

5

D O M

I N

S

V

E

T

í

9

2

4

VSEBINA ŠTEVILKE 5.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Tine Debeljak: Čez most, 194. — Tine Debeljak: Loka, 199. — M. Jarc: Sere-
nada, 195. — Dante Alighieri: La Divina commedia, III. 23, 205.
- II. **Drama:** Janez Jalen: Srenja IV., 200.
- III. **Pripovedna proza:** Ivan Pregelj: Šmonca, V. V njegovem Kranju, 185. —
France Bevk: Groteska, 196. — Ciril Jeglič: Obrazi. 1. Ljubiteljica Fanika, 199;
2. Medvedek, 200.

PROSVETNI DEL:

- I. **Članki:** A. Res: Bistvo narodne pesmi, 207. — Fr. Stelè: Leseni stropi v cerkvah.
I. Gotika in njeni odmevi, 214.
- II. **Zapiski:** 1. Slo vstvo: O. Župančič: Veronika Deseniška (J. Vidmar), 216. —
F. S. Finžgar: Dekla Ančka in Srečala sta se (Fr. Koblar), 220. — P. Perko: Z naših
gorâ (Fr. Koblar), 220. — Splošna knjižnica (I. P.), 221. — Đ. Vilović: Zagaljeni
životi (I. P.), 221. — K. Ewald: Tiho jezero in druge povesti (I. P.), 222. — A. Cet-
tineo: Zvezdane staze (I. P.), 222. — Z. Kosem: Ej prijateljčki!... (I. P.), 222. —
2. Umetnost: Slovanski narodni slog (A. Sič: Kmečke hiše in njih oprava na
Gorenjskem I. — J. Mantuani), 222.

PLATNICE:

Prejeli smo v oceno.

ILUSTRACIJE:

Priloga V.: Sl. 22. Sv. Peter nad Kamnikom, leseni strop, detajl z grifi. —
Sl. 23. Dol pri Sori, kor, detajl s svetnikom. — Sl. 24. Nadlesk, stopnice na kor z
gotskimi patroni. — Sl. 25. Sv. Peter nad Kamnikom, leseni strop, detajl s koraka-
jočim. — Sl. 26. Dvor pri Polhovem Gradcu, ladja s strôpom. — Sl. 27. Dvor pri
Polhovem Gradcu, detajl z Marijo. — Sl. 28. Mala gora (Malgern), ladja s stropom.
— Sl. 29. Mala gora (Malgern), detajl stropa. — Slike v tekstu: Dol pri Sori,
slikan strop iz l. 1516, str. 207. — Dol pri Sori, slikan strop iz l. 1516, str. 213. —
B. Jakac: Lesorez k A. Gradnikovim Pismom, str. 185. — B. Jakac: Dva človeka,
str. 187. — Tone Kralj: Žanjice, str. 190. — Tone Kralj: Strah, str. 200. — B. Jakac:
Črni pivovar, str. 204.

»DOM IN SVET« IZHAJA VSAK DRUGI MESEC. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO
100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH
SLUČAJIH TUDI ČETRTLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO,
DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLO-
VANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO
DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI.
:: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE), LJUBLJANA,
JANEŽIČEVA ULICA 10 (PRULE), IN DR. FRANCE STELE (ZA PROSVETNI
DEL IN OPREMO), LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80.

DOMIN SVET

LETNIK 37. V LJUBLJANI 1. OKTOBRA 1924. ŠTEVILKA 5.

ŠMONCA.

IVAN PREGELJ.

Če bi daleč bilo to »staroslavno mesto na sinji skali« in ga ne bi imel, kakor ga imam, saj bi se mi morda z ljubeznijo spovračalo, kakor raste iz stene slikovito nad Savo in kokriški Dol. Pa ga imam v brezbarvni in nevonjivi vsakdanjosti, kar in kakor je bilo in je: šotorišče v križajočih se cestah, sejmišče brez duše in vekovite krvi, mesto protejskim mestjanom, ki so in niso. Lastovičje gnezdo, enemu ali dvema rodovoma, trem v treh stoletjih komaj enkrat. Gnezdo! Nepesemsko. Brez zgodob. Vsa prošlost je cestni petak, »cena prašičev« in »žitni kup«, vagon pšenice, ječmena, prosa... Da je mesto staroslavno? Ker je v Valvasorju, ki je vedel, da je v mestu več vina nego vode? Ali pa po praznih očeh in puhlih besedah samopridnega Edinega iz Kranja, Janeza Trsteniškega? Ali od dne, ko se je v njem rodila »dostojna hči veličastne matere Slave« in »sestra sestricam« čitalnicam v Ljubljani, Celju in Tolminu?...

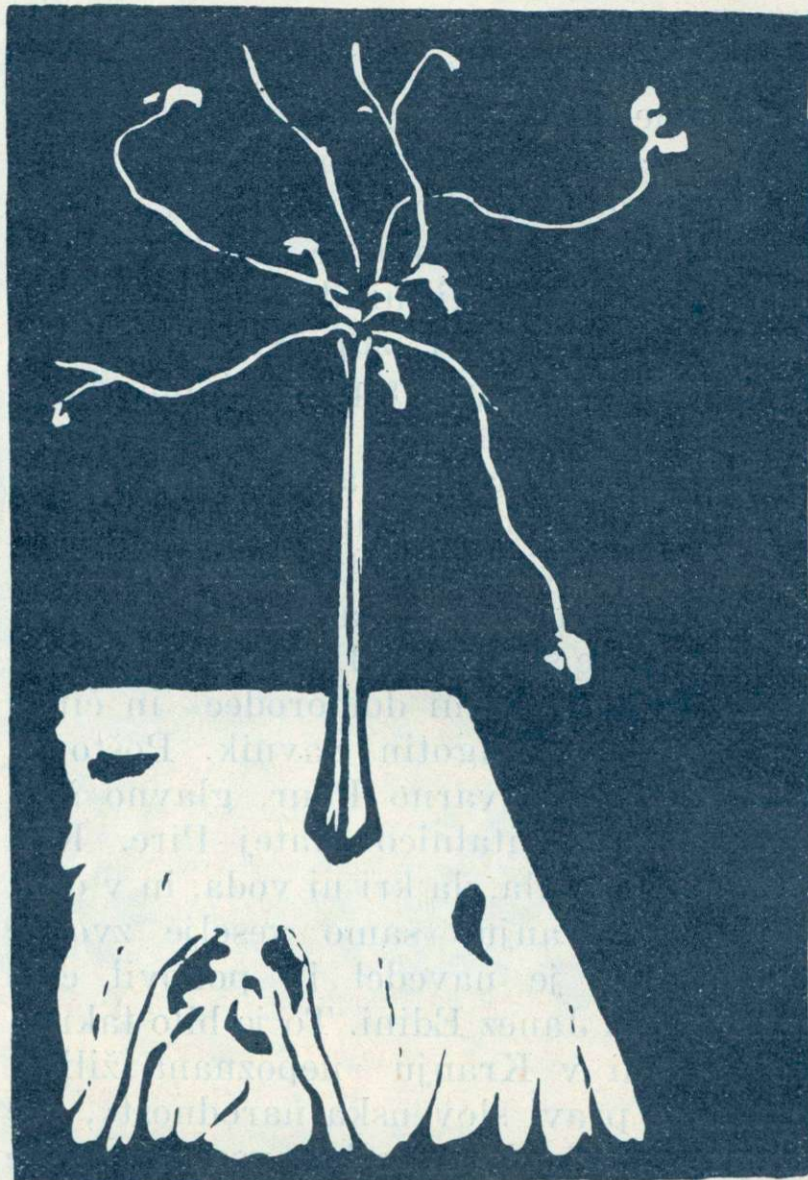
Šotorišče; sejmišče iz ponedeljka v ponedeljek z geslom, da tisto veljaš, kar plačaš. Dvakrat uživa duševno na leto: o pustu ob »Bobu iz Kranja« z Valentovim kupletom »Mici, mici, mic« in ob vseh Svetih pri Raupachovem »Mlinarju in njegaj hčeri«.

Pa da je staro in slavno? Saj je. Iz leta devet- inštiridesetega. Iz svoje prve — gomile. In še do druge čez dvajset let. In poslej? Samó še v ljubezni redkih romarjev, ki skozenj gredó in plačati nimajo, romarjev, katerih bolno hrepenenje je pesem, ki je to mesto zapeti — ne zna. O, romarji!

(Glosa na Jenkovem grobu iz zdanjih dni.)

V. V NJEGOVEM KRANJU.

Bila je beseda iz češke besede za našo besedo v »besedi« in po »besedi«. Beseda, ki sta jo krasnoslovala Koseski in Toman, beseda, ki sta jo propovedovala Bleiweis in Costa, beseda na »slavoloku in transparentu, beseda v napitnici in vinski budnici, trezna in pijana beseda, beseda na pevskem praporu in traku iz dragocenega moara, beseda v Vodnikovi »besedi« in »slavi«, beseda v Benedixovi igri, v besedi Linhartovi, beseda v Bilčevi prigodnici in »spomenici«, beseda v Valentovem kupletu, beseda v davoriji o Zornanovem soldatu, ki mu je bilo ime — Meta, beseda v kotiljonu in plesu, ki ga Janez

KO SEL STODMENE SOBILE VSE VROGE
MI ROKE. IN V DROBNIH JE POPKIH IZ VAZ
SO ROZE KIPELE. NA MIZI OSUTI.
ZDAJ LISTI LEZIO. AN ZDAJ JELE GUTI
SRCE. DATENI. ZASTONJ TE ZDAJ ČAKAM
MRAZ MI JE V DUŽI IN Z MRZLIMI PRSTI
TRZEM TE LISTE ŠKRLATNE IN PLAKAM
IN KO STISKAM VANJE SVOJ BLEDI OBRAZ.
JE ZBIMJDA TRZEM NA TVOJI ŽIH KRSTI

JAKAC B.: LESOREZ K A. GRADNIKOVIM
PISMOM.

Edini ni plesal, beseda v čitalniškem pozdravu Mateja Pirca, beseda v »kranjski šprahi« za smeh, beseda nabuhla v samohvalnem dopisu Novicam za narodske stvari, da bi v besedo in »besedo« obujala vsevprek in vsevdilj... To je

čas slovenskega herojstva za Turki in Francozi in prvo gomilo. Beseda o besedi iz »besede« za »besedo« in besedo proti besedi, ki je smešila besedo v »besedi« zaradi besede, ki ne bi bila smela biti beseda in je hotela mimo »besede« biti Beseda, živa in tvorna, da bi meso postala in v Slovencih prebivala od Celja mimo Ljubljane in mudljivega Kranja do Tolmina in čez... »beseda«, beseda, Beseda... V sejmišču nad Savo in Dolom so bili krčmarji, poti in potovke, kantonski komisarji in cesarski uradniki, baterija s častniki, upokojeni župniki, odsluživše kuharice in mestjani s protejstvom, da so in niso. Za Dagarinom je dekanil Janez Reš. Kaplanila sta Mežnarec in doktor pravice Jurij Strbenc. Županil je Lokar s Holcerjem, Krisperjem in Pleiweisom, vedež je bil pot Tomaž Pavšlar. Za bolezen in zdravje je skrbel dr. Dragotin Bleiweis, lekar je bil »vredni domorodec« in čitalniški tajnik Dragotin Šavnik. Pošto je imel Skarja, kavarno Pour, glavno šolo Miha Lazar, čitalnico Matej Pirc. Kriatica mu je bila, da kri ni voda, in v dan, ko je v Kranju »samo veselje zvonec nosilo«, ga je navedel in ponovil celó samopridni Janez Edini. To je bilo takrat, ko je tudi v Kranju »nepoznana žilica, kateri se pravi slovenska narodnost«, vse krepkeje utripala in so bile vse bolj redke krinoline, ki niso hotele znati slovensko, dočim so gnale veselo mile domorodkinje: Malica Gregoračeva, gospodične Peceva, Florjanova, Konceva. Kazina z Derbičem je umirala. Po lepi cesti mimo Labor je prihajal duh v mesto na skali. Bogastvo se je pretakalo iz »žitne republike« v velesovskem in cerkljanskem polju po kamestralni cesti čez Klanec. Pa je bila cesta »bolj podobna, da drži v Črno goro kakor pa v črni Kranj«. To zadnje je izrekel umirovljeni župnik Nakelčan Miha Mladič, ki je bil v Zagorju nogo zlomil, a ohranil v sedemdeseta leta svoje vedro srce. Eno vedro srce je živelo tedaj v Kranju tudi v Dagarinovi oporoki naslednikom, naj letno bero slovesno črno mašo za Francetom Prešernom. V petnajstem letu »mesta na skali z gomilo« jo je oznanil dekan Reš za četrtek, dne 3. sušca ob devetih. Prav tisto uro, ko je stopil v mesto tridesetletnik s temno

brado in zamolklorjavimi, gladko počesanimi lasmi nad visokim, odprtim čelom. Življenje je bilo že na debelo posrebrilo brado in lase. Popotni je bil Simon iz Praš... Romar!

* * *

Simon je videl prvokrat Kranj v zadnjih oktobrskih dneh leta štiriinštiridesetega. Takrat je prišel z materjo Mino iz Praš do Drulovke. Peljala ga je v nemško kranjsko šolo. V zvonjenju sedme ure sta izsledila bližnjico pod bregom in bredla v meglo in mrzlo roso, ki se je osipala z velim listjem in mokrim igličjem. Nevidno jima je šumela na desni voda. Bridko je potegnila robida čez roko, vlažna pajčevina je legla čez lice. Noga je trpela v tesnem čevlju. Tesno je bilo v nepoznanem meglenem nepoznanemu naproti.

»Tak ne hitite tako, mati,« je prosil otrok. Mati ga je vzela za roko:

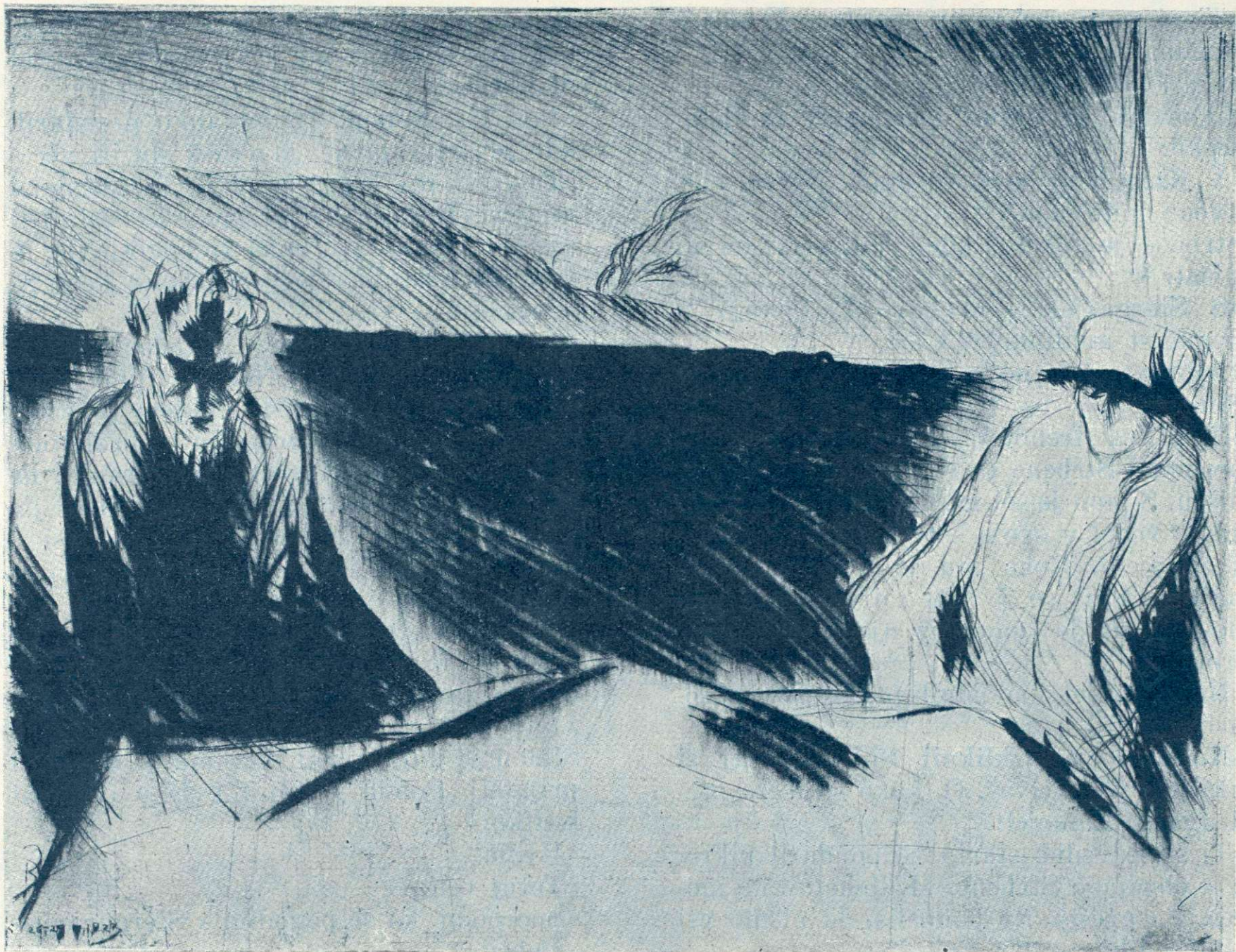
»Le stopi, saj bova kmalu v Kranju.«

Nekje visoko v megli je zapel zvon. »Ali tam?« je iskal otrok začudeno, komaj slišno. Pa se mu je zgodilo nenadoma kakor v razodetju. Slepilno se je razlilo po megli, nenadoma je zaščemelo v oči, ki so pogledale v jasnine. Iz sivin je segel temen skalnat kljun. Megla je sopla podenj. Na skali pa je rastlo v solncu in jasnini mesto v jedrem obrisu treh stopnjema rastočih cerkvenih stolpov, utrjenega Pungerta, sivega obzidja in mestnih streh. Zlata jabolka vrh cerkvenih stolpov so gorela v solncu, vrh jabolk križ, Marija v zvezdah in solnce. Zapadna stran zidovja je tonila v mrki senci in megli, od vzhoda pa je lizala vanjo luč čez strehe. Simon je pridržal diveč se mater:

»Glejte no, glejte!«

»Kranj,« je rekla mati mirno iz zasopljениh pljuč.

Otrok pa je gledal, se čudil, bal in hrepenel. Takrat je megla povsem splahnela. Otrok je videl Savo. Spoznal je znanko in bil vesel. Videl je most, videl bridko božjo martro na sredi. Potem ga je vsega omotil šum zvonov, ki so se vneli v težek sozvok v vrtoglavi višini. Potem je bil v mestu. V svojem prvem in svojem zadnjem...

JAKAC BOŽIDAR: DVA ČLOVEKA.

Iz te prve ljubezni je imel Simon mesto na skali. Kadar je hodil daleč. Iz domotožja dijaških let je pisal v svoj novomeški dnevnik:

»Kako je to, da nekatere ljudi ljubimo na prvi pogled in se drugih na prvi pogled, ne vede čemu, bojimo? Pa ali ni še bolj čudno, kako da zrastejo nekateri natorni kraji preživo v naš spomin in našo ljubezen. Povsod jih iščemo videti. Vem sicer, zakaj ljubim svoj prvi dom. Sila spomina iz mojih prvih in najlepših dni oblači podreški svet v rajsko luč. Praše pa so mi tuje. Čemu? In da mi Novo mesto ni všeč? O saj bi sodil, da zato ni, ker Krka ni Sava. In mojega ljubelega polja ni blizu. Celó lepši in dražji mi je gorenjski Kranj. Kaj malo veselih spominov me veže nanj, pa vendar ljubim. Ali hočem verjeti Ovidiju? Natale solum dulcedine captos nos ducit et immemores

non sinit esse sui! Ne! Verjeti moram v neko skrito in zagonetno silo, ki veže duše in zemljo. Zato ne vemo, ali ljubimo ali se bojimo. V preteklosti Kranj nima zame imena. Ali ga ima v bodočnosti? Ali se bojim ali ljubim? Kaj mi je namenjeno? Ali bo moj Sion ali moja Golgota? Sion ali Golgota, Sion... Golgota...«

»Otročji sem. Na prste sem preštel, da bi izvedel. Pa mi ni odgovorilo, da Sion...«

* * *

Pred zakristijo je segel Simon prijatelju Juriju Strbencu v roko. Kaplan je veselo vzkliknil:

»Salve noster! Torej si sprejel pri Stérgarju?«

»Pravkar sem prišel,« je odvrnil Simon, »še nisem bil pri njem.«

»Čutim,« je dejal Jurij. »Prijetno po jutru in mrazu dišiš in ne po pisarni.«

»Ti si poln cerkve in kadila,« je menil Simon.

»Pa še Prešernovega, pomisli.«

Simon se je medlo nasmehnil in dejal trpko:

»V Kranju pa ne bom umrl. Nočem cerkvene miloščine.«

Strbenc je rekel hladno kakor da ga ni slišal:

»S Stérgarjem sem govoril. Ponuja ti dvanajst goldinarjev.«

»Ali za miloščino?« je zakipelo bridko v Simonu.

»Stopi za trenotek z menoj,« je dejal nestrpno Strbenc in se okrenil proti župnišču. Simon je šel molče za njim. Strbenc ga je vedel v svojo sobo in mu postregel z žganjem. Roka mu je drhtela, ko je nalijal. Silil se je biti miren in je pripomnil, da je žganje iz njegovih lastnih tropin.

»Na zdravje,« je napil prisiljeno vedro, hripavo.

»Nočem,« je vzkliknil Simon. »Saj si užaljen, pa skrivaš. O, kakó so te že predrugačili Zamejci!«

»Ti si še vedno stari,« je poudaril pikro, a svobodneje Strbenc. »Katehetov ne moreš. Pa grešiš. Ne pomisliš, da nismo vsi Globočniki.«

»Bog povrni, če je res,« je dejal Simon in izpil. Strbenc mu je nalil znova. »Vljuden biti se nisem nikoli učil,« je govoril gost, zameri ali pa ne zameri. Pozabil pa ne bom, kaj si mi storil dobrega. Torej dvanajst goldinarjev si mi zmešetaril?«

»Za prvi čas do drugega rigoroz,« je povedal Strbenc. »Ker nimaš še nič prakse. Ali sprejmeš?«

Simon ni odgovoril.

»Če sprejmeš,« je nadaljeval Strbenc mirno, »mi sporoči. Govoril sem s tukajšnjim umirovljenim gospodom Mladičem. Mož je star samotar, a dober človek. Hrano in stan dobiš pri njem za majhen denar, dejal bi, pol zastonj.«

»Si mu pač povedal, koliko mi misli plačevati Stérgar?« je vprašal bridko Simon.

»Seveda sem mu,« je odvrnil Strbenc mirno, ne da bi umel pikrost v Simonovem vprašanju. Temu se je lice spačilo. Trpko je dejal:

»Tako bom torej vendar živel od miloščine!«

Beseda je očividno zadela v živo bridkeje kot prej. Obraz se mu je slovesno podaljšal in je rekel:

»Veš kaj, Simon. To bi lahko preudaril, kdo je kriv, da ne moreš služiti več.«

»Tako si mi bolj všeč,« se je zasmel Simon. »Resnica božja! Oba sva odšla isti čas na Dunaj, pa imaš ti bogoslovje in vse rigoroze, jaz pa se peham šele za drugi.«

Vrgel je pijačo vase. Strbenc mu je hotel znova naliti. Nekaj trpkih trenotkov molka je prešlo. Potem je začel govoriti Strbenc mirno in dobrohotno: »Zdaj vidiš. S pikrostjo v Kranju ne pojde. Vračamo milo za drago. Sicer pa ne misli, da te kdo obsoja. Povsod si v časteh. Stari Mladič te celó obožuje. Zares užalil bi ga, če ne bi sprejel ponujenega gostoljubja. Boš videl, da je pravi človek. Gluh in hrom in glasan, zato pa vedre duše in mladega srca. Na zdravje, pa brez zamere.«

Simon je molče izpil, kar mu je bil nalil prijatelj. Potem je sunil kvišku in dejal kratko:

»Hvala!«

»Torej velja?«

»Sporočim, ko se pogodim s Stérgarjem.«

»Dobro.«

Strbenc ga je spremil do hišnih vrat.

»Opijanil si me,« je dejal Simon stopivši v jutranji zrak.

»Z dekanom se še ne poznata,« je vabil Strbenc. »Nič ne de. Zglasi se za kosilo. Predstavim te mu, vesel bo.«

Simon ni odgovoril. Zavil je okoli cerkve. Oči so se mu vlažile od pijače. Ko je stal v glavni ulici mesta, ga je trenutno obšel neznano ponižujoč sram. Užaljen do dna duše je povsobil glavo in se pognal in šel hitro po mestu. Ni iskal notarja. V Jalenovem klancu je zavil pod mesto. Pred mostom je obstal in se ozrl.

»Miloščine ne prosim,« je zamrmral trpko in stopil odločno. V eni uri je bil v Prašah. Tri dni ni spregovoril z nikomer. Četrty dan je prejel pismi iz Ljubljane. Giontini mu je pisal, da bo Milic tiskal kljub vsemu Pesmi pri Leykamovih dedičih v Gradcu. V pripisu je opomnil:

»Ich wundere mich, warum Herr Levstik auf einmal nicht mehr gut auf Sie zu sprechen ist.«

Simon je odprl drugo pismo. Vsebovalo je pesem, sonet z naslovom:

»Tebi!« Podpisan je bil Levstik. Simon je pesem površno prebral. Ob zadnjih vrsticah pa se je zamislil. Bral jih je še enkrat:

»Podal najboljšo moč za blede lice
ležljivih čarodejk si brez poroke,
ki ti rodile bolne so otroke.«

Prečudno je vzrastlo v Simonu veselje samozavesti. Tegoba zadnjih dni je ugasnila. Nestrpno je vstal izza mize in hodil po sobi. Potem je pograbil klobuk in odšel proti Kranju. V treh četrtih ure je bil tam in šel k notarju. Pogodil se je.

»Abgemacht,« je dejal Stérgar. »Sie kommen um achte und bleiben bis Mittag und kommen um zwei und bleiben bis sechse und bekommen zwölf Gulden Lohn. Wollen Sie gleich Vorschuss?«

»Če ste tako dobri, gospod notar.«

»Abgemacht! Romar!«

* * *

Če bi daleč bilo, mesto na skali, in te ne bi imel, kakor te imam v brezbarvni in nevonjivi vsakdanjosti, saj bi se mi morda v ljubezni spovračalo kakor rasteš slikovito iz stene nad Savo in Dol v jasnine in solnce, da se svetijo jabolka vrh stolpov in nad jabolki znamenja: križ, Marija v zvezdah in solnce. Gnezdo brez duše. Ne pesemsko vsevdilj! »Žitni kup« poznaš in »ceno prašičev« vsak ponedeljek, le gomil in njihove tajne kar nič. Ne prve iz leta devetinštiridesetega, ne druge čez dvajset let. Sejmišče krčmarjev, potov in potovk! In le svoj blodni in glupi prezir ima včeraj in danes vsevdilj:

»Romar!«

* * *

Idila iz Kranja. Ali je mogoče? Ali ni le pobožna legenda trudnega romarja, ki ne ve poti?

Tridesetletni Stérgarjev koncipient iz Praš in sedemdesetletni upokojeni župnik Miha Mladič s Pivke pri Naklem sedita pri večerji. Gospod Mladič je nekam nemiren in vzklikne:

»Im Hanemann müssen Sie nachlesen.«

»Hvala,« odvrne Simon, »popolnoma sem zdrav.«

»Ne vem,« godrnja starec, »premalo jeste!« Polagoma se stari gospod umiri in nalije vina. Vipavsko je. Simon čuti, kako mu polje prijetno po žilah in meni, da je tako vino več kakor vsaka panacea in homeopatska modrost. Mladič se je popolnoma udobrovoljil in se razvija neprisiljeno v starčka, ki hvali prošle čase. Spomni se župnika Potočnika, ki mu je rojak iz Struževga, razvname se ob spominih na Vodnika, ilirce in Metelka, čigar zvesti pristaš in zagovornik je ostal. Mimogrede navaja iz Horaca in Gellerta in modruje zavestno iz Sirahovih bukev v šestem poglavju na petintrideseti vrsti. Spomni se še čudaškega Zupana in njegove avdijence pri škofu Wolfu, nato se raznoži ob spominu na brata Petra, ki mu je umrl tisti dan, ko bi bil imel peti novo mašo. Starec obriše solzo, se nenadno zresni in vpraša vsakdanje:

»Sagen Sie mir aufrichtig, Herr Simon, wie steht es mit Pekovec? Studiert er oder weiß er nichts?«

Pekovec je dijak iz Preddvora. Staremu gospodu streže pri maši. Zato dobiva kosilo in večerjo in kos kruha za zajtrk. Simon ve od znanega mu profesorja, da je fant slab v latinščini, a da se trudi. Iz misli in skrbi za svojega varovanca se stari gospod razjadi splošno in godrnja:

»Die Jugend von heute will nicht mehr recht studieren. Wird eitel und unbescheiden. Und da kommt noch der verfluchte französische Freisinn dazu. Schöne Sachen das!«

Nejevoljno maje z glavo in srši obrvi. Potem vpraša tiše:

»Ali ste kaj čuli? Strbenc mi je zaupal; man tuschelt, daß sogar Doktor Bleiweis in Laibach nicht mehr ordentlich zur Messe geht. Kakšen Slovenec pa je to neki?«

»Pogledati bo treba v Novice,« se nasmehe Simon. Stari gospod ga ni umel, a nejevoljno je zmajal z glavo:

»Ne, ne, ne! Vse prav in lepo. Pa kam to pelje? Ta novi duh in ta novi čas. Rodoljubje. Na, na! Slovenci in stari Kranjci! To vse skupaj nič ni. Die Leute werden grob überschnappt. Da lobe ich mir eher meinen Napoleon. War kein Frömmeler, aber zur Messe hat er die Franzosen doch angehalten.«

KRALJ TONE: ŽANJICE.

Simonu je zaigralo komaj vidno ob ustnicah. Stari gospod je zopet srečno domo droval do velikega Korzičana, katerega trdovratno obožuje mimo vse zgodovinske resničnosti in verjetnosti. Starec pripoveduje, Simon poslušajo pokojno. Dobro je poslušati. Starčeva beseda živi. Simon občuti poln hvaležne nežnosti:

»V času besede živimo, pa ne razodeva. Temu starčku razodeva, greje in poje. Pa zakaj? Zato, ker je imel in ljubi. Mi pa

nimamo in ne ljubimo. Prav je sodil, da je prazna ničemurnost duh našega časa! Puhli smo!«

Simon se hvaležno spomni Mladičeve modrosti po Sirahu:

»Drži se družbe starih in tvoja noga naj brusi prag njihovih vrat!«

Tedaj je Mladič utihnil, se pokrižal, potegnil hromo nogo k sebi, poiskal z roko palico, vstal, stopil k vratom v kuhinjo, jih odprl in zaklical:

»Jutri mašujem ob šestih.«
Potem je nasršil obrvi in vzkliknil:

»Ist er noch da? Studieren, Pekovec, studieren!« — — —

»Drži se družbe modrih starcev,« šumi Simonu po ušesih. Sedel je v svoji sobi za mizo nad učenje. Dobro mu je. Spočít je kakor zarana. Kdaj je ugasnilo tegobno v njem? Celó občutek ponižujoče ga »miloščine.« Odkdaj se ne jadi več zavistno, ko čuje, da Mladič obilno hvali Strbenca? Odkdaj hoče biti celó vljuden in pokloniti temu istemu Strbencu z lastno roko pisan zvezek svojih pesmi? Ali iz sebe, ki čuti in vidi, da se vedno s starimi lepše zлага nego z vrstniki, ali iz modre besede gospoda Mihe Mladiča vsak dan, zjutraj, opoldne, zvečer:

»Studieren, Pekovec, nur fleißig studieren!«

* * *

Marija Mandelčeva, perica izpod mesta, leži sedemdesetletna v zapadnem kotu kranjskega pokopališča ob svojem možu Gregorju Keržiču. Takrat pa je bila štiriindvajsetletna, vitka in črnolasa in je imela sanjo in sladko upanje, da bo legla s Simonom...

* * *

Simon jo je opazil že prve tedne, odkar je bival v Kranju. Opozoril ga je izraz njegovega lica, ki ga ni umel. Videl je v njem tiho spoštovanje, obenem pa mu je hotelo očitati in se pomilovalno čuditi iz lepih, čudno znanoneznanih potez. V nedeljo, 29. maja po osmi maši se je seznanil z njo. Zagledal je pred farno cerkvijo svojega sošolca Tineta Mandelca. Pristopil je in ga udaril po ramenu:

»Tine, ali si ali nisi?«

»Kakor vidiš. Dušom i telom v Kranju.«

»Ali že dolgo, duša draga?«

»Od včeraj.«

»Pa Varaždin? Ali si profesuro na kljuko obesil?«

»Profesura je mene,« je pripovedoval neprisiljeno vedro Mandelc. Nikaka trpkost ni bila v njegovi besedi. Le v licu mu je nestrpno podrhtevalo. »Boleham tu notri,« se je udaril na prsi, »imam dopust pa pohajkujem. Jeseni pojdem v Karlovec.«

Simon je le površno poslušal. Ob prijatelju je bil opazil svojo neznanko. Videl

je, da ne stoji slučajno. Njene oči so v ljubezni in skrbi visele na prijateljevih ustnicah. Mandelc je vzkliknil:

»Comment? Kaj se res ne poznata? Lepa družba to tu v Kranju. Moja sestra Marija — pesnik Simon Jenko.«

Simon je segel deklici v roko. Čutil je izprano, hrapavo dlan. »Perica kakor mati,« je občutil trpko in sladko. Njena roka ga je spomnila samo še bolj hrapave in prijetno suhe materine v Prašah. Po nekaterih nepomembnih besedah je dejal toplo: »Zares, gospodična! Kdaj že sva trgala z Vašim bratom hlače na eni klopi. Tako staro znanje, pa se srečava in sva si tuja, kakor da se vidiva prvikrat.«

»Jaz sem Vas takoj spoznala,« je odvrnila z rahlim nasmehom.

»Saj je tudi meni nekaj pravilo, naj Vas pozdravljam,« je dejal Simon, »pa Vas nisem. Gotovo ste si mislili, da sem košat in Vas poznati nočem.«

»Oprostite mi!« je dejala tiho in vdano. Stegnila je roko. On jo je vjel in stisnil prisrčno. »Odslej, gospodična Marija,« je dejal toplo, »ne smeva več tako hudo pozabiti drug na drugega.«

»Seveda ne,« je odvrnila. On je vprašal:

»Ali stanujete še pod mestom?«

»Še vedno,« je odgovorila skromno sklonivši glavo.

»Pojdimo,« je zaklical brat.

* * *

Takrat je začela prvikrat presedati Simonu družba gospoda Mihe Mladiča in odhajal je prej od njegove mize v svojo sobo. Ko pa je slonel nad učenjem, ni bil zbranejši. Hotelo se mu je pisati pesmi. Dehtivejše od vseh, ki so mu ležale v tiskarnici Leykamovih dedičev. Toda novo hrepenenje se ni smelo obličiti v soglasje. Rezko ga je trgal glasni Mladič zjutraj, opoldne in zvečer: »Studieren, Pekovec, nur fleißig studieren!« Simon se je priglasil za drugi rigoroz. 13. junija ga je prebil. Njegovo prvo veselje po izpitu je bila mirna zadovoljnost:

»Marija me bo vesela!«

* * *

Preden je odšel iz Nemškega Gradca, je stopil v tiskarnico Leykamovih dedičev.

Našel je svoje Pesmi že skoraj dotiskane in bil mladeniško vesel nove oblike v knjižnem tisku. Vesel se je prepustil uživanju lepega mesta, pil obilo piva in se oslajal v romantičnem sanjarenju ob jedri lepoti mestnih žensk. Pred odhodom je popil dobršno število meric ljutomerskega vina. Silno mu je prijala smotka. Potem je sanjaril v ugodju hrupeče vožnje. Kmalu pod Gradcem je slišal slovensko besedo. Pela je tuje, a prijetno po štajersko. »Vrazova«, je pomislil in utonil v spomine davnih slasti in bolečin, v občutja in misli iz onih dni, ko je iz Djulabij ljubil Lavoslavo v dunajski samoti in domovino v domotožju po gomili kralja Sama... Kolesje je šumelo in tolklo pod njim. Zdelo se mu je, da poje iz njegovih pesmi.

»In življenje naše, ki tak hitro teče, al so same sanje?«...«

In spet drugod, neurejeno, nemiselno:

»Vstala je narava, ter se giblje živa... Zdajle se radujva, zdajle se ljubiva...« Tonil je v dremavico in hrepenel sočutno in nežno:

»Marija, pobožaj me s svojo dobro, izprano roko! Marija, ubožica! Za koga živiš? Za brata, ki usiha za jetiko? Za mater, ki jo muči udnica? Kaj je tvoje veselje? Delo in hoja za zaslužkom in v cerkev svetega Kocijana, roženvenške Matere in za svetega Roka na Pungert. Kaj bo s teboj, ko ne bo ne matere ne brata? Komu bo tvoja skrb potem? Marija! Ali si ti tisto, kar je namenjeno in kar ljubim v Kranju od prvega dne? Ali boš resnica? Ali pa je vse le neumna fantazija? Sanje? Sanje... Kakor nekje v globokem dnu je usihal šum pojočega kolesja, odpevajoč njegovi sanji in pesmi...

Ko se je prebudil, se je danilo. Vlak je šel skozi megleno močvirno ravan. Kolesje ni pelo več, le še suvalo je bridko v odrevenele ude. Okus v ustih je bil zoprn. Glava je bila težka. Neprijetno je mrazilo. Skozi živčevje se je hotela preliti bolna poltnost. Umazana slika se je izobličila iz nje. Odela se je v izraz in telo perice Marije v Kranju, Marije z dobro, izprano roko...

Popotnik je planil nestrpno kvišku in si prižgal smotko, da bi se raztresel. Smotka ga je dražila v kašelj in mu legla dušeče na pljuča. Motno je vstajala neznana skrb v njem.

»Ali imam mačka? Ali pa nisem več zdrav?« — — —

Blodna malodušnost se ga je polastila. Zaprl je oči, da bi ušel misli in mrzli vsakdanjosti, ki je vstajala z meglenim jutrom. Trudil se je zasanjariti. Nemogoče, brezupno, brezzmiselno. Da je neskončno bogat, češčen, zdrav, žejen vse slasti, ljubljene, sam svoj... Iz sanje je moral biti razsoden in je v duhu štel svoj denar: pet srebrnih šestic in tri papirnate desetice. Potem je zopet hrepenel. »Trinajstega šestega v letu štiriinšestdesetem,« je premišljal dan svojega drugega rigorosa... Nova sla ga ni več izpustila. Bogat, češčen, zdrav, žejen vse slasti, ljubljene, sam svoj...

Ko je izstopil v Ljubljani, je stavil v loterijo. Bilo je prvokrat... Čez teden dni so mu v Kranju izplačali trideset goldinarjev. Dvojno mesečno plačo pri notarju, ki mu je bil povišal...

»Romar!«

* * *

Iz podzavedne radosti je prijel sunkoma Marijo za roko. Prav kakor takrat, ko je segel zadivljeno po materini in pokazal na Kranj, ki se je bil razkril v meglah. Z levico je šel kazaje od Škrilovca do Pungerta in vzkliknil:

»Marija, glejte, moj Sion!« Bila je deveta zjutraj na praznik svetega Petra in Pavla. Stal je samcat z Mandelčevo na bregu med Laborami in Gaštejem. Pod njima je ležala loka s savskim prodom, onstran je zijal skalnat kljun nad Dolom in Savo. Na steni je bilo mesto, vse v kopeli junijskega solnea in jasnin. Stopnjema so rastli cerkveni stolpi, zlata jabolka so gorela na konicah, nad jabolki znamenja: križ, Marija v zvezdah, solnce. Dva goloba sta se nesla s Pungerta na savski most...

»Moj Sion!«
»Ali mislite Kranj?« je vprašala Marija, da ga je zbolelo od vsakdanjosti.

»Kranj,« je odgovoril trpko. Potem pa je bil zopet nežen. Vdano mu je bila prepustila svojo izprano roko. Pripovedoval je, odkdaj da že ljubi mesto in da sluti, kakor da mu je namenjeno. Videl je, da jo je ganil in je bil vesel. Plaho je prašala: »Pa kaj mislite, da Vam je namenjeno?«

»Povedal bom pozneje,« je odvrnil nežno.
»Zdaj bi me še ne razumeli.«

Ni ugovarjala. Tedaj je vzkliknil nena-
doma živahno in družabno:

»To sva prava! Tu občudujeva Kranj, pa
bi bila kmalu zamudila že prvo današnje
slavje. Glejte, čitalničarji so že na La-
borah. Hitiva bliže!«

Krenila sta čez trato proti Laboram, kjer
so mestni odborniki in čitalničarji po-
zdravljali ljubljanske Sokolce, katere so
bili pred letom povabili v gosti. Pevski
čitalniški in sokolski prapor sta se bratila.
Čitalniški predsednik Matej Pirc je z mest-
nimi odborniki pozdravljaj Sokolce in
sprejemal njihovega načelnika ljubljans-
skega župana dr. Costo in njega odlič-
nega spremljevalca dr. Janeza Bleiweisa.
Gospoda so sedli v voz. Vedra sokolska
koračnica se je oglasila. Prapora sta se
dvignila, osemdeset sivih klobukov s
sokoljim perjem se je razvilo v korak.
Krinoline kraj ceste so zavalovale. S
hujanske gmajne so jeknili topiči. Visoko
je čakal Kranj milih gostov. Stopnjema
so rastli stolpi. Jabolka so gorela vrh
konic, nad jabolki znamenja: križ, Marija
v zvezdah, solnce...

Marija je šla ob Simonu. Zvoki sokolske
godbe so ji vzibali nogo. On je bil ne-
roden. Njej pa je rdelo lice. Šli so na
leseni most z bridko martro. Godba je
udarila Simonov »Naprej«.

»Vaša pesem!« je dehnila Marija zasoplo
in potisnila Simonu svojo desnico pod
roko. Samo za trenotje. Koj se je zavedela
in sramovala. On je veselo iznenajen pri-
kimal in dejal hrepeneče:

»Takole grem v svoj Sion!«

* * *

Ob enajstih je bil s Sokolci in Marijo pri
»gosposki« maši. Po kosilu je šel z njo
k Stari pošti, kjer so ljubljanski gostje
obedovali. Slišal je Bleiweisovo napitnico.
»Zdi se mi Sokol ljubljanski kakor mož
in Čitalnica kakor žena njegova. Krepek
mož in brihtna žena, to je srečna poroka;
zato je želeti, da se sklene kmali več takih
možitev...«

Simon se je udobrovoljil v šalico:

»Tako! Zdaj veste, Marija, kako se skle-
pajo srečne poroke.«
Ni umela in je zmedeno molčala.

»No da,« je dejal, »saj ste slišali. Draga
Čitavnica! Vam bom rekel, Vi pa boste
odgovorili: Ljubi moj ljubljanski Sokol!
Ali hočeš biti moja brihtna žena? bom
vprašal in boste rekli: Za vse na svetu
rada, moj krepki mož! Dajva, reciva!«
Narekoval ji je kaj naj pove in odgovarjal
primerno.

»Moj krepki mož!«

»Moja brihtna žena!«

»Na zdravje!«

»Na zdravje!«

»Ljubim te, moj ljubljanski južni Sokol!«

»Jaz pa tebe, mila kranjska Čitavnica!«

— —

Nista vedela, da sta se v igri našla za roke
in si jih stisnila. Marija se je zastidila.

»Čemu?« je dejal Simon; »danes se rodo-
ljubi bratijo, ali si bova samo midva
tuja?«

»Ali sva si še?« je vprašala vdano in mu
pogledala zaupno v obraz. Molčal je nekaj
trenotij. Potem pa je prijel Marijo za obe
roki in ji pogledal prav od blizu v oči.
Slovesno je dejal:

»Ti si Marija!«

»Simon,« je odvrnila tiho in vdano.

* * *

Potem sta bila en sam s Sokolci na
Prešernovem grobu. Čula sta Bilčevo
spomenico v distihih, ki jih je govoril
kavarnar Pour. Pevci so peli »Molitev«.
Marija se je ozrla po Simonu. Prikimal
je in z robcem na ustih krotil kašelj.

»Kdaj si se prehladil?« je vprašala pozneje
in ji ni povedal.

Potem sta gledala telovadbo na loki pod
Gaštejem. Zvečer sta šla k »besedi«, po-
slušala domači in ljubljanski pevski zbor
in videla pred novimi Egartnerjevimi
»prepahami« Benedixa v slovenskem »Za-
vijaču.« Po igri je bil ples. Marija ni
plesala. Sedla sta med pivece. Simon se
je razvnel v duhovito živahnost. Nena-
doma pa je postal nemiren in nestrpen.
Sokolci so odhajali. Bila je dve po polnoči.
Marija je prosila, naj gresta. Vstal je
nemo in zaklical točajki. Bil je bled. To-
čajka je računila in povedala. Zmedel se
je in začudil hripavo:

»To ste se pa zmotili. Odreti se ne dam!«

Res se je zmotila. Plačal je in se smehljal
mirno. Rosne kaplje so mu blestele na

čelu. Spremil je Marijo domov. Nikoli ni pozabila nežnosti v njegovi besedi na tisti prvi poti ž njim. Legla je srečna in zaspala v solzah . . .

On je spal slabo. Polijal ga je zoprni pot. Vso noč se je tlapil v sanjah, da plačuje v gostilni in ne more naštetih dovolj. Ko se je prebudil, mu je kar telesno odleglo. Iz navade je hotel prešteti svoj denar. Pa je našel, da ima samo eno šestico.

»Marija,« se je nasmehnil, »bogatega ženina imaš.«

Spomnil se je dogodka z natakario, ki se je bila uštela in bi je ne bil mogel plačati. Trpko ga je zaskolelo. Pogledal se je v zrcalo. Dolg, izmučen obraz je pogledal vanj iz stekla. Bridkeje kot prvič se je zavedel:

»Zdrav nisem več! Ali bom le moral sprejeti cerkveno miloščino v Kranju?«

Stopil je na trg za cerkvijo. Zvonilo je sedem. Strbenc je šel od maše.

»Si slabo spal?« je vprašal, kakor da vidi in ne dvomi.

»Če si ti, jaz ne,« je odgovoril Simon.

»Rodoljubnim mačkom sem odrasel. Moj mošnjček seveda še ni.«

»Če ni nič hujšega —,« je dejal Strbenc postrežljivo, segel v žep in vprašal:

»Koliko pa hočeš?«

»Pa posodi goldinar.«

»Posojam le na pare,« je odvrnil z nekako skrito šalo Strbenc in izvlekel denar.

»Hudó si mi ustregel,« je menil Simon. Strbenc je zamahnil z roko. Potem je vprašal:

»Ali res misliš vzeti Mandelčevo?«

»Na tvoj denar, kaj ne?« se je skušal zasmejati Simon iz vljudnosti.

»Saj sem vedel; kranjski jeziki,« je rekel Strbenc trenutno resno.

Simon je šel. Občutje bridkega ponižanja ga je obšlo in se mu prelilo v živce. V glavi se je oglasila motna bolečina in začela tolči glasno, glasneje. Bičala ga je, ko je šel s povešenimi očmi po mestu.

»Romar, romar, romar . . .«

* * *

Dve leti pozneje v avgustu se je preselil Simon v Kamnik. Meseca februarja nato je napravil svoj tretji izpit. V juliju čez dve leti se je vrnil s Prevčevo pisarno v Kranj. Potem se mu je zgodilo kakor se

godi »romarjem« pri natakaričah v povesti in življenju. S pokvarjenim pivom si je zapravil zadnje zdravje. Ko je od Šenčurja potoval proti mestu, je štel ob kolovozih na levo:

»Sion . . . Golgota, Sion . . . Golgota . . .«
Odgovorilo mu je: Golgota . . . Ko je prišel v Kranj, je stavil v loterijo. V Marijo je namreč verjel in upal do konca . . . Romar! . . .

* * *

Marija leži sedemdesetletna v zapadnem kotu kranjskega pokopališča ob svojem možu Gregorju Keržiču. Takrat pa je bila štiriindvajsetletna, vitka in črnolasa in je imela vero in sladko sanjo, da bo legla s Simonom . . . Sanje . . .

* * *

Sejmišče med Savo in Dolom, krčmarjem, potom in potovkam. Pa da si staroslavno? Saj si! Iz dveh gomil. Iz prve v letu devetindštiridesetem, iz druge čez dvajset let. Ne bodi blagoslovljeno ne iz njiju ljubezni, ki je spoznalo nisi, ne iz pesmi, ki ji odpeva ne veš in imaš le svoj glupi prezir zanjo včeraj in danes vsevdilj:

»Romar!«

ČEZ MOST . . .

TINE DEBELJAK.

Most
nad slapovi visi,
čezenj cesta pelje.
Kamenje melje
hreščeč voz,
kolne voznik
in ne vidi
v globokost . . .

Čez most
gre romar v tiho noč —
slapovi šume pod bruni,
skrivnostno se točijo v luni.
Strmi romar v svetel krog —
o, kot da razlil je v vesoljstvo Bog
svojo svetost . . .

Most
nad slapovi visi —
nad vrtoglavo globino življenja . . .
O slapovi, ki jih Bog srebrni!
O vrtoglavost!

SERENADA.

MIRAN JARC.

I.

Gledam tvoje bele roke:
valové... valové... valové...
mi čez misli jez... vse čez... vse čez...
v tja, kjer se predramlja groza drhtenj,
v tja, kjer se poraja neskončnost življenj...
v tja, kjer se budim... budim...

O, jaz se te bojim, bojim...
že misel nate skriva v sebi žive kresove
neznanih zvezd;
kot prvi človek stojim
in se obotavljam na prvem koraku zavi-
tih cest
in — — —

gledam tvoje bele roke... bele roke,
premirno valové, valové, valové...
v neizmerno nemirnost se gubim, gubim...
živim!

II.

Molče stvari. Strmijo hiše v me.
Ne zgane se drevo. Gladina reke
je mrzla bolj od jekla. Vsi pogledi
mimoidočih so kot novcev zvenk. —

Nad goro zgrinja zarja bol —
o, da je kri, o, da si v njenem žaru

IV.

Našel sem te ob slapu šumečih brezupov smeha. —
Tudi jaz sem odel se v peneči plašč, da pregrne
prošlost mi, ki je zgorela kot meteor...
Prebirajmo strune srebrne, strune srebrne.

Spet sem te našel, ali ob uri, ko se beseda razpne
v molk kakor jadro — a veter odmev je zvezd...
Tiho nas vodijo, kaj veš, h katerim bregovom.
Skupna je pot: vidim vso tvojo povest.

Spet sem te našel, ko sem bil sam kot godba svetov,
sredi vesoljne noči, sredi vesoljne noči.

Če bi zaklical po tebi, odpel bi mi lasten odmev,
da me pokličeš, morda odzoveš se ti.

stolim pregladke žice ostrih misli! —
a nad goro visi le prispodoba...

Brezumje... O, jaz tujec sred vesolja!

III.

Vem za krike — v noč duha so potonili,
zapoznel odmev ječi v očeh,
a na ustnih že igra nasmeh,
prsti so kakor struna zvili...

Pa da se ti sklonim nad obraz,
da te kakor skala vzvalovi moj: »Ti«,
kakor dete odbežala bi
in porogala se: »Jaz!« ...

Vem za tišjo bol kot je boleost
trubadurju ob zastoru strun:
gledati se v zapuščen tolmun
in ne vzreti sebe v vencu zvezd.

GROTESKA.

FRANCE BEVK.

Pročelje cerkve svete Ane je stalo v senci; njene baročne okraske je medlo razsvetljevala obločnica; pročelja hiš, ki so stala na nasprotni strani, je oblivala lunina svetloba. Trg je bil prazen. Dva stražnika sta ga v zaspanem pomenku merila podolgem in počez. Iz kavarne je stopil zapozneli gost, zavil ušesa v ovratnik svoje suknje in izginil v ulico.

V globini nad cerkvenimi vrati je stala sveta Julijana; v desnici je držala palmovo vejo, v levici je imela verigo; na verigi je bil hudič, ki je v svoji dvestoletni starosti kazal ostre zobe v posmeh brezvercem in v strah vernikom.

Hudiču je bilo dolgčas. V nebeško veselje zamaknjena svetnica ni gledala nanj. Štel je hiše na nasprotni strani. Prešteval je okna od prvih nadstropij do podstrešij in nazaj. Bral je, napisal in sestavljal iz njih najrazličnejše rebuse in imel peklenško veselje nad tem, da jih je zopet reševal. Naenkrat so mu obstale oči na lepó pobeljenem, čisto obnovljenem poslopju. To poslopje je krasilo vse polno belih, v trdi omet reliefno vdelanih napisov. Taki napisi vsebujejo navadno od učenih in krepostnih ljudi napisane zlate izreke, ki hudiča globoko bolijo. Zato ni čuda, da v teku let ni niti enkrat prebral pomembnih napisov in je komaj ta večer, v uri dolgočasja, obvisel pogled na prvem napisu na levi strani: Umetnost je resnica! Hudič je pričel trepetati. Smeh, ki mu je zlezal v oči, je počasi prešel na obraz in zlezal v vse telo. Tresla se je celó veriga, na kateri je bil privezan.

Tedaj je odbila ura polnoči. Ko je odbrnel zadnji udarec, se je hudič odločil za nekaj posebnega. Dvignil je verigo in jo pregrizel med zobmi. Tiho je položil nogo na baročni okrasek, priklonil telo, kolikor se temu ni upiral zatekel trebuh, oprijel se z rokama gorenjega dela stebra in spustil noge navzdol. S parklji je otipal venec, ki se je vil v špiralah okrog stebrov, popustil se z rokama, oprijel se stebra s koleni ter zdrčal s precejšnjo naglico v globino.

Ko je zadel ob podnožje stebra, se je ozrl. Slišal je, da nekdo prihaja. Prihuljeno je stisnil grbo v senco, da je prihajajoči izginil. Nato je cepnil na tlak, zaplesal parkrat pred cerkvijo in skočil na vodnjak ter gledal par trenutkov Neptuna, ki je neumorno zlival vodo v kotanjo. Od tu je izginil v samotno ulico.

Ustavil se je pred dvonadstropno hišo. Ta edina je imela še eno okno odprto in svetla luč je sijala v nji. V mali sobi je živel šolnik Petran, ki je mnogo delal in mnogo veroval; nad tri četrtine njegovega življenja je bilo posejanega z zlatimi izreki. Ob urah samote in oddiha se je zatekal k umetnosti, in še tedaj le zato, da se nasrka novih resnic. Ta večer je še pozno listal po umetniški reviji.

Hudič je postal za trenutek na ulici in zahotelo se mu je sijajne šale. S kremplji se je oprijel žleba in se pognal kvišku. Ko je bil dovolj visoko, je z desnico zgrabil za podboj okna, nato se je poprijel še z levico. Obvisel je črn na steni hiše kot razpeta koža podlasice, ki se suši. Še en sunek, čepel je na oknu, en skok, sedel je; prekrižal je roki na kolenu, parklji so mu viseli v sobo.

Smeje se je gledal v Petrana, ki se je zamaknil v stran revije, na kateri je bila v čistosti lilije naslikana ženska, ogrnjena v polprozoren pajčolan. Bil je uspel posnetek moderne slike. Pod sliko je bilo z mastnimi črkami natisnjeno: Čistost. Opazoval je lepe črte ženskega telesa in ugodje mu je sijalo iz oči; tedaj je začutil, da se je nekaj zganilo na oknu.

Dvignil je glavo in zastrmel v vruga. Ta se je smejal tiho, neslišno, in se je tresel po vsem životu. Petranu se je zdelo najbolj čudno, da se tega nenadnega in nenavadnega pojava ni čisto nič ustrašil; vsaj groze ni občutil.

Gledal je hudiča nepremično in vzela v roke škarje, da bi se branil, ako mu pride preblizu.

Hudič pa se ni ganil. Sedel je in dejal mirno, kot da sedi vsak večer na oknu in se ž njim pogovarja.

»Odpri škarje!«

Petran je odprl škarje.

»Iztrizi žensko, čistost nemarno!«

Petran je pogledal revijo. Na gladkem papirju je ležala Čistost, zavita v tenek

pajčolan s toliko previdnostjo, da so bili le deli njenega telesa sramežljivo zabrisani.

Desnica je pritislila za škarje, ki so mehanično zarezale v papir in z lahnim hreščanjem plesale po črti med temnim ozadjem slike in med bledo nadahnjeno postavo lepotice in niso te meje prestopile niti za las. Petranu je šumelo v glavi, tajna neznana moč ga je obvladala, pot mu je oblil čelo.

Ko je izstrigel zadnji košček in so škarje padle na mizo, se je hudič zakrohotal, objel kolena, zvil se v klobčič in se razpočil kot bomba.

Petran ni utegnil pogledati na okno, ko je že sedela pred njim na mizi Čistost, živa, iz mesa in krvi, visoka 1 m 65 cm, temnolasa, bleščečih se zob in dišeča po kolinski vodi. Smehljala se je.

Nato je stegnila roko in dejala:

»Daj mi cigareto!«

Petran ji je ponudil tobakiro. Vzela je iz nje cigareto in jo je prižgala še preden ji je mogel ponuditi ognja.

Pihnila je dim v zrak in ga koketno pogledala.

»Ali veš, kdo sem?«

Petran se je zopet začudil, da ga ni čisto nič groza. Pogledal je na prazno mesto v reviji in dahnil: »Čistost!«

»Kaj?« se je zasmejala, da ji je zaletel cigaretni dim in so ji solze stopile v oči.

»Kaj si dejal? Jaz sem Doroteja, hči predmestnega krčmarja in njegove priležnice. Mati je umrla za ogabno boleznijo. Slikar Vočka je bil šaljiv človek in sem mu bila model za Čistost. Bogvé kje je plagiral tisto čistost; na meni je ni našel, ker je tudi ni iskal.«

Petran jo je gledal. Njen obraz v resnici ni bil podoben onemu na sliki. Njegova vsebina je nekam izginila in niti sence prejšnjega občutka več ni bilo. Na licih je nosila tanke gubice, umazan okvir je obkrožal oči. Telo je dihala poželenje skozi pajčolan; česar oko ni moglo opaziti na sliki, je našlo tu v obili meri; čuti so pričeli goreti, kot da sede na žerjavici poželenja in greha.

»Z isto pravico bi mu bila model za Ljubez, dasi sem ga sovražila. Ker je delal iz norčevanja, sem mu pustila, da se je norčeval.«

Zamislila se je; če obraz res kaže izraz naše misli, tedaj njene misli niso bile vesele. Najbolj čudno pa se stori človeku, kadar vidi lahkomišelnico žalostno. Tako se je storilo tudi Petranu. Doroteja je opazila spremembo in ga je vščipnila v lica.

»Dolgočasiš me!«

»Kaj naj rečem?« je dejal Petran, ki je brozgal po svojem spominu za zlatimi izreki in se mu niti eden ni zdel prikladen.

»Dobro! Zabavala bom jaz tebe! Če ti ne bo dolgočasno, seveda.«

Petran je prikimal; ni vedel kaj reči.

»Ko sem bila majhna, me je imel rad samo oče, ki me je trikrat na dan pretepel in mi samo enkrat dal jesti. Ko sem odrastla, je hotel kovati denar iz mene. Preden pa sem bila prodana, sem zvečer skočila v vodo, pa sem se skrila za vrbo; oče me je iskal in nato molčal, ker je mislil, da sem mrtva.

V smradni beznici zakotne ulice sem postala dekla; ni mi bilo posebno težko, beznice sem bila vajena od doma in njenih gostov tudi. Tam me je zapeljal pisatelj, ki je iskal snovi za svoje velike romane in mi je obljubljal, v kar niti sam ni verjel. Nazadnje je spisal o meni podlistek. Natančno stoinpetdeset vrstic z naslovom in podpisom vred. Gnus in revščina od prve do zadnje vrste. Nisem ga videla nikoli več, ne brala o njem.

Nekoč je zašel v beznico gosposki gost, ki je spoznal, da sem lepa. Ni me vzel iz usmiljenja že takoj drugi dan s seboj, a glavno je bilo, da sem stanovala v hotelu, oblekla se v svilo ter se čez noč spremenila. To je bil grd človek. Ko je odšel drugam, me je prodal nekomu drugemu, in preden sem se zavedela, me je ta vzel kot po pogodbi kupljeno blago. Ta človek pa mi je izčrpal polovico moči, še stradala sem pri njem. Bila sem vesela, da sem prešla v druge roke. Nekega dne pa so izginili vsi in hotelir me je postavil na cesto.

Ulica ni bila več moja. Tudi beznica mi je postala pretuja. Ko sem stala na mostu in merila z očmi daljavo od ograje do vodne površine in od todi do dna, je stopil nekdo k meni.

»Kaj je z vami, lepotica?«

»Nič.«

»Pojdite z menoj!«

Biti je moral vrag, ki mi je videl v dušo. Šla sem ž njim. Bil je slikar, ki si je nakopal misel, da mora slikati svoje največje delo — Čistost. Prosil me je, naj mu bom za model. Privolila sem. Pripravil me je za to delo, kot da hoče naslikati grešnico. Ko mu je bila anatomija mojega telesa povsem znana, se je lotil dela. Ko je sliko dokončal, je bil čas, da se me je naveličal. Stisnil mi je v roko nekaj denarja in odprl vrata. Dejala sem mu:

„Otroka bom imela.“

Zaprli je vrata in nisem se upala več potrkati.

Deseti dan za tem nisem ničesar zaužila, enajsti dan so me zaprli, dvanajsti dan so me zopet izpustili. Trinajsti dan me je najel neki človek, naj mu kuham in služim. Tu bom nekaj izpustila iz svoje povesti. Čez tri dni pa sem mu ušla in me je zasledoval.

Noč je bila črna in deževalo je. Tla so bila opolzka, reka je šumela v globini in valila s seboj vse, kar je dosegla. Na cesti nad reko me je oni človek dohitel in prepoznala sem ga. Planila sem pod cesto, kjer se je strm breg spuščal do reke. Letela sem v divjem begu, da je padalo od mene vse, lasnice, ruta, ogrinjalo... Nisem se mogla ustaviti. Noga je skliznila na opolzki zemlji, izgubila sem pol zavesti in se pogreznila v noč.

Podzavestno se spominjam, da so me zagrnili valovi. Dvignila sem roke, pa jih je zopet pokopalo. Bila sem tako zelo težka in mokra. Reka me je valila dalje, mrtvo, osteklenelih oči, dokler se moje krilo ni zapletlo med korenine. Tam sem ostala tri dni in nihala kot ura, ki kaže čas ponoči in podnevi.

Četrty dan me je voda odtrgala; nekoliko niže me je zgrabil vodni vrtinec in me je zagnal v drugo stran. Val me je butnil pod skalno duplino, kjer sem obstala.

Ko je splahnila voda, sem obležala na peščenih sipini, z obrazom obrnjenim proti nebu. Nihče me ni našel. Moje oči so pile solnčno luč. V mojem telesu se je naselilo drugo življenje, ki je žrlo mojo lepoto. Črvi so mi izdolbili oči, izsušili jezik, razgrizli prsa... Cunje so razpadale, danes sem okostje. Niti črvov niti mravelj ni — nobenega prijatelja nimam več...«

Prenehala je. V besedi je bilo otožje, na ustnah nasmeh. Ogorek druge cigarete je vrgla na tla. Pogledala je Petrana; temu so sijale oči kot blaznemu. S težavo se je odlepila beseda iz njegovega grla.

»To ni res! To ni...«

Doroteja je skočila na tla; tančica je skoraj razgalila njenó telo. Dala je Petranu roko: »Pojdi!«

Šel je napol v sanjah. Vedla ga je skozi predsobo in po stopnicah. Vežna vrata so bila odprta, stopila sta na ulico.

V daljnem zvoniku je odbila ura dve po polnoči. Petran se je zavil v suktnjo. Doroteje ni zeblo, dasi je od njene roke vel neznan mraz.

Šla sta mimo cerkve; na pročelju še ni bilo hudiča. Zavila sta mimo samotne kapele v ozko ulico. Petran se je ozrl v kapelo. Pod oltarčkom je bil grob pobožnega opata, ki je bil njegov sorodnik. Petran ga je videl, kako se je izločil iz reliefa na nagrobni plošči in mu je iznad latinskega napisu pomembno požugal s prstom.

Smrten strah je popadel Petrana; Dorotejina roka pa ga je tiščala za zapestje kot klešče; njen obraz je bil zamaknjen naprej, za pogledom so šle stopinje.

Šla sta skozi alejo, skozi grozen mir golih vej in sta dospela do reke. Ta je šumela in suvala ob bregove kot da sovraži zemljo. Ko sta prišla na most, je stopil Janez Nepomuk s svojega piedestala in ju ni pustil dalje. Molče je zavila Doroteja na levo. Po stezi sta šla navzdol do reke, dokler nista stala do gležnjev v vodi.

Tam je ležal čoln, dvojno veslo je bilo v njem.

»Odveži čoln!«

Ubogal je in sedla sta na trhle deske.

»Veslaj!«

Veslal je. Čoln je plul na nasprotni breg, dasitudi ga ni nihče vodil. Le šum reke in pljusk vesel je bilo slišati.

Na sipini pod skalno duplino sta stopila na suho.

Mesec je sijal s polno svetlobo na pesek, na katerem je ležal bel okostnjak, oglodan in pol preperel. Par predmetov je ležalo ob njem.

»Snemi prstan z levice!«

Ubogal je. Od dotika so prsti na rokah okostja izgubili zadnje vezi in razpadle so koščice kot jagode molka.

Petran se je ozrl in ni videl nikogar več. Pred njim je ležalo belo okostje, reka je šumela, mesec je sijal vsečez. Prstan mu je padel iz rok, planil je v čoln. Veslal je kot blazen. Ko je dosegel nasprotni breg, je bežal med stene in med ljudi, mimo cerkve in poslopja z zlaganim napisom; zdelo pa se mu je, da beži za njim Doroteja, ki je izgubila pajčolan in oblike telesa ter je gol okostnjak.

Petranu je curljal pot po vsem telesu, ko je planil v svojo sobo in zaklenil za seboj vrata. Zdelo se mu je, da je nekdo udaril nanje. Potem je bilo vse tiho. Luč je gorela.

Na mizi je ležala revija, odprta na strani z neizrezanim posnetkom moderne slike, Čistosti slikarja Vaška, idealizirane in zlagane Doroteje, ki trohni ob reki...

LOKA.

TINE DEBELJAK.

Loka: bela hiša, kmečki grunt,
po stenah nageljni, v oknih dekleta,
na večer fantje: Na vas... na vas...
pojo pred kapelico.

Prizidana je na klanec pred grad.
Pod gradom v delavnik razhójena cesta...
In voda: v mlinih melje,
pada na kolesa žag,
stroje v blaznih vrtincih vrti,
da v težke misli kot v kokone sviloprejk
se prede, zapreda revno srce...
v fužini s kladivom kuje se takt:
»Je dan, je dan... Kaj nam mar:
nagelj in pesem in grad, sveti grad«...

O sveti grad — samostan:
strma je pot navzgor,
ne vidimo v sveti dvor —
le rože slutimo,
molitve žena, ki Boga gledajo...
vijugasta pot kot življenje:
kot starec morda že priromaš do vrat,
da pozvoniš...

Loka: bel grunt na strmini,
čez dan v delu,
na večer v pesmi,
v noči sveti se grad v mesečini,
v njem Bog —
naš Gospodar...

OBRAZI.

CIRIL JEGLIČ.

1. LJUBITELJICA FANIKA.

Boter Feliks imajo radi žgance in pravijo, da so ljubitelj. Tudi gospa Možunova je ljubiteljica ter stršansko ljubi turške znamke, kanarčke in morske prešičke. Eh, vsak človek je ljubitelj: eden ljubi žgance in ljubljansko zelje, drugi sardine in zajčje pastete, tretji parfum in visoke podpetnike in tako naprej lepo po vrsti, kakor je božjemu usmiljenju všeč. Fanika je pa ljubiteljica vrtnarstva.

Že o postu je Fanika nasejala solato »Čudež ljubljanski« ter postavila zabojček s posevkom nad ognjišče. »Za Lojzeta, ki ima rad solato!« je molila iz srca. In še fajgeljček je postavila na toplo, da bi čimprej zadišalo po ljubezni. Ter se je Bog usmilil pa je ondan prišel Lojze na obisk.

»Zate!« mu je Fanika pokazala solato. »Kako zelení, — ali ni že srčkana in krasna?«

»Jaz ne maram solate!« se je odrezal Lojze.

»Oh! — Glej, Lojze, pa poglej tale popek: iž njega požene cvet, veš, takšen cvet, ki mu pravijo —«

»Kokodajs!« se je zarežal Lojze.

»Lojze,« je vzdrtela Fanika, »kaj, ali ne maraš več ne nageljnov, ne rožmarina?«

»To je za punčare!« je povedal fant.

»Kakšen ljubitelj je pa zdaj ta Lojze?« se je utrgalo v srcu nesrečne deklice. In je fanta povabila še na malico.

Pa je oné onegavi slavnostno torto hrustal, a Fanika mu je zabrenkala na mandolino in zapela:

»Venček na glavi se
bliska iz kitice...«

»Ne bodi no prismojena!« se je naenkrat zmahnil Lojze. »Saj menda nismo zaljubljeni!«

Ko puh zle prikazni je butnilo v obraz drhteče deklice in strahotno ko udarec v dušo je jeknilo iz ubitega glasu mandoline, ki je krehnila na tla.

2. MEDVEDEK.

Sama sta v grajski knjižnici. Mama študira »Kikeriki«, a sinko stoji pri oknu in gleda v vrt, kjer cvete čudež kipečih majnic.

Pa se zdrzne milostna gospa ter pokliče: »Medvedek, kam si se pa spet zagledal?« S pomilovalnim nasmeškom pristopi k sinu in se mu skloni čez ramo. »O, že vem! Črnooka Milica je tvoj ideal. Hčerka vaškega učitelja! In takšni plebejki piše plemeniti gospod Heri ljubavna pisma in vrtnice ji pošilja, kajne? Ker srce velewa tako, — oj, krasno, imenitno!«

»Brr!« zardeva sinko, ves osupnjen. »Ho, ho,« se smeje milostna gospa, »čudovitega in ponosnega potomca smo dobili Edelsteini! Kajne, in vse bi žrtvovalo plemenito srce! Kako si zanimiv, medvedek idealni!«

»Mama, pusti me, — prosim!«
»Da, to je krasno! In še poročil jo boš, kajne? Saj pobič je star že osemnajst let!«
»Bom!« zabrenči Heri in se vrže v fotelj. »Seveda, medvedek moj. In še Herbersteine bomo povabili, da pridejo gledat in banjko vina s seboj pripeljejo, ko bo nevesta Milica spravljala bališ na lojtrnice, uj! z banderci okrašene! Bo zares imenitno! Oh! Ampak, medvedek moj,« mu zašepeče in v lice poboža s svojimi dišečimi lasmi, »čuješ, medvedek moj, bodi vendar pameten! Saj je prav, da brenčiš. Ampak, junače, za to imaš spletično na razpolago! Ti ni vseč? In guvernanta je tudi še devica. No, kaj me gledaš, medvedek sramežljivi? Saj vem in ti ni treba skrbeti, vse ti je na razpolago. Pa če te grajske deklice ne mičejo, saj lahko povabimo viničarjevo Marico, ki črešnje donaša v grad...«

Medvedek si pa skrije obraz v roke. »Mama, — o saj me ne razumeš!« ječi od neznanega nemira.

»Ti moj tepček, le potolaži se! Boš parfuma kupil za Marico in boš brž razumel vso sladkost...«

»O, — mati!« se trga sinu iz duše. Mama se pa glasno smeje. »Kakšen medvedek, oh, kako neumen medvedek si to!«
»Mati!«

»Joj, medvedek!« Kar trese se od samega smeha. »Ampak,« mu požugne, »če te še

enkrat zalotim, da ljubavno pismo pišeš kakšni plebejki, potem te zapremo v izbo k stari Geri!«

Medvedek umolkne in drhteč si ne upa pogledati materi v obraz, ki se smeje, tako čudno smeje, kakor ga še ni videl nikoli nikjer.

KRALJ TONE: STRAH.

SRENJA.

JANEZ JALEN.

Drama v štirih dejanjih.

Četrto dejanje.

Pozorišče: Pogačarjeva pisarna. Prostorna soba v pritličju. Vrata na desno in levo; zadaj dvoje oken, med njima stoji blagajna. Na levi pisalnik, na desni daljša miza s stoli. Ob stenah več omar. Naokrog drobnarija. Na sredi izpod stropa visi luč. Jesenski večer.

Dana (sloni pri mizi in pregleduje poslovne knjige; gre k pisalniku, vzame iz žepa ključ, poižkuša odkleniti predale, pa se ji ne posreči; ključovalno gleda ključavnice; zamiži in premišljuje).

Franica (prinese od desne prižgano svetiljko in jo postavi na mizo): Tako pozno v mrak delaš brez luči. Kratkovidna boš postala.

Dana: Kar naj. Da ne bom miže videla tako daleč — v trnje.

Franica: Preveč se vdajaš takim mislim.

Dana: Tudi ti bi se, da poznaš knjige.

Franica: Brez njih vem, da bo boben zapel pred vrati.

Dana: Pa veš tudi, kaj pomenijo v poslovnih knjigah preračunane napake? (Pospravi knjige v omare.)

Franica: Se mi je kar zdelo, da bo nazadnje tudi to poižkusil.

Dana: Ko bi jih bil vsaj sam vpisaval! Pa je vse narekoval Martini.

Franica: Kaj se ne da zabrisati kako?

Dana: V pisalnik ne morem, da spravim zapiske v soglasje. Kaj ima tam zaklenjenega, ne vem. In če ne bo več časa! — Morda pridejo že jutri in odpeljejo oba, očeta in Martino. S sekuro vlomim. (Hoče oditi po sekuro.)

Franica (jo zadrži): Da zaprejo še tebe.

Dana: Naj me. Zakaj pa sem se tako grdo sprla. Da nisem prenehala hoditi v pisarno, bi nas ne moril sedaj ta strah.

Franica: Bo že kako.

Dana: Bo. Samo — kako! Ivan bi vedel svetovati. A ga ni več k nam. Vse je narobe, odkar sem odklonila njegov poljub.

Franica (se začudi): Odklonila?

Dana: Zaradi Martine.

Franica: Potem bi bilo bolj prav, če bi govorila o lepem, ne pa o grdem sporu.

Dana: Teta! Ti bi ga lahko poklicala. Ne zaradi mene, zaradi vseh.

Franica: Bom, Dana.

Martina (vstopi od leve): Ali ne bom prepisovala, da si pripravila knjige? (V roki drži belo vrtnico.)

Dana: Ne, sedaj ne. Morda kesneje, ko se vrne oče, ponoči.

Martina: Ponoči, ko se vrne oče — papa —?

Dana: Da.

Franica: Ubožica, ki ne sluti —

Martina: Dana! Naj bo zadnji cvet, ki je zažarel pred zimo na našem vrtu, tvoj. (Ji ponudi vrtnico.)

Dana (jo vzame in si jo zatakne v lase): Hvala ti zanj, sestra.

Franica: Da. Tvoj naj bo zadnji cvet z našega vrta.

Martina: Zadnji?

Franica: Bo že kako. Samo radi se imejta.

Gros (potrka na leva vrata).

Martina (se prestraši): Nekdo je potrkal!

Dana: Prepozno je. Prišli so. (Stopi pred Martino, kakor bi jo hotela skriti.)

Franica: Naprej!

Gros in **Franci** (vstopita, oblečena popotno).

Dana (se oddahne): Niso.

Gros: Oprostite, da prihajava pod noč in kar semkaj. Obrnila sva se za lučjo.

Franci: Sesti tako ne utegneva, če hočeva na vlak.

Franica: Gospoda odhajata?

Gros: Saj sva dolgo potegnila počitnice.

Franci: S krajših bi odhajala manj izmučena.

Franica: Škoda, da se ni brat še vrnil.

Gros: Poslovili smo se že v mestu. Zadržale so ga sitnosti in težave.

Martina: Kako se je izteklo?

Gros: Razlastitev ne upošteva trpljenja pri špekulaciji. Nizko so srenji precenili Bobnovec, njemu Žale še niže.

Dana (stopi pred Grosa in prodirajoče gleda): Sitnosti in težave? Kakšne?

Gros: Gospodična! Ne izprašujte.

Dana (odločno): Povejte!

Gros: Prijavil je konkurz.

Martina: Gorje nam! —

Franci: Tako kruto naravnost bi ne bil smel odgovoriti gospodični Dani.

Dana: Že davno prej, preden je gospod odpovedal poroštvo, sem vedela, kaj nas čaka.

Gros: Odpovedal sem takrat, ko sem izprevidel, da mora zmagati tisti, s komer ste Vi, gospodična Dana. Čeprav me bo morda veljalo precej tisočakov, Vam častitam. Ostro vidite. Škoda, da niste hoteli vstopiti v našo družino.

Franci: Če ne umolkneš, odidem.

Gros: Samo to še: Dano Grosovo bi tast bolj poslušal, kakor je Dano Pogačarjevo oče. Zbogom, gospodična! (Ji poljubi roko.)

Dana: Srečno!

Franci (seže v roko Franici in Martini): Lahko noč!

Franica: Tudi vama.

Martina: Lahko noč!

Gros (poda roko Franici in Martini).

Franci (počasi sega v roko Dani): Lahko noč!

Dana: Naj bo lahko Vam, meni bo težka.

Franci: Preokrenilo se bo in izmed vseh nas se boste Vi največkrat prebudili v jasno jutro.

Dana: Bolj kot tolažilne besede sem vesela, da se v miru ločiva.

Franci: Škoda, da niste hoteli v našo družino. (Ji poljubi roko in urno odide.)

Gros (še enkrat molče pozdravi in tiho odide).

Franica: — Otroka —!

Martina: Ko bi se Dana ne bila odvrnila od mladega Grosa, bi nas stari rešil poloma.

Franica (prosi): Presliši, Dana! Žalost ji ne pusti preudariti.

Dana: Morda bi Ržen popravil naše neumnosti, da se mu ni Dana zavoljo Martine izvila, ko jo je hotel poljubiti. Zato pa sekajte, vsi sekajte po meni. Še ti začni, teta.

Franica: Dana, ne pregreši se!

Dana: Ah, nič — (Zamahne nejevoljno z obema rokama, kakor bi se hotela vsega in vseh otresti.)

Franica: Dana! Lepo te prosim —

Dana: Saj res. Ali sem jaz kriva?

Martina: Takrat, ko si opozorila Ržena, da kupuje papa v srenji Bobnovec —

Franica (jo ustavi): Molči, otrok nepremišljeni, ki ne veš, kaj te čaka in kdo edini te more rešiti!

Dana: Takrat, takrat — Ali pa takrat, ko je pred leti kupil oče od Klemenke, vdove s kopicco sirot, dvajset smrek, pod nič, pa mu ni še bilo dosti in jih je ukazal podreti triindvajset. Molčati je morala, ker mu je bila dolžna — Ali pa takrat —

Franica (odločno): Nehaj!

Dana: Pusti me, dokler se vsi ne spomnite na vnebovpijoče grehe. Jaz jih že davno, dan za dnevom premišljuje, zato vem, zakaj nas bodo razpodili po svetu. Bogzna, kaj bi nas še hujšega zadelo, da ni bila mama zvesta dekla Gospodova.

Martina: Po svetu. — A kam?

Dana: Vesela bodi, če ti drugi ne bodo kazali pota.

Franica: O, Bog! — — —

Pogačar (vstopi od leve, odloži kovčeg in klobuk, se oprime pisalnika in mrko premišlja).

Martina (bolestno preseka tišino): Ooo — (Odtrga se do očeta in ga hoče objeti): Papa —!

Pogačar (jo odkloni): Preloži ljubeznivosti na jutri. Nocoj ni časa. (Gre k blagajni in jo odpre.) Streha nam gori nad glavo, rešimo, kar se da.

Franica: Izmučen si. Povečerjaj, lezi in prespi žalost.

Pogačar: Prav imaš. Prespim —

Martina (proseče): Papa! Ubogajteto! Jutri —

Pogačar: Jutri — Zemlji bi gospodaril, kdor bi mogel ukazati ognju: Počakaj dneva! Jutri, ko te bomo bolj videli gasiti. (Išče v blagajni.)

Dana: Vsaj okna zagrnimo, da nas kdo ne vidi. (Hiti zagrinjat okna.)

Pogačar: Zavoljo mene ni treba. Zavoljo vas bo pa bolj prav. Le zagрни.

Franica (ukazujoče): Zakleni blagajno in večerjat pojdimo.

Pogačar: Zastonj se huduješ. Vem, kaj delam. (Vzame iz blagajne dragocenostnico, jo odklene in odpre.) Kaj žlahtno brušeno kamenje! V tele prstane in tole zlato so vdelane zaroke in poroke, krsti in smrti te hiše za dolgo nazaj. Večkrat sem že stegnil roko, da bi te bisere razmetal, kakor sem drugo. Pa je postavila Dana pred blagajno trdno stražo, očitek, da je Pogačarjevega premoženja precej tudi njenega, ki je hči svoje matere, in da sem jaz prinesel bore malo k tej hiši. Ne jaz ne ti, Franica, se ne smeva dotekniti te zlatnine; samo hčeri pokojne Karle, Martina in Dana. Izberi, Martina! (Ji nudi.)

Martina: Dana je zastražila. Naj bo ona prva.

Pogačar: Po starosti sem šel. Pa če ti odstopaš. Na, Dana. (Ji ponudi.)

Dana: Kakor so mi dragi ti spomini, nočem nobenega.

Pogačar: Vse, kar drugi hočemo, ti nočeš.

Dana: Ne delaj novih krivic. Zlatnina ni več naša.

Pogačar: Bodo zelo vse pokrili z mojo kožo. Bilo bi pa pravično, da jo za pol rane odrežejo Grosu s hrbta — Glej, kako se je naključilo. Na vrhu je poročni prstan tvoje matere.

Dana: Za poročni prstan svoje mame — prosim. (Ga vzame in ga hoče natakniti.)

Franica: Na roki ga vendar ne boš nosila, neporočena.

Dana: Imaš prav. Na srce spada. (Odpne si vratno verižico in ga obesi nanjo.)

Franica: Zlato k zlatu.

Pogačar: Vzemi še.

Dana: Daj vse drugo Martini.

Martina: Nočem.

Pogačar: Spravi jima ti, teta. Si bosta že pozneje razdelili. Morda bo še bolj prav tako, ker Martina —. Na! (Izroči zlatnino Franici.)

Martina: Ubogi papa.

Pogačar: Kaj jaz, ti — Franica! Bodi pametna in izrabi noč. K Rženu ni daleč. Vidva sta se razumela. Morda tvega in nam prikrije to in ono. K njemu gotovo ne bodo šli gledat.

Martina: Da si o njem vedno tako govoril, kako drugače bi se bilo zaobrnilo.

Pogačar (ji stisne roko): Drugače, da, drugače. Kako je že Dana povedala o krokerjih.

Franica: Zakaj jo spominjaš, da bo zopet noč prejokala.

Martina: Ko bi jo le mogla. Pa včasih solze na duši gore. (Odide potrta na desno.)

Franica: Še zbolela bo. (Gre za njo.)

Pogačar in **Dana** (se prodirajoče gledata).

Pogačar (umakne pogled): Sam hočem biti.

Dana: Vem.

Pogačar: Če veš, zakaj ne greš.

Dana: Ne grem.

Pogačar: Ker ti je prirojeno, da kljubuješ.

Dana: Neee. — Papa! Odkleni mi pisalnik!

Pogačar: Še besede oče se že dolgo ogiblješ in jo zamenjaš, kadar le moreš z »on«. Sedaj pa kar naenkrat zopet — papa.

Dana: Pozabi in odkleni.

Pogačar: Naj bo pozabljeno, da se ne bova prav do zadnjega grizla. V svoje skrivnosti pa ti ne pustim pogledati za eno samo prijazno besedo, katero si mi pravzaprav dolžna.

Dana: Gorje, če bodo prej pogledali drugi.

Pogačar: Ne bodo. Še nocoj vržem vse v ogenj.

Dana: Papa! Kaj bo potem?

Pogačar: Ne skrbi zame; bom že sam.

Dana: Misli na Martino. Držala je ves čas s tabo. Pusti, da popravim, kar si ji narekoval nepoštenega.

Pogačar (osupne): Ti veš?

Dana: Kje naj ji iščem službe, če ji ti, sam vase zakrknjen, nakoplješ sramoto in ječo.

Pogačar (klone): Na ključ! V levem predalu imaš vse.

Dana (mrzlično naglo skuša odkleniti srednji predal): Noben se ne odklene.

Pogačar: V levem. V srednjem ni nič.

Dana: V srednjem je vse, je samokres. Daj ključ.

Pogačar: Ne dam.

Dana: Ne daš. — Ne boš podlegel izkušnji, in če stojiva tri noči. Živa se izpred pisalnika ne umaknem. (Zasloni srednji predal.)

Pogačar: Vidim, da se ti svita, kako daleč si prignala svojega očeta.

Dana: Kakor kruha sem se navadila takih očitaj. Ne boš me odgnal.

Pogačar: Kakor mama.

Dana: Papa! Tebi, tebi se jasni, pa se bojiš razgledati se, ker boš našel v tistih, katerim si sejal sovraštvo, ljubezen; ne vidiš tu slabotne, ki jo vodi telo, da slepo gre za človekom; močna bi bila rada, kakor mi zapoveduje duša, da svarim, da se upiram tako, da bi razbila železne duri.

Pogačar (začudeno): Dana!

Dana: Kakor mama sem, praviš. Nisem, ker se ne upam poročiti, čeprav nimam nič, s

tistim, h kateremu me vse vleče, s tistim, ki me bo v bridkih urah težko pogrešal; ne upam zaradi vas drugih. Mama pa, bogata, se ni ozirala ne na ljudi, ne na denar. Izbrala je tistega, ki ga je ljubila in mu je brez pridržka izročila vse ogromno premoženje. Škoda.

Pogačar (klone čim dalje bolj pred očitki): Dana!

Dana: Škoda, ne zato, ker ga ni znal obdržati, zato, ker ga je oslepilo, da ni videl več ljubezni in je tudi v njem zamrla. Škoda, škoda —

Pogačar: Dana!

Dana: Kjer je ljubezen, tam je mir. Pri nas ne pomnim pokojne ure. Vznejevoljen si mi že otroku oponesel, zakaj nisem v zibeli umrla. Preveč živo te spominjam mame in tebe peče, ker jo nisi razumel, peče, ker je prezgodaj umrla, peče od dne do dne bolj, zato se nisi drugič ženil, zato nočeš dati ključa.

Pogačar: Dana!

Dana: Ne. Tudi jaz sem že večkrat želela, da ne bi bila preživela zibelke. Danes se mi je razodelo, zakaj sem jo, razodelo, zakaj me je mama ostavila slabotno in odšla sama, razodelo, zakaj se je teta v prečutih nočeh, ko me je jokajočo na rokah nosila, odločila živeti zame. Prav zato, da te sedaj ne pustim do samokresa.

Pogačar: Dana, ne več!

Dana: Dana, da, Dana! Sedaj je Dana kriva, da je ugasnila v Ivanu ljubezen do Martine. Dana je kriva, da nam je propadlo imetje. Dana bo kriva tvoje smrti, Dana bo kriva tvojega pogubljenja. Dana, Dana, Dana, vse Dana. Z verige odtrgano pekle je ta Dana Pogačarjeva, ki jo je mama zato pustila na svetu, da ji pripelje moža-očeta vsaj v večno v ljubezen.

Pogačar (gre k njej): Dana!

Dana (se krčevito prime za pisalnik): Se ne umaknem.

Pogačar: Ne, ne. — Na ključ.

Dana (hlavno seže po njem): Papa!

Pogačar (ujame njeno roko in jo poljubi): Dana!

Dana (se ga boji): Papa!

Pogačar: Karla, moja Karla. (Poljubi ji še drugo roko.)

Dana (umakne): Ne poljublaj mi rok.

Pogačar: Njej, mami, ne tebi.

Dana: Mamici?

Pogačar: Ko bi vstala, na rokah bi jo nosil.

Dana (se ga oklene, ga poljubljuje in neprenehoma ponavlja): Papa — papa — papa —

Pogačar (se je narahlo oprusti in jo poljubi na čelo): Da. Da me pripelješ k mami — v večno ljubezen.

Franica in Ržen (vstopita od leve).

Dana (hiti k Rženu): Gospod inženir! Sem. Sem. (Ga vede za roko k pisalniku in odpre srednji predal.) Odnosite ta samokres kamorkoli, da ne bom več trepetala.

Pogačar: Vrzite ga v prvo globoko vodo.

Franica: Lovro! Kako si mogel le misliti na kaj takega.

Pogačar: Da se mi ni Dana uprla, bi bil že izvršil neumnost.

Ržen: Ta pes ne bo popadel nikogar več. (Vtakne samokres v žep.)

Dana (je od napora opešala in se sesede na stol): Ooo, jaz —

Martina (tiho pritava od desne).

Ržen: Gospod Pogačar! Ker nekdanj nisem bil tujec pri vas, ker — no — zaradi gospodične Martine in Dane, sem šel k Vašim upnikom in ujel tik pred vlakom še Grosa. Prečno sem ga sodil. Brez ugovora je založil svoj delež in omogočil poravnavo.

Pogačar (veselo presenečen): Poravnavo?

Ržen: Hiša z vsem, kar je v njej in vrt ostane Vam, drugo je izgubljeno.

Pogačar (mu stisne roko): Dober ste, jaz bi ne znal biti tak.

Dana (se oklene okrog pasu Franice): Vedela sem, da bo on —

Franica (jo ljubeče pogladi): Umiri se, Dana!

Martina: Moj vrt ostane.

Ovsenek (pridrvi zbegan od leve): Kakor pobesnena laja srenja v me. Kaj naj jim rečem, Pogačar?

Pogačar: Vprašaj gospoda inženirja. Morda se tudi tebe usmili.

Ržen: Napovedal sem ti, da te bodo še v grobu kleli. Takrat si se norčeval, da jih ne boš slišal. Le poslušaj jih!

Ovsenek: Pogačar! Svetujte.

Pogačar: Poslušaj jih! Tudi jaz sem moral dobre preslišati, da sem izpregledal.

Ovsenek (odhaja in očita): Gosposki ljudje se nazadnje vedno pobotate. Revež pa mora za vse trpeti. (Jezno zadrlešne vrata.)

Pogačar: Revež, ki bo na vozove prodajal pridelke. Pri nas pa kmalu ne bo kaj k ognju pristaviti.

Ržen: V kratkem začno graditi elektrarno. Če boste hoteli stopiti v službo, je prihranjeno za Vas in za obe gospodični primerno delo. Teta pa bi vam gospodinjala.

Martina: Ne, ne. K Vam v službo. In obe skupaj.

Ržen: K meni? Nisem tak lopov, da bi se po vsem tem ne umaknil v svet.

Dana: Ne, ne, ne v svet. Ah (obotavlja gre k Rženu.) Povsod in vse — moj Ivan.

Ržen: Dana! Draga Dana! (Ujame njeni roki.)

Dana: Martina! Ne zameri, jaz moram z njim v življenje. (Privije se k Rženu in poljubita se.)

Martina (resignirano): Ne zamerim.

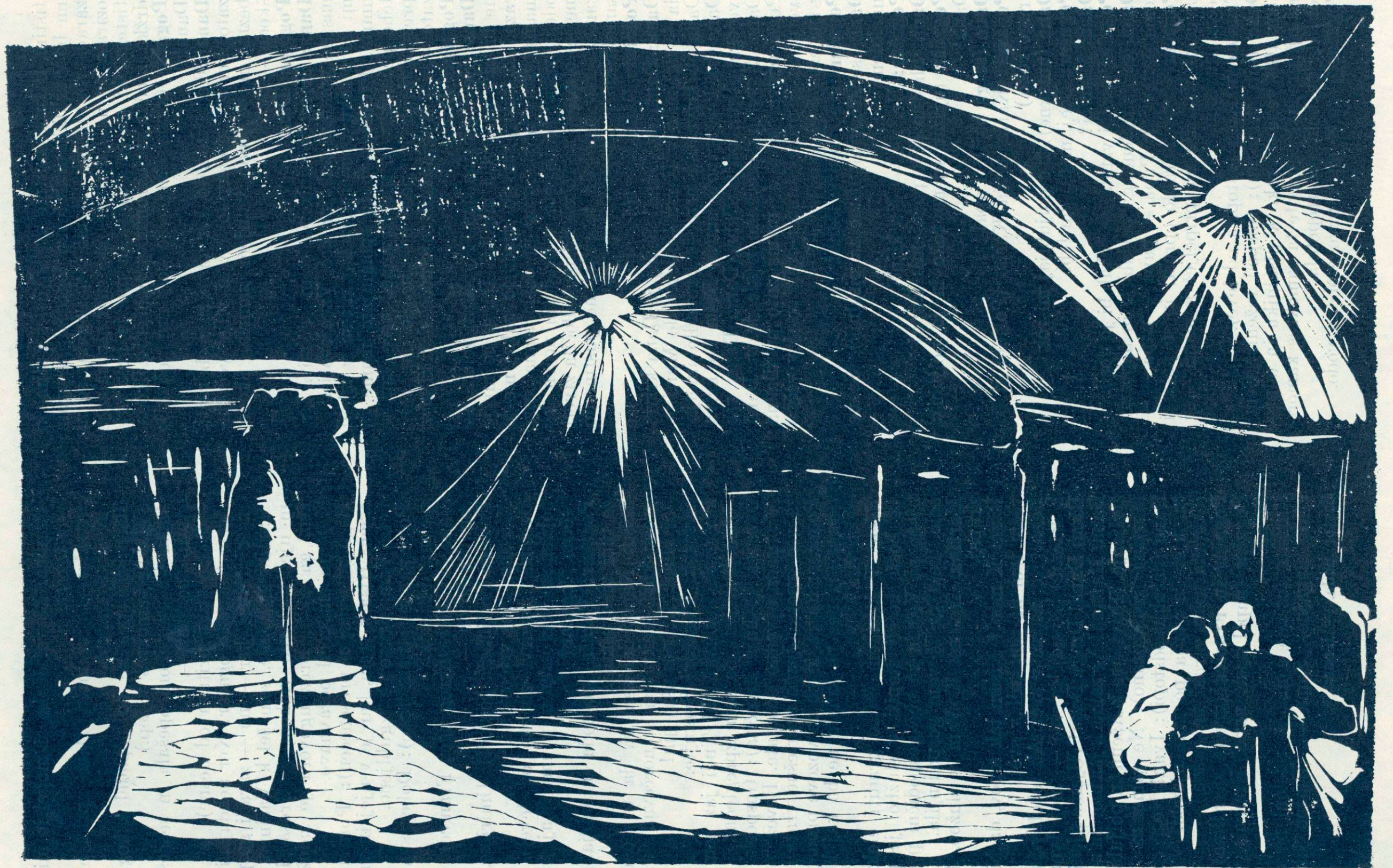
Dana (narahlo odstopi): Ivan! Ne tu, ne več tu, kjer še vonja po izkušnjavcu. V salon. (Odideta roko v roki na desno.)

Pogačar in Franica (gresta za njima).

Pogačar (napol zase, napol Franici): Kakor znanci —

Martina (ostane sama, se nasloni na odprta vrata blagajne): Sama —. (Glasno joka.)

Zastor pade. — Konec.

JAKAC BOŽIDAR: ČRNI PIVOVAR.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XXIII.

Od verza 97. XXII. speva dalje se nahajamo — kakor smo že pri sp. XXII. omenili — z Beatrice in Dantejem na osmem nebu, t. j. na nebu zvezd stalnic, ali na zvezdnatem nebu. (Beatrice in Dante se bosta na tem nebu kakor bomo videli, mudila še do v. 66. speva XXVII!) Ko smo v verzih 97—154 prejšnjega speva videli, kako je pesnik najprej hvaležno pozdravil ozvezdje Dvojčkov (Kastor in Poluks!), v katerih znamenju je bil rojen (v mesecu maju l. 1265), in ko je z njiju višine pogledal nazaj na vso dolgo pot, ki jo je že preletel, pričinja novi (XXIII.) spev s tem, da nam s prekrasno primero o ptici starki, ki še pred solnčnim vzhodom zleti na vrh drevesa in željno gleda proti vzhodni strani, kedaj bo solnce vzšlo, predočuje, kako se je Beatrice nenadoma obrnila proti južni strani, kjer se zdi, da solnce, ko je v zenitu, gre bolj počasi, ter vsa zamaknjena pričakovala novega pojava. Videč jo v taki ekstazi, jo pesnik vpraša po vzroku. Vv. 1—15.

V tem raste svetloba neba na južni strani. V hipu Beatrice vzklikne: »Glej, Kristus prihaja v triumfu! In z njim vsi izvoljeni, ki so bili na zemlji dovzetni za dobrodejne vplive teh planetov!« Ob tem vzkliku lica Beatrice čudovito zažare; od veselja. In pesnik vidi: Kakor v jasni noči med milijoni zvezd sije Mesec, tako je tu sijal med tisoči in tisoči svetnikov Kristus, dajoč jim nadnaravno svetlobo, sam s tolikšno svetlobo — v svoji človeški naravi (la Lucente Sustanza) —, da je pesniku vid jemalo. Ob toliki lepoti preide tudi pesnikov duh v ekstazo (»je stopil iz telesa«) in se pozneje ne more več spomniti, kaj se je z njim godilo. Vv. 16—45.

Odkar sta zapustila šesto nebo (Jupitrovo), se Beatrice pesniku ni več nasmehnila, ker ne bi bil mogel prenesti tolike blaženosti; zdaj pa, ko je videl Kristov triumf, mu Beatrice zakliče: »Vzdržati moj smehlaj ti je mogoče!« Toda pesnik priznava, da ne more popisati njega lepote, ampak prosi oprostjenja, če mora ta popis preskočiti, in upa, da mu bo čitatelj oprostil, če bo pomislil, da človeški jezik ne more popisati nebeških reči. Vv. 46—69.

Ko je pesnik ves zamaknjen v Beatričin smehlaj, mu Beatrice z ljubeznivim karanjem veli: »Ne glej va-me, ampak v trume izvoljenih, idočih za Kristom gori v najvišje nebo. Krist je sicer že izginil v višavo; toda njegove svetnike še lahko vidiš, ki so kakor prekrasen vrt, cvet pri cvetu, limbar pri limbarju!« Na te besede veli pesnik svojim očem, naj vnovič gredo v boj z nebeško bliščobo. In gledajoč nepregledne trume blaženih, obsvetljevanih po nadnaravni svetlobi Krista, ki je pa sam bil že neviden, se spomni pesnik prizora, ko je gledal pisano trato, obsvetljevano po

solnčnih žarkih, prihajajočih skozi oblake, dočim je bilo solnce samo za oblaki skrito. Ob tem prizoru spozna, da je Krist zato odšel pred izvoljenci, da ne bi pesniku vid obnemogel. Vv. 70—87.

Beatrice je bila prej (v. 73) rekla, da je med izvoljenimi tudi Marija, roža, mati večne Besede; zato pesnik brž poišče z očmi največjo luč, največji plamen. (Ob tej priliki izvemo, da je Marijino ime klical zjutraj in zvečer.) Ko takó občuduje tisti veleplamen, zagleda prečudno bakljo (una facella), ki se spušča v kolobarjih z neba doli ter oni veleplamen obkroža, prekrasno pojoč. Iz pesmi spozna, da je to nadangel Gabriel. Za angelom so vse lučke ponavljale ime »Marija!« Vv. 88—111. V naslednjih treh tercinah (vv. 112—121) pesnik pove, da je najprej Marija odšla za svojim Sinom, »sadam svojega telesa«, v najvišje (prvo! ozir. deseto!) nebó ali empirej.

Verzi 122—139 nam končno v nežni primeri slikajo ljubezen izvoljenih do Marije: kakor dete izteza svoje ročice k mami, tako — pravi pesnik — so vse one lučke plapolale kvišku, za Marijo, in presladko pesem je čul: »Raduj, kraljica se nebeška!...« O, kakšno radost uživajo — takó vzklika pesnik, spominjajoč se psalma 125. — blaženi v nebesih: tu na zemlji, v tej tujini, v tem Babilonu, so s solzami orali in sejali; zdaj uživajo sad svojega truda. In med njimi zlasti sv. Peter.

Kot ptica — ki v lesovja ljubi gošči
nad gnezdrom, nad mladiči je čepela
v tmi nočni (ki razvida ne privošči),

4 da v óči ljubljencem bi koprnela
čimprej, iskala jim čimpreje hrane,
(kar s tako materinsko slastjo dela!) —

7 p r e d čas zleti na vrh drevesne grane,
kjer željno solnce čaka v uro rano,
zroč n e p r e m i č n o, kdaj že zarja plane:

10 t à k videl sem Gospo svojò vzravnano
in v tisto stran nebá pozorno zročo,
kjer solnce z naglico spe pridržano.

13 Ko videl sem jo ták pričakujočo,
se radovednosti mi vname žeja;
in up, da zvem, ugasí mi žejo vročo.

16 Bilà med čakanjem je kratka meja
in videnjem: postajala nebesa
svetleja so — sem videl — in svetleja.

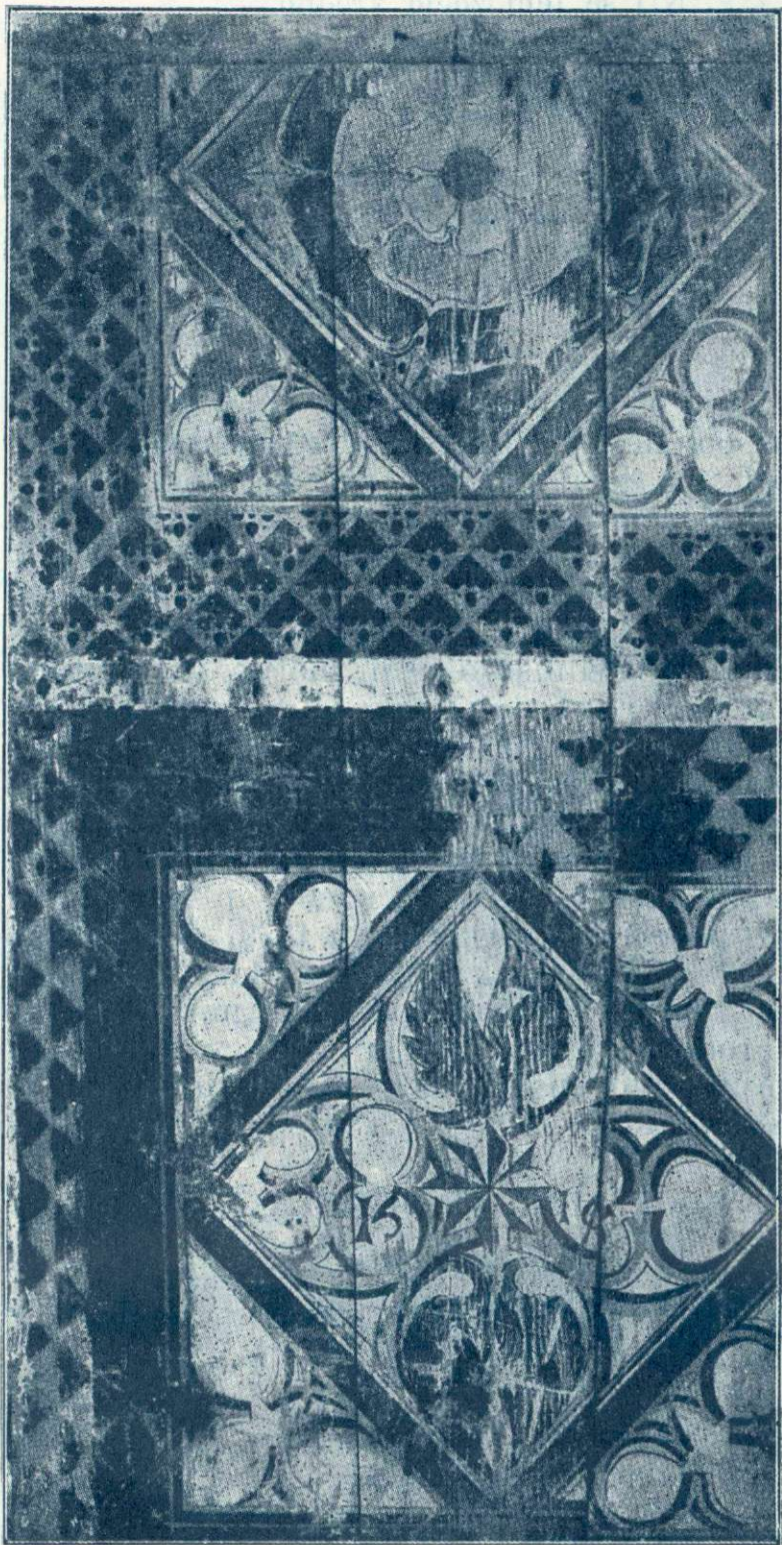
19 In Beatrice: »Evo ti čudésa:
v triumfu Krist prihaja, z njim krdela,
ki teh so sfêr rodila jih kolesa.«

22 Sam ogenj so se Nje mi lica zdela
in ták sem ji radost bral v pogledi,
da izrêči jo, bi pesem ne umela.

25 Kot v zvezd, teh večnih nimf, nebesni čedi,
ki ves nebesni svod krásé, sijaje,
se v jasni nôči smeje mesec bleedi:

- 28 t à k Solnce tam prihajalo z nebá je
sred tisoč lučk in svit jim je dajalo,
kot naše ga zvezdám nad nami daje,
- 31 in skoz ta živi svit takó sijalo
je Solnce to, Substanca žarovita,
ták žarko, da očém je vid jemalo.
- 34 O Blaženka, vodníca plemenita!
In ona dé mi: »Vid ti jemlje sila,
ki proti njej okó ne najde ščíta.
- 37 Modrost in Moč je to, ki odklenila
zemljanom pot je spet v nebá višine,
po čemer davno že so ljudstva vpila.«
- 40 Kot ogenj, če razširi se, razrine
oblakov plast, ker v njih mu pretesnó je,
in prot naravi svoji doli šine:
- 43 razširil od radósti se takó je
moj duh tedaj in stopil iz telesa,
nesvest si še sedaj, kàk to biló je.
- 46 »Poglej v obraz mi, ne umekni očesa!
Vzdržati moj smehlaj ti zdaj je moči,
ko ták ti kras odkrila so nebesa.«
- 49 Bil takrat sem ko ták, ki sèn ponoči
imel je, pa si glavo ubija, vzdíše
zjutraj zamán, da spet si ga predóči,
- 52 ko ta začul sem klic! Nikdar ne izbriše
hvaležnosti mi več nobena sila
iz knjige, ki preteklost v njo se piše.
- 55 Če vseh bi pevcev pesem se združila,
kar Polihimnija jih (in družice)
s presladkim svojim mlekom kdaj pojila,
- 58 v pomoč mi, tisočinke bi resnice
ne izrazil, o smehlaju Nje pevaje,
ki sveto je ožarjeval ji lice;
- 61 zato mi pesem, Raj oblikovaje,
preskočit mora, kamor um ne seže,
kot potnik, kjer presekana stezà je.
- 64 A kdor je moje pesmi svest si teže,
da na človeški rami ta tovór je,
ne bo zameril rami, če podleže.
- 67 Zares, za majhen čolnič ni to morje,
kjer ladja moja zdaj predrzno plove,
in bojazljiv mornar tu brazd ne orje!
- 70 »Kaj vame zreš? V ljubezni ták okove
obraz te moj je vdel? Tja v vrt pogledi,
ki Solnce — Krist — obseva mu cvetove!
- 73 Tam roža je, ki mati je Besedi;
tam svetih mož, glej! limbarji vonjájo,
ki k Spasu pot po njih gre vonja sledi.«
- 76 Ták Blaženka; ki slušam od srcá jo
vseláj, jaz sem velel očém, očito
naj spet se v boj, dasi slabé, podajo.
- 79 Kot gledal kdaj pod sence sem zaščito,
kàk žarek, skoz oblakov razo, trato
obseval je, vso s cvetkami pokrito:
- 82 ták videl tam sem lučk pri jati jato
in žarki zviška so sijali na-nje,
a žarkov vir je skrit bil — Solnce zlato!
- 85 Dobrotni, Močni, Krist, ki to sijanje
jim vžigaš, vzpel si prej se, v tem namenu,
da Tvoje me ne oslepí bleščanje!
- 88 Ko čul ime sem rože, ob tem imenu,
ki zjutraj in zvečer ga duša vzklika,
ozrl sem brž se prot veleplamenu.
- 91 Očém se komaj vtisnila je slika
te Zvezde, o nje môči zmagoviti
i tu i tam, kakóva, kàk velika,
- 94 kar bakljo uzrem: z nebá jo videl iti,
vrtečo v krogu se, venec tvoréčo
in v krogu jo krog Zvezde sem krožiti.
- 97 Pesem, pri nas še ták sladkó donečo,
in struno, naj še ták mameče svira,
grmljávino nazval bi jaz bobnečo
- 100 v primeri, kàk je ona pela lira,
ki sveto venčala je Nje očelje,
Nje, vseh nebes najlepšega safira.
- 103 »Jaz — angelska ljubezen — Njo, veselje
obkrožam vzvišeno, ki je nosila
Njegà, ljubezen našo, naše želje,
- 106 in bom obkrožal te, kraljica mila,
dokler da vzpneš za Sinom se, da od sija
se Tvojega nebes bo luč vzmožila.«
- 109 Končávala se ták je melodija
krožeče baklje; nje besed odmevi
so vzkliki lučie vseh bili: »Marija!«
- 112 Nebó nad nama p r v o, plašč kraljevi
vseh sfêr, ki najbolj živo čuti rôko
in dih in žar Bogá v vrtenja vrevi,
- 115 je bóčilo svoj svod takó visôko,
da bil neviden sij tegà nebésa
stoječemu mi je še preglobôko;
- 118 zato vznemogla mi je moč očesa,
ovenčani slediti plameníci
v nje dvigu k sadu svojega telesa.
- 121 In kakor stéga détece ročici
prot mamici, ko se je nasesalo,
notránjo s tem kažóč radóst rodníci:
- 124 takó iz lučk — iz vsake — plapolalo
je pláme, kar, kàk vdanost njih velika
Mariji je, mi je razodevalo.
- 127 In niso zginile izpred vidíka,
»Raduj, kraljica!« ták sladkó pojoče,
da nepozabna sla mi je tolika.
- 130 O, kakšna radost v dušah tam bohoče —
— tam v onih žitnicah — ki tukaj rade
so delale, orjoče in sejoče!
- 133 Sedaj tam gori vživajo zaklade,
s solzami zbrane v tujstvu Babilona,
kjer niso jih zlatá motile vade.
- 136 Tam med svetniki obojega zakóna,
ker zmagal je ta svet, zdaj triumfira
pred Kristom, zročim nanj z višine trona,
- 139 ključar, ki vrata v svetli raj odpira.

PROSVETNIDELO

DOL PRI SORI: SLIKAN STROP IZ L. 1516.

BISTVO NARODNE PESMI.

DR. A. RES.

Analiza narodnih pesmi vseh narodov in časov nas privede do zaključka, »da je narodna pesem neposredno iz čustvenega življenja nastalo petje prirodnih narodov«,¹ ki je v njem zadobila ljudskost najčistejši in najlepši izraz umetniškega hontenja in stremljenja po estetskem ugodju, ki živi v vsakem človeku, v vsakem narodu in se javlja na najrazličnejše načine. Živa ljudskost predpostavlja enotno, preprosto in

¹ Böckel, 15.

prvotno čustvovanje in mišljenje v smislu prirojenega ljudskega značaja. Slednji temelji sicer na nepremičnini, plemenski podlagi, v ljudskosti se pa izraža po dobah, in zato tudi po običajih in naziranjih na različen način. Ljudski značaj je za vsak narod poseben, toda za vse člane istega naroda v bistvu isti, čeravno nam v razvoju skupna duševna last ni tako jasna spričo različnosti duševnih lastnosti posameznikov, ki narod sestavljajo. Čim manj motijo posebna stremljenja posameznikov splošno enakost duševnega stanja, tem močnejše je narodna skupnost prežeta z narodnim značajem. Ljudski značaj, ta talna voda našega bistva, more v gotovih dobah upasti na najprimitivnejše stanje, da ga moremo najti samo v nepremičnem temelju naroda: v kmetih, na zemljo priraslih. Elementarno veselje nad narodno pesmijo je moderni, v svojem bistvu raztrgani človek izgubil, zato jo pa narod tem bolj goji, čim bolj je oddaljen od moderne kulture. Pesem mu je živa notranja potreba, v njej vriska in joče: odtod brezmejna ljubezen, ki jo goji do nje. Zato živi in more živeti narodno petje zgolj v onih krajih, ki so narodnemu značaju najbolj zvesti² in ki jih spaja še enotno, preprosto, prirodno, narodnemu značaju odgovarjajoče čustvovanje in mišljenje, zakaj le te in take pokrajine zagotavljajo narodnemu petju njega bistvene poteze. Iz takega narodnega petja je vzrastla narodna pesem in tu tiči njen bistveni znak. S tem bi potegnili ostro mejo med »narodno« in »umetno« pesmijo: vsaka pesem je narodna, kakor hitro jo narod sprejme in (svobodno) poje, neglede na nje vsebino ali izvor, neglede na to, ali je njen stvaritelj izšel iz ljudskih krogov ali ne, ali je znan ali ni. Nasprotno ni in ne more biti nobena pesem »narodna«, ki v narodnem petju ne živi ali ni živela, najsi tudi v napevu, metriki, občutku in vsebini še tako nalikuje temu, kar smatramo sicer za poseben značaj narodne pesmi.³

Tipičen dokaz za zgorajšnjo trditev nam poleg nešteto drugih (na pr. »Le nocoj še luna mila« (Stritar), »Stara mati kara me« (Gregorčič), »Naš maček« (Jenko), »Mornar« (Prešeren), »Rože je na vrtu plela«, »Izgubljeni cvet« (Gregorčič), »Svetlo solnce se je skrilo« (Slomšek)⁴ nudi med našim narodom

² Prim. naše Bele Kranjce.

³ Bruinier, 23. sl.

⁴ »Slov. nar. pesmi.« Nabral in čveteroglasno postavil M. Bajuk, I. zv. V Ljubljani, 1904.

močno razširjena in priljubljena pesem »Soča voda je šumela...«, ki jo še danes smatrajo vsi za »narodno«, po romantiškem pojmovanju torej za »neumetno« pesem. Dr. Joža Lovrenčič je pa v letošnji »Mladiki«⁵ dokazal, da jo je spesnila v sedemdesetih letih Katica Staničeva iz Kanala, bržčas učiteljica. Ker vodi pot, ki jo je pesem zanesla med narod, do ilustracije še drugih vprašanj, ki se jih hočem pozneje dotakniti, naj Lovrenčičeve izsledke navedem.

Že leta 1911. se je Janko Leban narahlo dotaknil postanka te pesmi, ko je v »Novih akordih«⁶ v životopisu skladatelja Josipa Kocjančiča pod črto napisal sledečo opazko: »Neka Kocjančičeva rojakinja, ki je tudi zdaj ni več med živimi, mu je posvetila celo pesem, ki je bila natisnjena svoj čas v podlistku goriške ‚Soče‘. Pesem pričinja tako:

Soča voda je šumela,
mesec svetlo je sijal,
jaz pri oknu sem slonela,
ko si ti slovo jemal.

Žal, da nadaljnjih kitic nisem mogel dobiti.« Lebanovi opazki pristavlja urednik »Novih akordov«, dr. Gojmir Krek, sledečo pripombo: »V raznih zbirkah narodnih pesmi (tako pri Žirovniku, IV. št. 25, Bajuku, odmevi II. št. 9, Gerbiču, II. št. 49) je gori navedena kitica, samo z varianto, ‚Ti pri oknu si slonela, ko sem ja z slovo jemal‘, zabeležena kot ‚naroda‘ pesem, in sicer v vseh treh zbirkah z isto melodijo. Žirovnik beleži še tri kitice, Bajuk še dve razen gori reproducirane. 3. Bajukova in 4. Žirovnikova sta bistveno enaki, 2. Bajukova in 2. ter 3. Žirovnikova se razlikujejo po vsebini. Melodija je vsaj ponarodela. Čigavo je besedilo in čigav napev, če ni zadnji sploh naroden, mi ni znano.«

Lebanova opazka, da je to pesem zložila »neka Kocjančičeva rojakinja«, temelji na dejstvu. Leta 1873. je namreč »Soča«⁷ v listku prinesla tole pesem:

SLOVO.

Soča voda je šumela,
mesec svetlo je sijal,
jaz pri oknu sem slonela,
ko si ti slovo jemal.

In zdaj vselej, ko velika
Soča na večer šumi,
in ko lune svitla slika
iz vode se zablišči,

vselej te na mostu stati
vidim v duhu pred seboj,
veličastni mesec zlati
razsvetljuje obraz tvoj.

⁵ Gorica, 1921.

⁶ XII. števil. 3.—4. str. 19/20.

⁷ Tečaj III., števil. 12. V Gorici, 20. marca.

Vidim te, kako desnico
znancem daješ za slovo,
meni pa si dal levico
in še to le prav hladno.

Nij se tebi zdelo vredno,
da podal bi desno bil,
in spomin na te bo vedno
dušo mojo žalostil.

Kolikrat se jaz spominjam
na ta žalostni večer,
solze grenke si otrinjam
vedno, zmirom, v eno mer!

K.

Pričujočo lepo pesem smo prejeli od neke gospodične, vrle Slovenke, z Goriškega. Prav radi smo jo natisnili v svojem, dasi politiki posvečenem listu, i nadejamo se, da smo s tem napravili njej sami veselje, svojim čitateljicam in čitateljem pa podali ž njo interesantno berilo. Prijateljice, na noge! — Ured.⁸ »Sočino« uredništvo se ni motilo. To »interesantno berilo«, ta mehki, lirični izliv varanega dekleta je našel hitro svoj napev (gotovo goriški, morda ga je zložila pesnica sama) in po pevskih društvih, ki so tedaj zaživela po vsej Sloveniji, našel pot med narod, ki je kmalu zabrisal sledove izvora in mu vtisnil svoj posebni značaj. Že leta 1899. jo je Marko Bajuk še kot dijak zapisal v Šmarju na Dolenskem, v trdnem prepričanju, da je to »narodna« pesem⁹ in jo izdal v I. zvezku svojih »Slovenskih narodnih pesmi«¹⁰ s sledečim besedilom:

SOČA VODA JE ŠUMELA...

1. Soča voda je šumela,
mesec je na nebu s'jal,
jaz pri oknu sem slonela,
ko si ti slovo jemal.

2. Drugi si podal desnico
in poljubil jo sladko,
meni pa si dal levico,
pa še to tako hladno.

3. Milo luna je sijala,
bled mi gledala obraz,
zadnjič roko sem ti dala,
zadnjič, ah, za večni čas.

4. Mnogo let je že preteklo,
kar izginil je moj raj,
srce takrat mi je reklo,
da ne prideš več nazaj.

⁸ V Levčevem izvodu »Soče«, ki je bil za časa supliranja na goriški gimnaziji njen urednik, je dobil dr. Lovrenčič pod pesmijo »Slovo« ob šifri »K« z njegovo roko pripisano: Katica Staničeva iz Kanala.

⁹ Tako mi je prof. Bajuk sam zatrdil.

¹⁰ V Ljubljani, 1904, str. 5. V naslovu je natisnjeno napačno »Martin« namesto »Marko«.

5. V tujem kraju zdaj prebivaš,
ah, kak' srce me boli!
Tamkaj z drugo srečo vživaš
moj spomin te ne kali!

Janko Žirovnik¹¹ pa nam jo podaja leta 1910.
na isti napev takole spremenjeno:

SOČA VODA JE ŠUMELA...

1. Soča voda je šumela,
mesec je nebu s'jal.
Ti pri oknu si slonela,
ko sem jaz slovo jemal.
2. Drug'mu dala si desnico,
poljubila ga sladko,
meni dala si levico,
pa še to tako hladno.
3. Mila luna je sijala,
bled mi gledala obraz,
zadnjič roko s' mi podala,
zadnjič, oh, za večni čas.
4. V tujem kraju zdaj prebivaš,
oh, kak' me srce boli,
tamkaj z drugo srečo vživaš
moj spomin t' je ne kali!

Tako je s petjem in le po njem pesem ponarodela. Narod jo je sprejel, izpustil, kar mu ni bilo všeč, dodal in izpreminjal, ne da bi se brigal za to, kdo je pesem ustvaril in odkod njen napev. V obeh inačicah je krajevni kolorit kanalski v 2. in 3. kitici popolnoma zabrisan, Soča nima več važnosti, le začetni verz, ki je dal pesmi tudi nov naslov, še oddaleč spominja nanjo. Individualno, neposredno doživetje »Slovesa« se je preselilo v tipično, vsesplošno bridkost nesrečne ljubezni. V Žirovnikovem zapisku je tudi vloga zapuščenega prešla od dekleta na fanta, ker si jo je izpreminjajočo pevec pač prikrojil za svoj slučaj.

Neločljiva zveza med besedilom in napevom je bistveni znak narodne pesmi. »Nikoli se ne dogaja«, pravi Jaromir Erben, izdajatelj čeških narodnih pesmi, »da bi si ljudski pevec ustvaril prej besedilo k svoji pesmi in si šele potem poiskal napev — dobremu pevcu privre oboje skupaj iz duše.«¹² Simon Rutar navaja furlanskega zgodovinarja Nicolettija iz srede 16. stoletja, ki piše o Tolmincih: »Usano essi cantare in versi ne'... modi della loro lingua le lodi di Christo e de' Beati, non che di Mattia re d' Ungheria e di altri celebri presonaggi della Nazione!«¹³ Valvasor poroča o pesmi o Pegamu in Lambergarju: »Wie solche Geschicht noch täglich von den Bauern in einem Crainerisch ge-

machten Liede abgesungen und auf die Nachkommen fortgepflanzt wird.«¹⁴ V Štrekljevi zbirki mrgoli vse polno opazk, ki pričajo o petju nar. pesmi: pela »Terezija Sušnik«,¹⁵ »Terezija Megličeva«,¹⁶ »Marina Ciglaričeva«¹⁷ itd. — ki dokazujejo, da je narodna pesem nastala s petjem: se s petjem razširila med narod, o čemer pričajo tudi izkustva vseh nabiralcev narodnih pesmi pri različnih narodih.¹⁸ Tako pravi naš Majar-Zilski: »Sledečo pesem¹⁹ nisem peti slišal, ampak je se mi le narekovala, zato tudi ni prav vredjena.«²⁰ Razlika je v tem, da so epske pesmi peli in prednašali po navadi posamezniki (godci, slepci, berači, ljudski pevci in dr.) s spremljevanjem kakega glasbila, obredne, stanovske, plesne in čisto lirične pesmi pa izvečine zbori. Stanko Vraz²¹ nam zapuščča o slepih zanimive pripombe (ki so tudi za njegovo pojmovanje silno značilne): »Spomenuvši se onih Kopitarevih rēčih, gdē kaže, da su mēsta prošenska za Slovene baš ono što biahu davnim (vethim) Garkom Olympia i Evlesida (Εὐλεσις), gdē se Sloveni raznih mēstah kupe, spoznavaju i obćivuju, kako su se baš pri olimpićkih i elevzićkih igrāh skupljali, spoznavali i obćivali Garci, naputih se i ja jednoć na proštenje u Marije-Lovretu na Medjimursku, da valjda tamo koga varstnog ilirskog pēsnika zatećem ćitajućeg svoje vėkovite pēsnī, ili nalazim kojeg ilirskog Herodota, ćitajućeg svoje naumarle dekade i varhu toga prav po Tukydidićki razplaćem. A ja sam imao povod se varhu toga razplakati i narićiti, da tamo nisam niti Omira niti Irodota nalazio, samo jedan jedini slepac²² je sedio uz jednog dućana, pukom obkolen, te peva o²² zpomenutu pesan²³ uz hardjave nemaćke gusle²² tužnim i muklim garlom«. Na drugem mestu pravi Vraz zopet: »Starica, koja mi ovaj komad²⁴ pēva še, nije znala dalje pēvat uredno te prestade, dodavši još te dvē vārste, od kojih se za pārvu ćini, kao da ni nespada simo.«²⁵ Najlepše pa nam to pričajo bosenski »pivaći«, ki svoje epske pesmi z monotonim glasom pojo ob brenkanju gusle ali tambure.²⁶ Vse drugače je pa pri plesih, obrednih in čisto liričnih

¹⁴ Ehre des Herz. Krain III. 548. — Prim. Štrekelj I. 49.

¹⁵ Štrekelj, šte. 1021.

¹⁶ Štrekelj, šte. 1048.

¹⁷ Štrekelj, šte. 2246.

¹⁸ Böckel, 122 sl.

¹⁹ Štrekelj, šte. 568.

²⁰ Iz Vrazove ostaline, XIII. 58—59. Štrekelj I. 547.

²¹ Iz Vrazove ostaline, I. 16. — Štrekelj, I. 381.

²² Podčrtal jaz.

²³ »O hudi maćehi«. Štrekelj, šte. 347.

²⁴ »Kralj Matjaž in Alenćica«, Štrekelj, šte. 7.

²⁵ Iz VO. XV. 82. Prim. Štrekelj, I. 23.

²⁶ Zupan, l. c. 664.

¹¹ »Narodne pesmi« z napevom, IV. zv., str. 34. — Ljubljana, 1910.

¹² Böckel, 16.

¹³ Dun. Zvon V. (1879), 138 sl. — Prim. Štrekelj I. 34.

pesmih, pri teh hoče narod sodelovati ne samo pasivno, ampak tudi aktivno hoče sopeti. Naša narodna poezija nam nudi o tem preveč primerov²⁷, da bi jih bilo treba tu še posebej omenjati.

Drugi značilni znak narodne pesmi je, da jo narod vedno in povsod neguje in razširja po ustnem izročilu. Nujna posledica tega je, da nima narodna pesem nikdar avtentične vsebine ne oblike, ker ju narod neprestano izpreminja (krajša, razteguje, popravlja, sestavlja iz več pesmi eno samo itd.), kakor pač prija okusu²⁸ in domisleku pevcev in pevk in razmeram kraja, kjer se nova pesem pojavi, ki na ta način dobi svoje inačice in svoj poseben kolorit.²⁹ Ta izpreminjevanja se ne dogajajo vedno s polno zavestjo³⁰, često je temni nagon, podzavestno stremljenje po ustvarjanju, ki izvabi iz pevca pretvorbe in spremembe. V dobah in krajih, kjer je narodna pesem še globoko vkoreninjena, se očituje v takih izpreminjevanjih pristna poetična sila³¹. V času propadanja te žive ljudske tvorne sile pa se pretvarja prvotna oblika bolj mehanično in preleva in združuje večkrat dele različnih pesmi, ki sploh ne spadajo skupaj³². V takih dobah postaja narodna pesem šablonska, nekateri izrazi, verzi, da celó kitice se venomer ponavljajo pri najrazličnejših sujetih, stvari se obilica takozvanih »potujočih kitic«, ki morajo prilagoditi in izpolnjevati vrzeli, kjer jih usihajoča ljudska pesniška ustvariteljnost ne more več nadomestiti z novimi verzi. Na podlagi teh dejstev je prišel John Meier³³ do sledeče definicije narodne pesmi: »Kot narodno poezijo smemo označiti ono pesništvo, ki živi v ustnem izročilu naroda — narod v najširšem pomenu —, pri katerem pa narod o individualnih pravicah ničesar ne vé ali občuti, in napram kateremu zavzema vsak posameznik v posameznem slučaju brez pogojno avtoritativno in gospodujoče stališče. To »gospodujoče razmerje naroda do snovi« je po Meierjevem mnenju edino prijemljiv, povsod in za vse čase kakor tudi v vseh vrstah narodne poezije delujoči, vedno isti stalni moment, ki radi tega bistveno označuje narodno pesem kot tako. »Narod ne

²⁷ Opozarjam le na fantovsko petje, na pesmi pri kolu; plesne, svatovske in pivske, stanovske in obredne pesmi. Gl. Štrekelj, II., III., IV. zv.

²⁸ Prim.: »Soča voda je šumela...«

²⁹ Prim. v Štreklju inačice ene in iste pesmi v posameznih pokrajinah, dà, celó vaseh!

³⁰ Böckel, 19. sl.

³¹ N. pr. v Beli Krajini. — Primerjaj tudi »Soča voda...«

³² Prim. n. pr. Štrekelj, šte. 7 ali šte. 27, kjer je prvih sedem verzov odlomek pripovedke, ostali pa odlomek ljubezenske pesmi!

³³ »Kunstlieder im Volksmunde«, I. — Halle, 1906.

spoštuje zasebnih pravic, čuti se gospodarja pesmi, če jo kot narodno pesem sprejme. Ni važno, ali poznamo stvaritelja pesmi ali ne. Važno je le gospodujoče stališče naroda, zanikanje individualnih pravic pesnika do pesmi«.³⁴

To neomejeno gospostvo nad sprejeto in prilashčeno pesmijo, ki ga narod izvaja z neprestanim izpreminjevanjem,³⁵ tvori bistvo vse in vsake narodne poezije. Poročila nabilalcev³⁶ narodnih pesmi se strinjajo v tem, da so ljudski pevci med prednašanjem redno na njih izpreminjali. Drastičen primer za to nam nudi narodna pesem »Na ladjo ga pojdem zbirat«:³⁷

1. Oj divojko, oj, oj divojko!
Kak si lepa, pak dragoga nemaš.
Oj divojko, oj, oj divojko!
Pak dragoga nemaš!
2. Da bi štela, ja bi dva imela.
Ja si pojdem dragog poiskati.
Ja si pojdem, tam na ladju dojdem,
tam si najdem momke neženjate.
3. Ne držte se lule nit duhana:
Od duhana kuča popljuvana,
več se držte pluga i oranja,
plug i brana, to je dobra hrana!

To pesem je Štrekelj povzel iz Kuhačeve zbirke³⁸ in pripomnil (najbrže na podlagi Kuhačeve opazke): »Štirje poslednji verzi izpadejo in jih je pevka samo zato dodala, ker je pred njo (ko je pela, stal) mož, ki je pušil, in pljeval po tleh«.³⁹ Drug primer iz novejših dni nam podaja ponarodela Gregorčičeva pesem: »Izgubljeni cvet«, ki ji je naš narod na Štajerskem dodal še eno kitico, ker mu simbolični konec očitno ni ugajal. Želel si je realističnega poudarka in pesem takole zaokrožil:

Zakaj bi ne vriskal,
zakaj bi ne pel,
saj mlad'mu dekletu
nedolžnost je vzela.⁴⁰
A žal je še meni
za dekle ljubo.⁴¹

³⁴ Meier, II.

³⁵ Prim. n. pr. »Soča voda je šumela...«

³⁶ Böckel, 20.

³⁷ Štrekelj, šte. 1039.

³⁸ Južnoslovenske narodne popievke, večim jih dielom po narodu sâm sakupio, ukajdio, glasovirsku pratnju udesio te izvorni im tekst pridodao Fr. Ks. Kuhač. U Zagrebu, 1878—1881. Prim. Štrekelj, II. 20 sl.

³⁹ Podčrtal jaz.

⁴⁰ Inačiča: »Saj mlad'ga dekleta je na limance vjel.«

⁴¹ Sporočil mi je dr. Ivo Šorli iz Rogatca.

Pótem fonografa je prof. Murko⁴² prišel do važnega zaključka, da niti isti ljudski pevec ne ponovi več iste pesmi enako in da so torej srbohrvaške narodne pesmi le enkrat bile tako pete ali narekovane, kakor so natisnjene v raznih zbirkah, ker bosenski rapsodi ne deklamirajo po naše kakega stalnega trdnega teksta, marveč ustvarjajo vsako pesem do določene meje znova.

A ne le besedilo, tudi napevi se neprestano, čeravno težje in ne tako hitro, menjavajo. Kakor se je prvotna pesem z napevom razširjala in rekel bi skoraj — pomnožila z inačicami, tako je tudi prvotni napev, ki je izvečine nastal z besedilom vred, menjal ritem, a tudi melodijo, o čemer nam naše harmonizirane zbirke Gerbića, Hubada, Bajuka, Žirovnika, Deva in drugih prinašajo vse polno primerov. Posamezne pokrajine, še celó posamezne vasi imajo svoje »viže« na isto ali vsaj enako besedilo, ki diha posebnost občutje pevca, porojeno iz individualnega podživljanja narodne pesmi pod vplivom podnebja, miljeja, poklica in drugih fizioloških in psiholoških faktorjev, ki jim vtisnejo posebno, zdaj manj, zdaj bolj podčrtano noto. Več pesmi ima isti napev,⁴³ ena in ista pesem več napevov,⁴⁴ zopet drugi so si podobni, kar kaže na močan medsebojni vpliv. Vendar je raznovrstnost napevov vedno nekako merilo narodove stvariteljske moči in živ vrelec novih lepot, ker s tem, če poje narod najrajši znane pesmi, izginjajo polagoma stari napevi in ž njimi tudi stara besedila, ki so brez melodije kakor telo brez duše, kar opazamo tudi za naših dni, ko narodno petje vedno bolj pojema in se je število petih pesmi silno skrčilo.

V bistvu narodne pesmi je torej, da jo mora narod slišati, sprejeti in peti. Vsaka pesem potrebuje zato sopevecevinposlušavceve, ako naj ponarodi in med ljudstvom živi.⁴⁵ Le, če prihaja s petjem iz srca v srce, doseže svoj namen, kakorhitro je več ne pojo, je mrtva. Zato je poslušavec, ki novo pesem vzljubi, sprejme, si jo takorekoč prilasti in jo poje, za narodno pesem prav tako važen, kot pesnik sam. Ustno izročilo je tedaj življenjski element narodne pesmi. Pojoči narod jo obrusi, preobrazuje prvotno obliko, izbere, kar se mu zdi najboljše in kar mu najbolj prija, izloči nepotrebnosti ali posebnosti,⁴⁶ kar obdrži, v sebi asimilira in prelije v splošno, njemu lastno duševnost. Individualna

poezija prehaja na ta način med narodom v kolektivno.⁴⁷ »Ko fant na koroškem plesišču zapoje novo (improvizirano) pesem, jo poslušavci, če jim je všeč, sprejmó in po njem pojó. Šele tako postane skupna last ljudstva.⁴⁸ Zato sklepa Böckel: »Pesnik in poslušavec sta v narodni pesmi prav tako tesno in neločljivo združena kot besedilo in napev.«⁴⁹

Toda še eno vprašanje je, za naše stališče napram romantiškemu pojmovanju najvažnejše: Kdo je ustvaril narodno pesem? Ali narod ali poedinci? Odgovor je po dosedanjih izvajanjih dan že sam po sebi, kakorhitro smo dognali, kako je narodna pesem nastala in kaj je njeno bistvo, kakorhitro smo spoznali, da se je porodila iz osebnega doživljanja posameznika in da tiči njeno bistvo samo v tem, da jo je narod s petjem sprejel, ohranil in izbrisal njeno individualnost. S tem izsledkom biološke analize je romantiška teorija, ki določuje kot pesnika narodne pesmi le narod v svoji skupnosti in loči zategadelj med »umetno« in »narodno« poezijo — nujno napačna.

Še nekaj sledi iz te biološke analize narodne pesmi: da iz nje nikdar ne stopa določena pesniška osebnost, ker je narodu pesem vse, pesnik pa nič.⁵⁰ Ko poje n. pr. »Njega ni« ali »Izgubljeni svet« ali »Luna sije«, ne vprašuje, kdo je te pesmi spesnil ali uglasbil in se tisti hip ne zaveda, da morda to ve, glavno mu je pesem sama, njena vsebina in njen napev, ki naj izražata to, kar on čuti, kar on misli. Zato je »skoro nemogoče dognati stvaritelja pesmi v dobah, ki ne spadajo v neposredno sedanost, če jih ni nihče literarno ugotovil in smo navezani le na izročilo naroda.«⁵¹ A ne samo narodu, tudi ljudskemu pesniku ni na tem, da bi poudarjal svoje delo, in ga družil s svojim imenom. Nasprotno, po navadi ga zataji in se skrije ter se popolnoma zadovolji s tem, da izrazi svoje prekipevajoče notranje življenje. Tako pravi eden takihle pevcev:

Jest ne pojem zato,
de b' kaj šimfajne blo:
Jest pojem zató,
de b' mi doug čas ne bló!⁵²

Ali drugi:

To pösem je zvužov,
ki rad malo žladrá,
ki te vöľče moštace
zavihane ma!⁵³

⁴² Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912. Nr. XXX. d. Berichte d. Phonogramm-Archiv-Kommission d. K. Akademie d. Wissenschaften in Wien. Prim. Zupan, l. c. 665.

⁴³ N. pr. Štrekelj I. 323.

⁴⁴ »Je pa davi slanica pala« ima pet napevov.

⁴⁵ Böckel, 49.

⁴⁶ Prim. tudi tu »Soča voda je šumela...«

⁴⁷ Meier, XVI.

⁴⁸ Waizer, Kultur- und Lebensbilder aus Kärnten. — Böckel, 49.

⁴⁹ Böckel, 50.

⁵⁰ Böckel, 33. sl.

⁵¹ Meier, III.

⁵² Štrekelj, štev. 4724.

⁵³ Štrekelj, štev. 4726.

Zato v stanju primitivne ljudske umetnosti umetniška osebnost sploh ne obstaja,⁵⁴ zato le redkokdaj in le slučajno⁵⁵ izvemo ime pesnika. Fran Gerbić pripoveduje o takem slučaju,⁵⁶ ki se mu imamo zahvaliti za ime stvaritelja narodne pesmi »Barčica po morju plava«. »Nekdaj«, pripoveduje Gerbić, »ko sem prišel domu na počitnice, sem slišal peti svojega ujca Gašperja pesmico ‚Barčica po morju plava‘. Pesmica mi je jako ugajala — saj smo bili tedaj še jako revni, kar se je tikalo novih napevov, zato sem jo prinesel v dolino Ilirske Bistrice. Bil sem tedaj namreč nastavljen kot nadučitelj v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Pesmica se je kmalu udomačila in razširila, da se je povsod prepevala in postala narodna last.« V šestdesetih letih pa je prišel Gerbić nekoč domov v Cerknico, kjer se je nekega dne razgovarjal s tedanjim finančnim uradnikom v Postojni, Ignacijem Stupico († 1896 v Ljubljani) o narodni pesmi in o narodnem petju. »Pogovor je nanesel,« poroča dalje Gerbić na istem mestu, »tudi na ‚Barčico...‘, od katere nihče ne zna, odkod je prišla in kako je nastala. Tedaj mi je Stupica rekel: ‚Z Reke je doma!‘ — ‚Kaj z Reke?‘ sem se nekako začudil in dvomljivo pripomnil. — ‚Da z Reke, in zložil sem jo jaz!‘ — ‚Bil sem na Reki‘, je nadaljeval, ‚ko sem nekoč, sprehajaje se na morski obali, zagledal v daljavi barko, ki se je zibala proti Reki. Ta prizor me je tako prevzel in navdal, da sem, vrnivši se domu, vzela kitaro v roke in zložil ta napev in obenem besedilo k njemu.‘⁵⁷ In istega leta, ko je Stupica umrl, je izšla njegova pesem kot »narodna« v Aljaževi »Pesmarici« v Nedvédovi harmonizaciji. Sličen slučaj nam pripoveduje tudi Davorin Trstenjak⁵⁸ »Šimon Megla je bil rojen v fari sv. Marjete na dolenjem Dravskem polju, in je imel prepis pesem rajnega tamošnjega šolmeštra Kozarja, ki je v visoki starosti umrl. Ta je za kolednike pesmi zlagal.« A. Kramaršič pripoveduje o Juriju Vodovniku⁵⁹ (1791—1858), da je »njegovih pesmic mnogo med Pohorci, ki jih prepevajo pri mrličih, na gostijah, na kolinah in ob drugih prilikah«. Štrekelj se v »Predgovoru«⁶⁰ k I. zvezku »Slovenskih narodnih pesmi« opravičuje, da je priobčil med narodnimi tudi pesem,⁶¹ ki jo

⁵⁴ Prim. naše domače slikarstvo (na steklo), ki mu ne vemo imena slikarjev.

⁵⁵ Prim. slučaj pri »Soči vodi...«

⁵⁶ Novi akordi XII. 43 sl.

⁵⁷ Podčrtal jaz.

⁵⁸ V »Novicah«, 1880, 11. — Prim. Štrekelj, III. 141 sl.

⁵⁹ V članku »Jurij Vodovnik, slovenski trubadur«. — D. i. s., 1900, 555. sl.

⁶⁰ Str. XII.

⁶¹ Štev. 370.

»je res zložil organist na Križni gori pri Ložu, znani Repež«.

Koliko ljudskih pesnikov je bilo med berači, godci, orgljavci, učitelji in duhovniki v preteklem stoletju, katerih pesmi narod še danes poje, a ki jim imena nihče ne ve tudi vsled tega, ker jim je primanjkovalo stvariteljske zavesti! Naš narod je pravzaprav šele tipal po samolastni individualnosti, njega značilnejša struktura je ležala v enotnosti duševnega in miselnega udejstvovanja brez bistvenih socialnih diferenciacij, kar vse je pomagalo eliminirati individualnost (če ni bila jako močna), jo često popolnoma zbrisalo in s tem povzročilo bujen razcvit narodne poezije, kajti »poezija nižjih slojev naroda je dosegla najvišji umetniški razvoj v onih časih, v katerih se je, ne da bi bila izgubila svoj značaj, mogla tesno naslanjati na poezijo razumništa.«⁶² »Dokler je narod živel na civilizatorično nizki stopnji,« pravi Anton Lajovic,⁶³ »se je umetniško udejstvoval po anonimnih umetnikih. Anonimni narodov pevec mu je zapel veselo ali žalostno, junaško ali lirično pesem, kakor ga je ravno gnala srčna potreba in pa usoda njegovega naroda; anonimni narodov umetnik je narodu krasil njegovo hišo, mu z okraski olepšal razno orodje, mu vezel razno nakitje. Ta anonimni narodov umetnik je bil nositelj in izrazitelj individualnega narodovega čuvstvovanja in mišljenja ter njegove tvorne sile z isto stvarno, skoraj bi rekel fiziologično nujnostjo kot jablana vedno samo jabolko rodi«. Vodilno vlogo pri duševnem razvoju naroda je pa že od začetka imela duševna aristokracija, ki se je v prejšnjih dobah krila z družabno in politično aristokracijo. In to velja tudi na polju narodne poezije tako epike kot lirike. To je treba nasproti romantičnim naziranjem, ki se v današnjih dneh zopet upajo na dan, najjasneje poudarjati. In dalje moramo ostro in odločno nastopiti proti zapostavljanju osebnosti in proti češčenju mase, ki se mu naši čudno zabubani novi romantiki vdajajo, in poudarjati, da je iz množice dvigajoča se osebnost, od katere izhaja vsak duševni napredek, tudi v umetnosti. »Pesnik postane šele tedaj pesnik,« pravi nekje Wilamowitz, »če izstopa iz splošnosti, če je zmožen kot osebnost podajati se in občutiti«. »K višinam vodi le posameznik, ki svojo dobo prehituje, često nerazumljen in pobijan. Njemu sledi splošnost bliže stoječih, duševno naprednih ljudi in šele po daljšem presledku masa.«⁶⁴

Zato se mi vidi označba »narodna« poezija za oni del pesništva, ki ga narod poje, vsaj preširoka, ako ne napačna, ker zavaja v krivo mnenje. Zakaj pesniški proizvodi Prešerna ali Župančiča, ki jih narod

⁶² Meier, XII.

⁶³ V članku »Kulturna poezija našega gledališča«. Naprej, 12. maja 1921, šte. 106.

⁶⁴ Meier, XIII.

ne poje, so v bistvu prav tako »narodni« kot so »narodne« pesmi znanih ali neznanih pesnikov, ki v narodu žive, ker »ko je kulturni« razvoj prinesel s seboj, da je na mesto brezimnega narodovega umetnika stopil poimenski umetnik, tudi funkcionalno ni mogla nastati nobena izprememba. Tudi poimenski umetnik je enako svojemu brezimnemu predniku nositelj narodove individualnosti in nujno izrazitelj narodove umetniške tvorne sile.⁶⁵ Izraz ali označba »ljudska« poezija bi bil po mojem mnenju vsekakor točnejši, konkretnjši,⁶⁶ čeprav ne popolnoma pravilen in bi boljše označeval bistvo »narodove« poezije. Rabil ga nisem samo v izogib mešanju pojmov, ki do danes, ko smo še vedno prežeti od romantiškega pojmovanja o »narodni« pesmi, še niso razbistreni.

LESENI STROPI V CERKVAH.

FR. STELĚ:

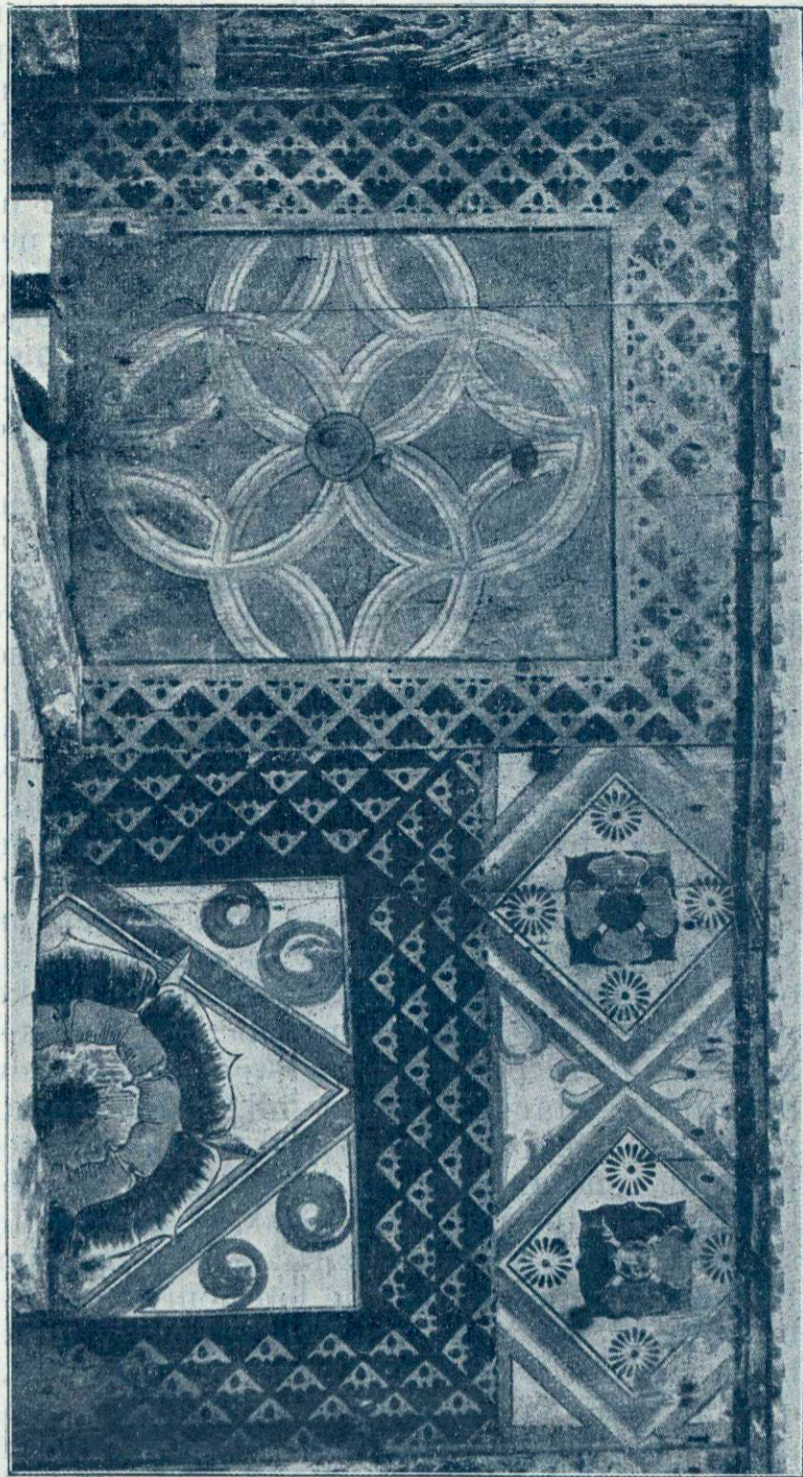
Najbolj razširjen tip gotske in zgodnje baročne cerkve pri nas in v bivših avstrijskih Alpah sploh je iz spisov o naši domači umetnosti zgodovini že dobro znana stavba, obstoječa iz pravokotnega, z ravnim lesenim stropom prekrita prostora za vernike, kateremu se na vzhodni strani pridružuje obokan prezbiterij. Velikost tega variira prilično velikosti ladje, v bistvu pa so proporcije sorazmerno precej uravnovešene in se s širino in dolžino ladje sorazmerno večja tudi svetišče. Vzhodni zaključek prezbiterija temelji na treh stranicah širini prizidka odgovarjajočega osmerokotnika, svodovje pa je organizirano vselej po gotski shemi s sosvodnicami (Stichkappen)¹ ter so pozneje, ko odpadejo gotska rebra, vselej poudarjeni stiki kapič in polj v obliki venstoječih ostrih robov; tudi konzole in sklepniki zvenijo še vedno naprej, čeprav brez vsake konstruktivnosti in nazadnje le še kot nezaveden odmev tradicije. Ob drugih prilikah smo že obširno pisali o tem, kako je bil ta arhitektonsko odlikovani prezbiterij stalno ves poslikan, tako da si brez popolne barvne prevlake njegovega pravega vtisa sploh ne moremo misliti. Pogosto, a ne redno je bila poslikana tudi ladja; redno pa je ta imela svoj okras v tem, da je bil lesen strop, ki jo je pokrival, ves pestro poslikan in v renesanski in baročni dobi tudi plastično oblikovan v obliki takozvanih kaset (geometrično razdeljene mreže okvirov).

Opisani tip je v svojem bistvu produkt gotike in ga smemo s polnim pravom smatrati za popularno, ljudstvu posebno priljubljeno ob-

⁶⁵ Lajovic, l. c. Podčrtal jaz.

⁶⁶ Prim. »poesia popolare«, »chanson populaire«, »Volkslied« in ne »poesia nazionale«, »chanson national« ali »Nationallied«.

¹ Za izraz se imam zahvaliti dr. J. Mantuaniju.

DOL PRI SORI: SLIKAN STROP IZ L. 1516.

liko gotske cerkvene stavbe. Tehnično je njegova izvršitev preprosta, estetsko pa njegov učinek topel, domač, skromen, a vendar plemenit in za svojo koncepcijo vprav klasičen. Kolektivna volja ljudstvu imanentnega okusa ga je ustvarila, zato je on preprost in obenem občudovanja vreden kakor najboljše ustvaritve narodne poezije. Njegova zgradnja je neposredni odsev praktične ideje; z nepremakljivo logiko je postavljen k prostoru za občino prostor za žrtvenik; razdeljena sta drug od drugega v tlorisu in navpični izvedbi, kakor tudi po značaju svoje opreme, ki poudari obenem odličnost svetišča; kljub temu pa tvorita neločljivo enoto ne le po ideji, ampak tudi po funkciji. Medsebojne proporcije so, kakor smo videli, vezane druga na drugo, občudovati pa moramo posebno, s kakšnim sigurnim občutkom so ustvarjena že osnovna razmerja širine do dolžine in posebno tudi do višine.

Velik del teh stavb je, kakor osnovni tip sam, produkt gotike, nastajale so pa tudi še po-

zneje v vsem XVI. in XVII. stoletju, dokler jih ni izpodrinil baročni obokani tip. Ker spada k celotnemu vtisu razen kontrasta med ladjo in svetiščem, razen slikarskega okrasa v poslednjem in na stropu ladje bistveno tudi oprava, posebno oltar, se nam ni noben primer v sedanji Sloveniji ohranil neizpremenjen v svojem prvotnem od gotike ustvarjenem značaju. Če odvezamo sedanje oltarje, bi nam še najbolje očuvan primer predstavljala cerkva sv. Petra pri sv. Primožu nad Kamnikom, ki pa ni slikana; če pa v fantaziji nadomestimo sedanji strop z gotskim po vzoru onega pri sv. Petru, nam posebno približa učinek prvotnega miljeja cerkva na Kamnem vrhu, katere slikani prezbiterij je po restavraciji postal biser gotskega slikarstva pri nas. Izpremembe so bile izvršene pogosto na škodo estetskemu učinku teh stavb ali so ga vsaj močno zmanjšale, posebno tam, kjer so ladjo pozneje obokali. Zlasti velja to za dve izmed največjih stavb te vrste pri nas, za cerkev na Muljavi in staro župno cerkev v Turnišču na Prekmurskem; močno je oškodovana tudi cerkev na Suhi pri Škofji Loki, čeprav moramo novemu oboku samemu zase priznati kvaliteto. Lahko pa konstatiramo, da izpremembe druge vrste, kot so bile n. pr. v prvi vrsti nadomestitev prvotnega oltarja z baročnimi, takozvanimi zlatimi oltarčki ali izmenjava stropa s kasetiranim renesanskim ali baročnim, niso pokvarile estetike miljeja, ampak so jo pogosto še obogatile. V tem oziru je lep primer Kamen vrh, posebno glede harmonije v prezbiteriju, ali pa Suha pri Škofji Loki v prezbiteriju. Kaj je ustvarilo pogosto XVII. stol., o tem priča najlepša ohranjena ladja v Gostem pri Škofji Loki in cerkva na Bloški Polici na Notranjskem in pod. Kdor potuje ob Cerkniškem jezeru ali po okolici Starega trga in Loža, dalje po fari Hinje in po Kočevskem, se lahko korak za korakom prepriča po ondotnih skromnih cerkvah, kaj pomeni harmonija te vrste stavbe, slikanega stropa in baročnih oltarjev. Drugod po Slovenskem, kjer je psevdoumetniški smisel večino teh spomenikov že pokvaril, jih najdemo bolj sporadično, a vendar še precej in mnogo prav lepih.

V pričujočem spisu Vas nameravam seznaniti z nekaterimi izrazitimi primeri slikanih lesenih stropov. Pregled ne more biti sistematičen in popoln, ker gradivo še ni zadosti znano in ga je treba še iskati, hodeč od cerkve do cerkve. Vendar pa sem prepričan, da bo vpogled, kolikor ga morem podati na podlagi svojega dosedanjega znanja, zanimiv za tistega, ki se zanima za naše umetnostne spomenike, in bo vsaj nekoliko osvetlil estetski pomen teh navadno preziranih in le še toleriranih ostankov. Poudarjam še enkrat, da tvori slikani leseni strop bistven element enega najbolj razširjenih tipov cerkvene arhitekture naše preteklosti in je zato ne-

nadomestljiv z drugim kot z enakovrednim elementom. Noben obok, naj je še tako lep sam na sebi, ne more prevzeti njegove vloge. Škoda tudi, da smo prebahati v svojih novih stavbah ter se ne maramo učiti od svoje umetniške preteklosti, kjer je ustvarila v svojem načinu neoporečno klasična dela. Dve dobi sta ustvarjali aktivno na teh spomenikih, gotika in zgodnji barok odnosno renesansa, zato sem si tudi gradivo razdelil v dva dela.

I. GOTIKA IN NJENI ODMEVI.

Od starejše skupine se nam je ohranilo le malo primerov, deloma samo v odlomkih, zato pa so ti večje pozornosti vredni. V zvezi z opazovanji v razvoju stavbarstva in slikarstva je spomina vredno, da se obdrži tudi tu gotski shema v 1. polovico XVII. stol. in ga potem šele nadomesti novi baročni, oziroma renesanski. Le v enem meni do sedaj znanem slučaju, v cerkvi na Dvoru pri Polhovem Gradcu, se motiv kasete navidezno prej pojavi, a videli bomo, da je izšel iz drugačnega duha in je tudi drugače interpretiran. Značilno nasprotje med obema skupinama obstoji že v tehnični organizaciji stropa. Nasproti poznejši kaseti (pravokotnemu okviru) stoji v starejši skupini deska kot naravna enota v svoji normalni dolžini. Podolgem, vzporedno osi cerkve so pritrjene deske na poprečne nevidne grede, njihovi stiki pa so v vseh smereh obiti z latami. Le v najstarejšem slučaju, na stropu pri sv. Petru nad Kamnikom je stik na gredi poudarjen s posebnim obojem iz desk, ki so izrezane v obliki trilista in tvorijo z latami vred, s katerimi je njih izrez spojen, obogatitev osnovnega shemata. Izjemo tvori, kakor že omenjeno, edino strop na Dvoru pri Polhovem Gradcu. Kar se tehnike poslikanja tiče, prevladuje nasproti poznejši popolnoma ročni izvedbi v starejši skupini patron, ki se le v bogatejših slučajih, ko gre za bolj komplicirane ornamentalne vzorce ali pa figuralne motive, družijo z ročnim delom (Dol pri Sori, Otok pri Radovljici). Patronov niso nanašali na surovo desko, ampak so najprej napravili neke vrste podlago v obliki raznobarvnih cikcakastih pasov, s katerimi so pokrili ves strop (Sv. Peter nad Kamnikom, kočevski stropi). Pogosto pa je ta preprosti shema nadomeščan z bolj kompliciranim ter dobe posamezni deli sporedno svoji ornamentalni organizaciji urejeno barvno podlago.

Oglejmo si par meni do sedaj znanih značilnih primerov po kronološkem redu, opiraje se na datirane spomenike.

Najstarejši in obenem najbolj bogat patronirani vzorec je, kakor se zdi, strop v cerkvi sv. Petra pri sv. Primožu nad Kamnikom. Cerkev je bila zidana v 3. četrtini XV. stoletja in mislimo, da njen strop lahko postavimo v bližino njenega postanka oziroma vsaj na konec XV. stoletja.

Organiziran je po deskah v smeri osi cerkve, stiki so obiti z latami, posebno bogato je oblikovan poprečni stik na nosilnih gredah. Podlaga je iz raznobarnih cikcakastih prog, sicer pa ima vsaka deska svoj poseben vzorec, kakor tudi vsaka lata. (Prim. sl. 22 in 25). Vzorci so bogati in prav mnogovrstni. Poleg obilno porabljenih drobnih arabesknih in krogovičnih vzorcev nahajamo tudi take s človeškimi, živalskimi in rastlinskimi motivi (konj, bežeč jelen, pes, ptice, levu podobne živali, psi v teku, dva grifa, razpoložena heraldično, ki si prepletata vratove in držita z gobci krono sl. 22), korakajoč človek (sl. 25), solnce, stilizirani oblaki, pasijonke itd.). Koloristično je ta strop danes sicer ubog, radi svojih vzorcev in razmeroma povoljne ohranitve pa velike važnosti.

Po starosti na drugem mestu so ostanki gotskega stropa, ki so danes porabljeni za oboj stopnic in pada kora cerkvice v Dolu pri Soru (sl. 23 ter str. 207 in 213). Ostanek ima letnico 1516 in je pomemben zlasti zato, ker vsebuje figuralne slike. Ohranjena je velika slika nedoločnega brezbradega svetnika, ki stoji, ima zeleno suknjo in rdeč plašč; ob sencih pa mu vise svedrasto naviti lasje. Ozadje tvori balustrada, ki mu sega še malo preko vratu, nad njo pa nebo, posejano z zvezdami. Razen te figure se je ohranil tudi ostanek slike sv. Mihaela, roka z delom tehtnice in hudičem, ki kaže zobe. Patroni s pikčastimi križci so naslikani na rumeno-rdečo ali zeleno-umazanordečo podlago. Razen tega vsebujejo slike krogovičje v precej degenerirani obliki, stilizirane pasijonke, z dvema sulicama prebodeno srce, stilizirane cvete in karakterističen renesanski viseči venec.

Časovno in po svojem značaju soroden (četudi brez figuralnih motivov) mu je ostanek starega stropa v podružnici v Nadlesku pri Starem trgu pri Ložu, ki je porabljen za oboj stopnic na kor (sl. 24).

Nato sledé ostanki stropa cerkve na Otoku pri Radovljici, ki tvorijo sedaj strop lope pred vhodom v njo. Da niso bili prvotno na tem mestu, se vidi že iz tega, da zakrivajo deloma sedaj pobeljeno gotško slikarstvo na fasadi in je tudi sicer jasno, da je lopa poznejšega izvora. Ta strop je za nas izredno zanimiv, ker je bil očitno ves figuralno poslikan in moremo celó njegovega slikarja določiti. Organiziran je bil prvotno očitno po deskah, vendar s to izjemo, da sta bili v širino po dve deski porabljeni za eno sliko in da torej ni bil vsak stik pokrit z lato, pač pa so bili verjetno že prvotno pokriti z latami vsi presledki med slikanimi polji. Ohranjenih je še 30 slik deloma celih, ali vsaj njih deli. Predstavljajo nam svetnike in svetnice, največ meniškega stanú in par škofov, ker so večinoma slabo ohranjeni, jih je le nekaj mogoče identificirati, n. pr. sv. Janeza Ev. s kelihom, sv. Jakoba, sv. Barbaro, sv. Antona z zvoncem, sv. Florijana,

Mojzesa z rogovi na čelu in svetnika v knežji opravi s petelinom na desni roki. Naslikani so do kolen. Vsako sliko obdaja pravokoten okvir iz rdečih črt, v tem okviru pa završuje sliko polkrožna črta. Ozadje je posejano z zvezdicami, obleke so pogosto pokrite s patroniranimi vzorci. Deska izven tega okvira pa je vsa pokrita s patroniranimi vzorci, med katerimi prevladuje močno prepletano krogovičje. Late so poslikane posebej s patroni, v katerih prevladuje rombičen motiv.

Slikarija je rokodelsko shematična, kaže pa na prvi pogled zelo izvežbano roko, ki se nam po kratkem razmotrivanju odkrije kot roka mojstra prezbiterja sv. Ožbalda.² Ker je izvršil ta mojster veliko slikarsko delo, pasijon v cerkvi sv. Petra nad Begunjami, v bližini, kjer se nahaja naš strop, je ta zveza tem laže razložljiva. Kratko primerjanje z značilno tehniko njegovega dela pri sv. Petru ali v cerkvi na Suhi pri Škofji Loki, kjer je naslikal vrsto svetnic,³ nas v naši domnevi popolnoma potrjuje. Vzemimo n. pr. roke pri sv. Barbari, sv. Janezu Ev. in obeh njegovih sosedih ter pri sv. Florijanu in njegovem desnem sosedu; primerjajmo modelacijo obraza tega poslednjega, ki ima tudi karakteristični šop las, viseč na čelo, nadalje modelacijo obrazov svetnic poleg sv. Barbare in svetnika, ki drži v roki mrtvaško glavo; oglejmo si gube obleke pri svetniku z zvoncem (sv. Anton) in njegovim sosedom z mrtvaško glavo in porabo kontur v rizbi obraza, ki je popolnoma identična s sliko 15 v Orisu — identiteta slikarja, ki je l. 1534. poslikal prezbiterij sv. Ožbalda pri Škofji Loki, z našim je nesporna. — Objavo tega stropa v sliki pa sem si prihranil za posebno študijo o tem slikarju.

Čisto svojevrsten je strop troladjinega prostora cerkve sv. Petra v Dvoru pri Polhovem Gradcu (sl. 26 in 27). Vsi trije deli leže v enaki višini. Datiran je z letnico 1577. Obiti je v obliki kvadratnih polj, po katerih je organizirana slikarija tako, da se vidi kot da so razpeti preko vsakega kvadrata majhni rebrasti svodi, pri čemer so rebra čisto fantastično komponirana v geometričnih skupinah. Posnemanje rebrastih svodov je bilo prireditelju tega stropa glavno in je značilno za hotenje te dobe, ko je gotika v svojem konstruktivnem bistvu že mrtva. Prekrasni motiv od stropa visečega z žarki in angeli obdanega Marijinega kipa je poznejšega izvora (nekako iz srede XVII. stoletja) in značilen za hotenje poznejše pod renesanskimi vplivi ustvarjalne dobe, v kateri je nastala druga, pozneje opisana skupina. — V dekoracijo tega stropa je vpletenih tudi par napisov, ki utegnejo

² Prim. o njem Fr. Stelè, Oris zgodovine umetnosti na Slovenskem str. 32, istega Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem v Buličevem zborniku str. 489.

³ Gl. Oris... sl. 15 in Buličev zbornik str. 390, sl. 15.

koga zanimati kot spomenik dobe, ki je utemeljila slovenski književni jezik. V tretjem in četrtem polju od slavaloka sem v srednji ladji se čita na naslikanih trakovih: TVOSSO ENI FVSTOBI. — — TVOEIE IENV GVELB BANIE (= To so eni [f]puštobi — to je enu gvelbanje [obok]). V severni ladji pa so na križ razvrščene črke ABCE. Oba napis sta brez globljega smisla in samo dekorativno igračkanje; vendar pa je izraz gvelbanje (obok), ki mu je prišel pod čopič, zanimiv v zvezi z opisanim značajem dekoracije tega stropa.

Kot pozen primer in obenem dokaz, kako dolgo je živel gotski shema stropa in ž njim karakteristični patronirani ornament, priobčujem strop iz Male gore (Malgern) na Kočevskem. Strop je važen, ker je datiran. Napis na njem se glasi: PAVLE MELZ PAVLE ENICKMON 1623. Strop z enakimi vzorci se nahaja tudi v cerkvi v Smuki na Kočevskem in mislim, da ga z gotovostjo lahko pripišem isti delavnici. Iz enakih desk kakor strop je v Mali gori tudi balustrada kora (sl. 28 in 29).

Organiziran je ta strop popolnoma kakor oni pri sv. Petru nad Kamnikom. Stiki so obiti z latami, slikarija je izvršena na podlago iz cikcakastih raznobarnih prog. Patronski vzorci so mnogo preprostejši kot stari; prevladuje križec, karakterističen je motiv stolpa s cinami, živalskih in rastlinskih motivov ni.

Bržkone iz začetka ali 1. polovice XVII. stol. je tudi strop znane cerkvice sv. Nikolaja na Visokem pod Kureščkom, kjer se nahajajo freske Joannesa de Laybaco. Po svojih motivih, ki so, z izjemo slikane rozete sredi vsake deske, precej enostavni (burbonska lilija, hrastov list, granatni vzorec), je očitno le pozen odmev nekdanje cvetoče industrije. Podlaga je cikcakasta.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Oton Župančič: **Veronika Deseniška**. Tragedija v petih dejanjih. V Ljubljani, 1924. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna. Tri izdaje: razkošna, knjižna in Splošne knjižnice 28. zvezek.

I. Pri obdelovanju zgodovinskih snovi ima umetnik lahko dve stremljenji: ali mu gre za upodabljanje zgodovine same, za obuditev duha tiste dobe ali osebe, ki si jo je izbral, — ali pa mu je zgodovinska snov sredstvo in prikladna oblika za uprizoritev nekega življenjskega dogodka, od katerega je prevzet. V vsaki takoimenovani zgodovinski umetnini sta živi obe stremljenji hkrati, vendar je navadno eno izrazitejše in močnejše. Močnejši nagon daje umetnini značaj, ki je potemtakem lahko ali zgodovinski ali pa oseben. V prvi vrsti umetnin morajo biti zunanji dogodki v skladu z zgodovinskimi podatki, v drugi so pa prikrojeni po umetnikovi volji in potrebi. Julij Cezar je na primer po umetniški tendenci bolj zgodovinska

drama, medtem ko je Hamlet drama one druge, osebne vrste.

Veronika Deseniška je po avtorjevem stremljenju osebne vrste umetnina. Župančiču ni zato, da bi tolmačil in oživiljal zgodovino, marveč mu je predvsem do tega, da bi utelesil nekatere svoje podobe in ideje ter jih življenjsko zapletel v boj in tragedijo. Poglavitna misel, ki mu je bila pred očmi, je ideal ženske, bitja, ki mu je dano vzbuditi in doživeti ljubezen, tisto sveto ljubezen, ki je v svoji vdani pokornosti višji volji pot do novih življenj in ki je zavoljo tega sama skrivnostno prvobitna in usodepolna kot rojstvo in smrt. (Kritika ideje je stvar filozofa, ne pa kritika, dasi jo v zgodovini slovenske kritike često lahko srečamo. Tukaj bo odpadla.) Ta vzvišena žena, ta dragoceni človeški pojav, naj doživi tragedijo. Tu se prične prva stopnja oblikovanja. Veronika in Friderik postaneta s svojo ljubeznijo v obeh oblikovalca življenjska sila, ki ji je treba proti-sile. Nudi jo zgodovina v Hermanu, v njegovem rodbinskem ponosu in cilju ter v silovitosti njegove narave. Drame prva, še abstraktna oblika je sledeča: ubogo dekletu in sin visoke rodbine, ljubezen med njima in pogin dekleta radi odpora njegove rodbine. Snov, ki je bila že nešteto krat obdelana. Z dragocenostjo, ki jo ima njegov osnutek Veronike, je dal Župančič tej stari snovi novo zanimivost in nov obraz. Toliko o osnutku, o katerem pripomnim samo to, da bi bil pomembnejši, če bi izbral Župančič Veronikini ljubezni za »proti-igro« namesto častihlepja mogočnega rodu kako drugo človeško strast, ki bi bila po svojem izvoru tako globoka, kot je Veronikino čuvstvo.

Pri razmotrivanju izdelave se je treba najprej omejiti na upodabljanje glavnih postav ter njihovih medsebojnih odnošajev. Pri tem se nam pokaže življenje, ki utriplje v umetnini, in globina umetnikovega pogleda.

Os umetnine in njena glavna postava je Veronika. Oglejmo si njeno osebnost, kakor se nam kaže v raznih okoliščinah, v katerih jo srečamo v dramih! Že besede, ki jih čujemo o Veroniki v pogovoru med njenim očetom in teto, nam jo s svojo visoko zagonetnostjo pokažejo, kam jo je Župančič postavil. Njeno prvo srečanje s Friderikom je sicer močno nenavadno uprizorjeno, toda tudi v tem je skrita karakterizacija čuvstva, ki se vname. Župančič uprizarja tragedijo ljubezni, ki ji daje značaj iste elementarnosti, kot jo ima na primer ljubezen med Romeom in Julijo, le da posebno poudarja njeno svetost in vzvišenost. Imenuje jo čudežno monštranco, tabernakelj, jo primerja z medsebojnim obiskovanjem svetinj, Veronika in Friderik sta drug drugemu hostiji, Friderik postane zavoljo svoje ljubezni ves svet i. t. d. Žarišče te ljubezni je Veronika, ona je nje sveta polovica in od nje prehaja svetost na Friderika. Bitja, ki podležejo takemu čuvstvu, ne poznajo več drugih zakonov, razen zakonov čuvstva. Zato tako srečanje. Veronika se zaljubi v Friderika, ne da bi vedela, kdo je. Ali to tudi ni važno. V drugem dejanju je ne vidimo. Zvemo pa, da živi v ljubezni s Friderikom in da vpliva nanj očiščujoče

in sveto. V tretjem dejanju Veronika še vedno ne ve, kdo je Friderik, dasi je že dalj časa pri njegovi ženi Jelisavi za dvorno gospodično. Milina njene nravi se pokaže zopet v tem, kako si pridobi Jelisavino naklonjenost, njena svetost pa v čistosti njene spovedi o svoji ljubezni. Tako ostane Veronika do trenutka, ko izve resnico o Frideriku. Z resnico se ji razodene še tragedija Jelisave, ki bo morala v smrt. V tem položaju se zbudi v njenem srcu nov pojav. Medtem, ko se Friderik odločuje za zločin, ki mu ga usoda ne da storiti, šepeta zli duh Veroniki »Zdrava, grofica celjska!« v molitev. Odeva jo s plaščem s celjskimi zvezdami. Kaj se to pravi? V Veroniki se je oglasila misel na celjsko grofovstvo. Želja, neplemenita želja po njem — zli duh ji jo našepetava. V čem je neplemenitost: v tem, da Jelisava še živi in da Veronika posredno želi, radostno sluti njeno smrt; ali morda je v posebni naravi želje same? Ali ni v tistem odevanju s plaščem senca ničemurnosti, poželenja? Zdi se mi, da vsekakor. V njeni želji tudi še ni niti diha skrbi za otroka, ki ga je zanosila. Če ni tega, potem pomeni njena radost, da Friderikovo grofovstvo lahko stopnjuje njeno srečo. Na vsak način je zelo značilno, da je prvo prebujenje Veronikinega stremljenja k Celju prikazano kot izkušnja hudičeva. — V četrtem dejanju najdemo to njeno čuvstvo močno spremenjeno. Skrb za otroka postane zdaj poglobitveni nagib njenih želja. Le v prizoru s pisarjem se zopet obudi ona senca ničemurnosti. Da prvotni obraz tega čuvstva (stremljenja po celjskem grofovstvu) ne more biti v skladu s sveto in vzvišeno Veroniko, je jasno na prvi pogled. Kaj pa skrb za otroka? Ljubezen, ki je obvladala Veroniko, ne pusti človeku pripoznati nobenih vnanjih zakonov. Ravno v tej popolni vdanosti in izročeniosti je veličina takega človeka. Zato je skrb za otroka popolnoma nenaraven pojav pri človeku tako močnega čuvstva, ki vendar tudi pri spočetju otroka ni poznal drugih zakonov, razen zakona svojega čuvstva. Veronika pa se nam s svojo skrbjo nenadoma pokaže kot dekle tiste nenavadne vrste, ki je sicer zmožno izgubiti razsodnost pri odločilnem koraku, ki pa nikdar in za nobeno ceno ne izgubi razsodnosti v posledicah. Zakaj prvo materinstvo je čisto drugačno. Pri tem je treba omeniti, da je Veronika že poročena in da gre le še za javno razglasitev te poroke in za Hermanovo priznanje. Skratka, za njeno mesto v svetu. Čim natančneje motrimo njen položaj, tem bolj pada njena cena v naših očeh in tem bolj izgubljam prvotno idealno njeno postavbo. Naslednji prizori nam jo pokažejo še nižjo. Zavoljo svoje meščanske skrbi za zanošeno dete in zavoljo svojega stališča v družbi Veronika ne more pričakati, da bi bila njena poroka s Friderikom javno razglašena in priznana, zato tira Friderika v boj z očetom, ki se ga ta boji ter odlašča. Naravnost sirova gesta. Ko pa Friderik le ne more najti prave prilike za razjasnitev, jo nasilno poišče Veronika sama, tako da se Friderik ne more več izogniti. Ta njen vulgarni čin (tako je tudi njeno vztrajanje pri spopadu med očetom in sinom) postane zanj usoden. Ko Herman ponudi skrajno

možnost, na katero je pripravljen, da jo pohčeri, zakon njen pa ostane skrit, jo Veronika odbije in s tem odloči svojo usodo. To, da odbije Hermanov predlog, je zopet v skladu s prvotno Veroniko, dasi je to dejanje dosti premajhno, preneznatno, da bi zaradi njega doživelo tragedijo tako vzvišeno bitje. Toda takoj nato nam Veronikin izbruh in prekletev Hermana spači njen prvi obraz, ki je le medlo posijal skozi masko te ženske, ki se tako vsakdanje peha za svoje »pravice«. V petem dejanju pa je zopet vsa čista in sveta.

Tako predočevanje dramskih oseb je seveda slabo, zakaj človek, ki ga obvladujejo v eni in isti dramati nagoni, ki so si po svoji naravi nasprotni in se med sabo izključujejo, ne more vzbuditi iluzije živega, resničnega človeka. To velja za vsako najmanjšo osebo v dramati, kaj šele za glavno postavbo. Župančičeva Veronika je zdaj skoroda svetnica, zdaj zopet ženska zelo povprečnih nagnjenj. Zato ni resnična in tudi ne tragična. V glavnem poznamo dve vrsti tragičnih usod. Predvsem je lahko tragična samo usoda velikega, bolje rečeno, pomembnega človeka. Pomembnosti seveda ne kaže meriti z vnanjim merilom, marveč z notranjim, ki dostikrat odmeri veličino tam, kjer je vsakdanji pogled ne vidi. Tak pomemben človek lahko pogine vsled tega, ker so neznane usodne moči določile njegovo smrt. Tak človek se lahko bori z usodo in čim veličastnejši je njegov boj, tem bolj tragičen je njegov pogin. To je ene vrste tragika — tragika brez junakove krivde. Druge vrste tragika je zvezana z junakovo krivdo. Tragična usoda se tukaj pojavlja kot kazen. Čim neznatnejša je krivda in čim višji je junak, tem učinkovitejša je tragika. Za prvi način tragike je Veronika radi svojega slabšega jaza premalo pomemben pojav. Opazovalec gre lahko mimo njenega konca z mislijo: kakor si kdo postelje, tako pač leži. Mogoča bi bila le druga tragika. Visoka Veronika zdrzne iz svoje višine in se nekoliko izneveri svojemu čuvstvu, zato mora poginiti. Zakaj čim višji je človek, tem ostrejša je kazen za vsak njegov greh. A Župančič tega noče. Njegova Veronika trpi po krivem. Njen padec (od velike ljubezni do skrbi vsakdanjega materinstva) se mu ne zdi padec, zato Veronika tudi nima česa opraviti v svoji preteklosti. Zavoljo tega pa njena usoda ne more biti v očeh opazovalca tragična, marveč mu je samo žalosten dogodek.

Popolnoma slično nedosledno je uprizorjena druga glavna oseba drame — grof Friderik. Preden ga spoznamo, čujemo iz ust starega Deseničana, da je »hud glavan«. Ko ga vidimo prvič na odru, je že ves prešinjen od ljubezni do Veronike. Njunjo srečanje je v skladu s prejšnjim glavanom. Odtod dalje nam ga hoče Župančič pokazati z dvema značilnima potezama: z njegovo prejšnjo silovitostjo in z njegovo vse bolj obvladujočo ga svetostjo, ki izvira iz ljubezni. V drugem dejanju se nam še enkrat pokaže Friderikov prejšnji obraz. Modrijan Nerad ga označi kot človeka, ki je od modre usode izbran, da v sebi kopiči zlo, ki bi se sicer razlilo preko širšega sloja ljudi. (S poznejšim pristavkom vred silno zanimiva in globoka misel.) Obenem pa vidimo Friderika, da se ves vznemiri

radi Bonaventurovih kapljic — dasi sam še v istem dejanju pove, da je »ves svetel, ves čist od nje« (od Veronike). V četrtem dejanju opazi Friderikovo svetost že tudi Nerad: »Da zvrževa vso svetost, kar je imava oba, pa ne zaleže za grofa Bedrika« pravi Joštu. In vendar vidimo Friderika na koncu tretjega dejanja, da se odloči umoriti ženo Jelisavo! Njegova svetost vendar ni v tem, da se Jelisava sama poprej zastrupi? V četrtem dejanju ga vidimo, da se odkrito veseli bratove smrti, ker je s tem rešen tekmeča za celjsko nasledstvo. In to par trenutkov preden spregovori Nerad o njegovi svetosti. Človek mora zdvomiti še nad Neradom, ki ga je pričel v prejšnjem dejanju zanimati. Ali naj govori za Friderikovo svetost prikazen angela, ki jo Friderik vidi in ki jo tolmači kot božji ukaz, da naj Jelisavo umori! Tako pomanjkljivo nam je predstavljen tisti del Friderikove duševnosti, ki nas predvsem zanima, ker naj bi bil nov argument za Veronikino svetost in vzvišenost. Druga plat njegovega značaja je silovitost. Osebe, ki govore o njem, ga imenujejo glavan in silak. Nam je dano malo prilike, da bi sami videli Friderika v tem njegovem elementu. Mogoče deloma zato, ker je že pod vplivom ljubezni, ko ga spoznamo. Heričeva zadeva? Kdor ima dobro zavarovan hrbet, je lahko nasilen in oblasten, ne da bi bil. To, da sklene ubiti Jelisavo? Toda ubija lahko tudi slabič. Sploh je pa pri tem dogodku njegova silovitost popolnoma zabrisana. Edina oseba, pri kateri bi se Friderikova moč lahko izmerila, je stari grof Herman. Da nam bo mogoče iz razmerja med njima pravilno sklepati na Friderikovo moč, si oglejmo še starega Celjana. Herman nam je prikazan kot mogočen vlastelin, res pravi vladar, ki je vaje neomejene pokornosti. Pri njem je čutiti velikopoteznost duha in volje. Vendar pove Župančič tudi o tej lepo ustvarjeni postavi preveč. Herman sicer poruši Friderikov Novi grad in hoče dati usmrtiti Veroniko, vendar govori njegovo oklevanje pri tem poslu, da le ni tak človek, da bi bili »ljudje poleg njega kakor trava, ki jo lahko iz nepazice pohodi«. Je velikaš in mogotec, ni pa velikaš in nadčlovek. S tem ne več tako strahovito močnim Hermanom je Friderik, ki je sicer tudi hud glavan, zelo oprezen in boječ. Odločilni spopad med njima mora izzvati Veronika. Končno se da Friderik brez odpora prijeti in zapreti, isto dopusti storiti tudi z Veroniko. Bolj junaški je v besedah. Ko izreče Herman svojo nečastno ponudbo, vzklikne Friderik: »Friderik Celjan naj se potuhne?«, dasi se je že potuhnil, ker je vendar skrival, kar naj bi skrival še v bodoče. Edini pogum, ki ga kaže v tem spopadu, prihaja iz zavesti, da je po smrti brata Jermana celjski edini sin. Če primerjamo ta dvo-boj s prizoroma, ki jih imata Pravdač in Bonaventura s Hermanom, vidimo, da je pokazal silak Friderik manj junaštva ko žid in ko človek, ki je »padel Gospodu ob setvi duš ponevedoma iz sevnice«. Tako ne najdemo v predočenem Frideriku ne silovitosti ne svetosti. Njegov lik je brezbarven in neživ.

Veronika, Friderik in Herman ter odnošaji med njimi tvorijo srce umetnine; kakršno je to srce,

tako je vse telo. Veronika je nedosledno izveden značaj, bolje rečeno ima dva značaja, Friderikov značaj je popolnoma nejasen, dobro orisan je le Herman. Za vse tri postave pa je značilno, da so bile dosti globlje koncipirane, kot pa jih prikazuje izdelava. Življenje, ki more valoviti med temi tremi v skupnosti tako nedovršenimi postavami, je silno razdrobljeno, je brez prave enotnosti; mestoma zavre v pravem življenjskem ritmu, mestoma pa stoji mrtvo in pusto. In kakor je v tem ožjem stvoru, tako je z vsem delom. So v njem odlomki, ki so čudovito lepi, a so tudi taki, ki ne sodijo v to delo in ki se upirajo. Toda o tem pozneje. Poglavitno, kar je treba ugotoviti na tem mestu, je to, da v delu ni enega in istega, globoko v bistvu stvari ujetega življenja, marveč da se v njem očituje duh, ki ima velik zmisel za slikovitosti duhovnega in stvarnega sveta in jih umejeti v obliko. Ta duh je bogat lepih odlomkov, ni pa strnil teh odlomkov v eno samo podobo sveta, ni z vseh delov življenja, ki ga oblikuje, snel tiste varljive vnanje podobe, za katero skriva svet svoj pravi obraz.

* * *

Velike in važne nedostatke ima delo tudi v dramatičnem in arhitektoničnem oziru. Prvi akt ima samo namen, predstaviti nam Veroniko in pričetek ljubezni s Friderikom, drugi nam o glavnem dejanju ne pove nič novega, marveč nam pokaže samo Celje in Friderikov zakon z Jelisavo in njegovo razmerje do očeta Hermana. V tretjem dejanju zopet popolnoma pozabimo Celje, kot neko živo silo, in se pečamo samo z Jelisavino dramo, ki tu odločno prevpije glavni motiv. S tretjim dejanjem je videl bravec tri svetove in ne bi vedel, kateri izmed njih je v drami poglavitni, če ne bi bilo naslova. Zakaj notranje dejanje se ne zgane od prvega do konca tretjega dejanja. Nedostajanje dejanj je posebno ostro opaziti na važnejših mestih drame. Postavim v najbolj dramatičnem prizoru drame: v boju med Friderikom in Hermanom v četrtem dejanju. V bistvu je to spopad med Friderikvim Celjem, ki se je nerazdružno spojilo z Veroniko, in pa med Hermanovim mogočnim in ponosnim Celjem, za katero je Friderikova ljubezen krvoskrunstvo. In v tej borbi postane odločilna in najvažnejša sila nepričakovana smrt Jermana Radovljiškega. Ta smrt vendar ni dejanje, marveč dogodek. Drama je po svojih notranjih zakonih kakor peklenski stroj. Če ga naviješ, poteče in se sproži, ne da bi bilo treba pomagati s kako novo silo. Za našo dramo je Jermanova smrt sila, ki je prišla od zunaj, znani deus ex machina. Za dramo je pa velike važnosti, zakaj šele ta smrt stori Friderika za Hermanovo Celje nenadomestljivega, kar nujno zahteva odstranitev Veronike. In tik pred odločitvijo zopet slučaj, ki končno odloči Veronikino usodo. Herman še ne ve, kaj bi ž njo, usmrtiti jo očitvidno ne namerava. Tedaj pa Friderik Veroniki: »... prisluhni vase, kaj ti svétuje ... najino ... nerojenče«. Šele nato dé Herman: »Kako? Zalega? Vitez Jošt, dva gosta«. Če zdaj še enkrat opomnim, da niti pričetek tega nadvse važnega prizora ni kot

dejanje neoporečen, ker je v hudem nasprotstvu z značajem Veronike, ki ga izzove, tedaj postane jasno, kako neorganično je življenje te drame celo v najpomembnejših momentih.

Isto, kar škoduje celotni stavbi drame, škoduje tudi osebam, ki v drami nastopajo, z ozirom na njihovo karakterizacijo in smotrenost. Dejanje je kamen, na katerem se značaj zanesljivo preizkusi in pokaže. Zato morajo biti zlasti glavne osebe kolikor mogoče podane v dejanjih, ki morajo biti značaja primerna in obenem važna za potek drame. Poglejmo si naši glavni dve osebi. Veronika se v prvem dejanju zaljubi, v drugem je sploh ne vidimo, v tretjem razodene svojo ljubezen Jelisavi, izve, kdo je Friderik, izroči svojo usodo Jelisavi, ji razodene, da je mati in ostane v življenju, ko Jelisava tako odloči. V četrtem dejanju se poteguje za to, da bi stalo njeno ime na darovnici poleg Friderikovega, reši Friderika njegove skrivnosti o Jelisavini smrti, ga izpodbuja k razgovoru z očetom, izzove sama ta razgovor in spreminja poteku borbe primerno svoja čuvstva napram Hermanu. V petem dejanju od onemoglosti umrje. Katero teh dejanj je za potek drame važno in je obenem človeško pomembno, kot pač morajo biti dejanja osebe, katere usoda naj bo tragična? Ali pa še slabše pri Frideriku: zaljubi se, ureja pristavo in trguje z Bonaventuro; se vznemiri radi kapljic, odpusti Heriču, govori z očetom o Jelisavi in Veroniki, sklene zidati Novi grad in biti previden in se navidezno vda očetu glede Jelisave. V tretjem dejanju potolaži Veroniko, ker ji je skrival svoj pravi stan, in sklene ubiti Jelisavo. V četrtem daruje luč, razodene Veroniki skrivnost Jelisavine smrti, se veseli bratove smrti in se zaplete v prepir z očetom. Naposled se pusti prijeti. V ječi vztraja v svojem čuvstvu. Niti eno njegovih dejanj ni pravo dramsko dejanje. (Ne trdim, da bi ne moglo biti, marveč ni uprizorjeno kot tako.) Oba skupaj, Veronika in Friderik, ne storita toliko takih dejanj, ki dramo sprožijo, ki jo v viharnem poletu neso do vrhunca in od vrhunca v propast, da bi zadostovalo za tridejanko, kaj šele za petdejanko. Pravi dramatik predoči kmalu da vsak večji pesniški domislek v dejanskem svetu. (Na primer Hamletov prizor s piščalko.)

Mogoče najlepša postava — po umetniški izdelanosti — v tragediji je Jelisava. Pri nji je ostal Župančič v preprostih mejah. Medtem ko se zdi Veronika mestoma nekako posebljenje metafizične ideje, je Jelisava docela življenjska in človeška. Zato je pogojena in nas prepriča. Njena žaloigra pa ima v drami prevelik obseg, zakaj njena usoda je za Veroniko v moralinem oziru skoraj brez vpliva. Samo njena smrt izzove v Veroniki novo čuvstvo, ki je sicer usodepolno, ni pa v skladu z Veronikino naravo. Zato se njena tragedija brez prave potrebe plete skoz poldrugi akt. Izmed ostalih je lepo orisan in dobro zapleten v dejanje Bonaventura. Isto velja tudi o pravdaču, dasi sta oba nekam literarni figuri. Obema je dal Župančič kopico iskrečih se misli in duhovitosti. Dobro sta označena tudi Deseničan in Sosed, le da bi brez škode za celoto lahko odpadla skoraj z

vsem prvim dejanjem vred. Isto velja za Nerada, ki samo nastopa in govori. Popolnoma samo literatura je Sida, dasi so nanjo namotane lepe misli. V celem je treba poudariti, da Župančič zna predočiti in izrezati značaj, čeprav stori to nedramatsko.

Kot nujna posledica vseh navedenih nedostatkov, oziroma kot pojav, ki je ž njimi v tesni zvezi, se mi vidijo pomanjkljivosti sloga. Kakor je bilo z vsem oblikovanjem višjih kategorij, kjer smo videli namesto realizacije visokih idej samo naznačene silhuete, namesto dejanj — besede in slikovite prizore, tako je tudi tukaj namesto izrazitosti in plastike dostikrat le zunanja plat teh dveh lastnosti, tako da čujemo večkrat namesto svečanosti le svečane besede, namesto miline — sladkost, in da srečamo namesto nove iznajdbe — ponavljanje že porabljenih oblik.

Svečanost in svetost naj vzbudijo na primer sledeče metafore, ki so vzete iz liturgičnega slovarja: katedrala, čudežna monštranca, mašni plašč, tabernakelj, Golgota (ki je čisto sceničen ne pesniški domislek), zopet tabernakelj, obiskovanje cerkvenih svetinj, angelj Gospodov je Mariji oznanil, arhangelj, ki ukazuje umor, hostije — drug drugemu, prt Veronikin, Veronikino obhajilo v ječi. Tolika množina svetosti postane utrudljiva in ne prepričuje, v našem primeru je zoprna, ker je nanasena na predmet, ki tega ni vreden. Marsikatero teh metafor smo pri Župančiču že čuli. Na primer hostija, Veronikin prt; izmed drugih so nam znane tudi: zarje Vidove, sv. Jurij, zarje sploh, labod, odpoljubljeni, slap itd.

Slike, kakor začetek prvega dejanja, kjer govore o Veroniki in golobih, me spominjajo s sladkimi »metuljčki — sanjami« na slabe razglednice. Predolg in preginljiv je tudi Veronikin monolog v ječi. Posebno neokusno je Veronikino neprestano apostrofiranje deteta, ki ga nosi. Ponovi se menda desetkrat. Vsaka svetost, vsako, tudi preprosto čuvstvo, o katerem prelahko, prerad govoriš, postane sumljivo, kaj šele ta stvar, ki ji ni nikdar rahločutnosti dovolj.

Srečamo pa v knjigi veliko število čudovito lepih mest, ki bi zaslužila, da bi bila postavljena v boljše celoto. Na primer: pripovedovanje Deseničana, Bonaventurova mesta, Neradovo modrovanje, prispodoba obiskovanja svetinj kot taka, nekatera mesta Hermanovih govorov, čudoviti domislek s pesmijo »Suči kolobar«, Pravdačeve sanje in druga. Ta mesta bodo dramo preživela, ta mesta in pa jezik, v katerem je delo pisano. Župančič je brez dvoma največji mojster slovenskega jezika in nudi v vsakem svojem delu obilico jezikovnih domislekov in iznajdb. V tem mu gre neomejena hvala.

Če prehodimo pot našega razmišljanja v obratni smeri, vidimo, kako Župančičeva moč slabi, čim višja prihaja kategorija oblikovanja. Kdor ga dobro pozna po njegovih prejšnjih delih, temu ta poteza ne bo docela nova. Isto je bilo videti tudi v njegovi največji pesniški kompoziciji — Dumi, ki je sicer v delih čudovito izdelana, kot celoti pa ji manjka jasne zaostitve in dognanosti. To je prvo, kar dela Veroniko nedonošeno in

nedozorelo delo. Druga stvar, v kateri vidim vzrok šibkosti Veronike Deseniške, je manj elementarnega značaja. Vse delo vzbuja nepremagljiv občutek, da je Župančič hotel napisati nekaj posebno pomembnega in da ga je to hotenje spremljalo pri vsem tem delu ter mu ni dalo, da bi se podredil snovi s tisto sveto in božanstveno vdanostjo in zatajevanjem samega sebe, ki edina lahko dasta umetniku neskaljen pogled za resnico med kričečimi stvarmi tega sveta. Josip Vidmar.

F. S. Finžgar: **Dekla Ančka in Srečala sta se.** Zbranih spisov 4. zvezek. Založila Nova založba v Ljubljani, 1924. Natisnila Zadružna tiskarna. Str. 200. — Ničesar ne moremo o tem delu povedati, kar se ne bi dotikalo vsega Finžgarjevega bistva, kajti prav z Ančko se zdi še posebej zvezana njegova literarna veljavnost, ne glede na to, da je to Finžgarjevo najbolj izčiščeno delo. Kot umetniški borec Finžgar ni nastopal očividno; je realist, ki s sistematično inventarnostjo prikazuje vse narodno življenje z dvojnimi namenoma: prvič, da v značilnih oblikah postavlja priče za narodno individualnost, in drugič, da to individualnost etično oplemeniteni ozarja nazaj na narod ter tako opravlja domače vzgojno delo. Je tedaj reprezentativen in vzgojen. V tem dvojnem hotenju tiči velik del prvobitne epične moči, ki prirodno nagnjenje do basnovanja povzdigne vedno v borbo za ideale naroda in človeka. Dočim je Finžgar svoje širše epično razpoloženje izživel v epopeji Pod svobodnim solncem, je svoje prave vrline stisnil v novelo o dekli Ančki.

Poglejmo, kateri formalni umetniški zakoni so pisali to novelo! Opravka imamo z realizmom. Ta sicer tudi v noveli ne prinaša več povsem nenavadne ali celo nadnaravne dogodivščine, vendar vse bistvo realistične novele še vedno teži po enotnem in efektnem dogodku, ki mora imeti svojo resničnostno podlago v značaju oseb. Toda tak dogodek bi bil sam zase le še vse preveč gola snov, da ni ravno v njem pisateljeva naloga, da nam izkaže značaje, ki nam jih je brez razvoja predstavil, tukaj na vrhovih življenja, še posebno silne in žive ter izpriča njihovo duševno pristnost. Pa tudi realistična novela bi bila kljub temu nesodobna in nedostatna, če bi spričo silne koncentracije, ki jo zahteva, imela v svojem vrhu zgolj uspešno potrditev značajev, če ne bi ta vrh odkril ravno presenetljive in nepreračunljive globine značajev in življenja.

Finžgarjev dogodek spada v dnevno kroniko in ni plod umetniške domišljije, pa je vendar kakor ustvarjen. V resnici je bilo Finžgarjevo umetniško delo to, da je postavil pristen značaj zemlje in ljudi in v največji ekonomiji napotil dejanje naravnost h katastrofi, da pri vsej naturnosti usodni dogodek vendarle trešči kakor iz jasnega. Tako se mu je res posrečilo, da je pisateljska tvornost skoraj popolnoma izpodrinila primitivnost zgodbe. Ančko bi lahko imenovali novelo miljeja. Vrline Zolajeve naturalistične šole z najsubtilnejšo podrobnostjo nalahno privzdiguje Finžgarju lastna prazničnost, vendar vse osebe stoje tako vsajene v tla, da se premikajo s svojo pod-

stavo vred. Janez in Ančka sta živa v svoji plastiki. Krepke so črte ostalih oseb, zlasti Mokarja. Jasnost in harmonija, ta dva formalna vrhova iščeta le še tretjega v trojici zahtev vsake umetnine: notranje toplote, s katero je dolgo skop. Skoraj obžaluješ preracionalnega delavca Finžgarja na račun pesnika, dokler ne zasije čudno gorka luč preko obeh pisem. V teh dveh pismih, klasičnih med našimi knjigami, je zame poleg Janezovega odhoda tista tajinstvena globina obeh značajev, radi katere je bila Ančka vredna pisanja. Dodatno mu moramo šteti v dobro tudi to, da ni iskal stereotipnega konca.

Če je Finžgar v vsem tem le dober izpopolnjevalec realistične forme, je vendarle borec z druge strani. V znanem razgovoru je katoliško literaturo potajil, nato pa takoj za tem postavil specifično katoliško delo. Prav s te strani je Ančka snovno in oblikovno še posebej zanimiva. Snovno je segel do bridkih življenjskih intimnosti. Njihovo vzročnost je izpeljal do zadnjih vlaken resnično, kakor živi in trpi naravno zdrav in veren naš človek. Moralni konflikt je poudaril v vsi odgovornosti in ga potrdil z živim trpljenjem. Ali je bila prevelika racionalna tenkovednost ali premočno realistično nagnjenje, da je za Ančko in Janeza poklical vino na pomoč, ne vemo, ne npravni, ne vzgojni, ne dušeslovni razlogi tega ne zahtevajo. Nadalje so ravno nenavadne etične kreposti v Janezu in Ančki tisto, kar stopnjuje dogodek do tragike in da umetniška nujnost prepreči osladen ali solzav konec. Saj ideal pisateljev stoji jasno pred čitateljevimi očmi.

Koliko je Finžgar v umetniški uvidevnosti dozorel, kaže ravno razlika med *Srečala sta se* in *Ančko*. Tam — osem let nazaj — široke spodrednice, odete v gladek literaren jezik, potekajoče v navaden, že nastavljen konec, nenujno spuščanje na parket, kakor da je pri romanu Iz modernega sveta preostal še mal drobec — tu v Ančki življenjska gotovost brez teorij in skoraj brez pridržka. Skoraj! Zakaaj, da posežemo tja, odkoder smo izšli, zopet je Finžgarjevo tragično bistvo, da hoče biti večji delavec kot umetnik, več modrijana kot pesnika. V njegovem idealizmu živi prepričanje, da poustvarjanje človeške resnice še ni prava vsebina umetnosti in da je edina prava lepota šele v dobroti, ki izhaja iz večne resnice. Tako se križata v njem oblikovni realist in idejni delavec realizmu nasprotnih podlag; tako vztraja na poti, kjer bi marsikak korak za seboj rad popravil, — in si marsikaterega naprej ne upa napraviti eden izmed najbolj polnokrvnih Slovencev, ki ga skoraj ne moremo drugače imenovati kot — Brutus našega realizma. France Koblar.

Pavel Perko: **Z naših gorâ.** Zbirka novel, slik in črtic. I. zvezek. Natisnil in založil A. Slatnar v Kamniku, 1924. S pisateljevo sliko. Str. 199. — Pisatelja poznamo kot sotrudnika Mohorjevega koledarja in Večernic ter Doma in sveta pred desetletjem. S tem pogledom laže ocenimo to knjigo, ki je sicer nismo dobili, pa jo radi posebnih okoliščin in nekaterih temeljnih vprašanj moramo omeniti. Knjigo preveva hotenje, nuditi

čisto, neoporečno branje za ljudstvo. V uvodnem Pozdravu Perko pravi, da je slovensko ljudstvo opazoval dolgo let in mu hotel pogledati v dušo, hotel seči prav do jedra. Seči do jedra, se pravi globoko zajeti, izraziti bistvo, kar je vrhovno načelo vsakega lepega dela, tudi ljudskega. Če pa pogledamo tvorne sile te knjige in njene rezultate, vidimo, da si niso v skladu s pisateljevim hotenjem in našim pričakovanjem. Perko ni bil umetnik, temveč samo pisatelj. Domačin ali bližnji znanec bo spoznal več ali manj realne vzore in krajevni kolorit Perkove ožje domovine, ni pa se vse to prelilo po pisateljevem peresu do organske žive lepote. Ker pisatelj ni organski, je deskriptiven tudi v pripovedovanju, je neplastičen, zato so njegove osebe, ki naj bi bile vendarle realistične, brez obrazov in imajo le — srce, mehko in dobro. Zato je n. pr. Vljudna gostobesedna zgodba malih ljubezenskih dogodkov z moralo, Dr. Lovro le poizkus novele s socialno teorijo (primerjaj dr. Sluga v Finžgarjevem Iz modernega sveta!), ima pa eno res lepo podobo: hromo šiviljo pri oknu, Tinačka ni nič več kot morda resnična zgodba, Moško in odločno umetniško neplodna društvena snov s teoretično moralo — itd. — izvzeli bi le Mrakovega Tomaža, ki res stopi iz knjige in živi. V vsem vidimo voljo, predstaviti etične vrednote malih ljudi, orisati njihovo tiho trpljenje, pa se je poleg malenkosti vdalo samo eno sredstvo: domača pokrajina, v en barven ton ubrana idiličnost. To pa so male vrednote na literarni tehtnici, kajti tudi v ozko snov pravi umetnik vlije velike kvalitete. Vemo, take knjige zrastejo sporedno z vsako dobo: navidez so zakrožene v vladajočem slogu, v bistvu pa so neznailne in nezanimive; sproščeni poetični realizem je podal to knjigo. Res je tudi in priznamo, da je označeni čas, v katerem je nastajala Perkova knjiga poleg vrhov Iv. Cankarja, Finžgarja in Detele podajal v prozi samo dela pod srednjo mero. Prav zato je ta knjiga zakesnela in je literarno nezanimiva.

Trditev, da to knjigo lahko damo vsakomur v roke, je resnična in praktična, pa se s principi estetične lepote prav nič ne krije; zato moramo pisateljevo delo označiti kot nezadostno in za ljudstvo premalo krepko. Neresnična je druga trditev, da je v tem delu »nemara vse, kar je na modernem — dobrega«. (Dr. M. O. v Slovincu dne 15. marca 1924.) To je ironizujoča votla gesta, gospoda, neiskrenost ali zmota! Ni še evfemistično kramljanje v korektnem knjižnem jeziku vsa umetnost, ustvarjanje je tisto, ki giblje in oživlja klice lepega v nas, nobene uporabljene pridobitve, ne moderne ne stare; umetnost je samo ena resnična. Odveč in neumesten je bil ob tej knjigi zalet v današnji čas, v »splošni beletristični dolgčas«, v čas »modernega meglene iskanja, previjanja in spakovanja«. Gospoda, ki niste šli bedeci mimo svojedobne moderne in vam je njen efektivni uspeh ostal nepoznan (»Dekadentski biseri« in Leonardova kritika Samogovorov, znak te strani!) in ste zamudili najboljši čas, tudi dela sedanjih, za umetnost težkih dni ne poznate in soditi ne morete. Ne bo vse ostalo kakor je, ni, kakor bi

moralo biti, a pravico do ironiziranja duševnega napora in dela ste si sami odrekli. France Koblar.

Splošna knjižnica. Zvezki 6, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22. V Ljubljani, 1924. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna.

Slovenska reklamka narašča vidno iz meseca v mesec. L. Nováková enodejanka »**Ljubosumnost**« je skromno odrsko blago starega okusa. Takele reči morejo prevajati samó slovenski neslovstveni literatje. Jaz bi na Bradačevem vendar signiral anonimno. Garšínova »**Nadežda Nikolajevna**« (prevel U. Žun) in obeh Goncourtjev slovita »**Renée Mauperin**« (prevel P. V. Brežnik) ste zaslužili prevoda že kot umetnostna tipika. Prevod je tuintam srednje dober, bolj časnikarski nego strokovno izbrušen. V večji meri velja to tudi še za Pogačnikov prevod Tolstega »**Kreutzerjeve sonate**«. Glede Bradačevega prevoda iz Zeyerja (»**Gompači in Komurasaki**«) ne bom sodil, ker vem, kako redko zadehti celó v izvirniku književna češčina in celó pri klasikih. Skrbno delo pa je Funtkov »avtoriziran« prevod iz G. Hauptmanna: »**Potopljeni zvon**«. Funtek ni Župančič, ne doživlja kot umetnik, a tolmači brezhibno in dorastlo. Ni Župančič (dialekta za Jagobabo ne zmore), a je le za stopnjo pod njim. Za šolsko uporabo bi bil mogel seveda oskrbeti uvod in tolmač. Milčinskega »**Dvanajst kratkočasnih zgodbic II.**« je zopet nekaj pristne in sveže šale in dobrohotne satire, ki si ustvarja sloves v anonimu in tipu »Fridolina Žolne«. Nova prikazen v knjižnici pa je zbirka izvirnih verzov Samčevih: »**Življenje**«. Šolski melodizem v besedi, ki je več literarna nego lastni dožitek. Mimo ušes šumi, pa ni pesem. Le asociativno vzbuja spomin in občutje po pravi pesmi: Ali si jo zložil sam v »polpretekli« dobi, ali si jo bral nekje v Ketteju, Župančiču, Grudnu? Nekje v tistih letih, ko človek nima ni še zrele krvi ni lastne duše. Ko se levi, bi dejal, obožujoč vase pogreznjen svoj mali duševni mikrokozem. »Poezija« z navednicami, ki je vse ena in vedno ista psihoza mladega lirskega duha. Tistega, ki še ne ve v deželo besednega esteticizma in ljubi fanfarstvo retorske puhlice: žarki ljubezni, ritmi življenja i. p. Dr. I. P.

Đuro Vilović, **Zagaljeni životi.** Novele, 1923. Izdala Matica Hrvatska u Zagrebu. Vilović bo prav gotovo ime v novem hrvatskem pripovedništvu. Vseh devet novel v knjižni izdaji M. H. priča, da ima bogato iznajdljivost glede motiva, pa tudi sijajno moderno pripovedno tehniko z neredko prav močnim lastnim izrazom, gledanjem in občutjem. Novele Vilovićeve so sicer velikomestno evropejstvo brez lokalne domače barve in perspektive, pa se vendar dojmijo domače spričo n. pr. Begovićeve, ki ne iščejo ni za ped v dušo in živo srce, komaj v najživahnejše čutnice. Vilović ima srce, misel in zdrav okus. Vilović bo prav gotovo ime v hrvatskem pripovedništvu. Recimo, močno ime, zakaj sloves že ima podčrtan ob ponesrečenem istodobnim Gjalskim z »Lajtnantom Milićem«. Dr. I. P.

K. Ewald: **Tiho jezero in druge povesti.** Slovenski mladini povedal Pavel Holček. Ljubljana, 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. Zopet mladinska knjiga, že druga iz Ewalda, v lepi vezavi, v lepi šolski slovenščini. In le enega nič v knjigi: poezije namreč, ki je domišljija in toplo utripajoče srce, vselepota, Vsenarava. Ewald ni fantazija, temveč poljudno häckeljanski mikroskop. Ewald ni srce, ni naivnost, ni narava. Filistrozna modrost vsakdanjosti pač, katederstvo in herbarij in naftalin. Ampak deci je treba več in naši deci je treba še posebej duše od našega duha. Ewald nima duše. Dajte deci pesem z dušo, pa četudi vsaj enkrat v desetih letih; in vsaj enkrat v dvajsetih letih morda verskovzgojno sliko »Globine človeške duše«. Če ne Pečjak, bi jo morda Finžgar napisal... da Sardenka ne omenim, čigar »Citrončkove pripovedi« so naše in tudi res — poezija. Dr. I. P.

Ante Cettineo: **Zvezdane staze.** Split, 1923. Naklada knjižare Morpurgo.

Knjiga lirike; pretežno impresija, ne da bi že mogel povedati, koliko je v njej resničnega Splita in osebnega doživljanja in koliko je samó občutje iz literatstva ob baudelairestvu in panpsihizmu v svetovni in hrvatski posebe. Celotno zbirka ni nesimpatična. Morda dorašča prav močen lirski talent. Dr. I. P.

Zvonimir Kosem: **Ej prijateljčki!...** Ljubljana, 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Naslovni »ej« z deminutivom, klicajem in tremi pikami ne izpodbuja. Potem je ena stran šolsko-stiliziranega prirodnega orisa. Potem štirinajstkrat bereš in upaš, da se bo morda vendar utrnula iskrica prave poezije. Pa se ne utrne. Dr. I. P.

UMETNOST.

Slovenski narodni slog. Albert Sič, **Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem.** I. Ljubljana, 1924. Založila in tiskala Zvezna tiskarna.

V lanskem letniku te revije (zv. 2., 60—63) sem poročal o Sičevi zbirki okraskov na orodju in pohištvu. Komaj je preteklo leto dni, nas je obdaril neumorno delavni avtor z novim zvezkom narodopisnih predmetov: topot nam nudi prvi del svojih študij o kmečki hiši na Gorenjskem; ta mapa se omejuje na Škofjo Loko in Kranj, oziroma na njuno okolico in prinaša gradivo iz Bodovelj, Crngroba, Gabrovega, s Hribca, iz Puštala, Starega Dola, Stare Loke, Suhe, Sv. Duha, Škofje Loke, Virmažev, Železnikov; dalje so zastopani Breg, Mavčiče, Prašje, Stražišče in Šmarjetna gora. Kakor v prejšnjih publikacijah nahajamo tudi v tej kratek uvod v slovenščini, srbohrvaščini in francoščini, razčlenjen na tri dele: a) stanovanjska poslopja, b) oprema sob in kamer, c) gospodarska poslopja. Zadnji je najkrajši, ker pisatelju ni v prvi vrsti na raznih sistemih in tehničnih posebnostih, ampak na estetiki. Beseda je domača, lahko umljiva in rabi domače tehnične izraze, v kolikor so doma v okolicah, kjer je nabrano gradivo. Najtežje bo umeti dana po-

jasnila tistim ljudem, ki se bodo hoteli seznaniti z njimi s pomočjo francoščine; ta tolmači jedrnate tehnične izraze z opisovanjem ali se poslužuje manj točnih sinonimov francoske tehnične terminologije. Da navedem en sam slučaj. Kratko in jedrnato slovensko ugotovitev o oknih pri starih lesenih hišah »Napravljena so na zapah« prevede tako: Elles (fenêtres) sont pratiquées dans un châssis pour être poussées de droite à gauche, namesto da rabi kratki tehnični terminus »fenêtres à coulisse«. Priznam, da provzroča prevajanje spisov, zahtevajočih tehničnih izrazov, posebno v francoščino, bogato na sinonimih, z majhnimi različki velike težave; a na to se bo treba tudi privaditi.¹

Ako imamo kaj obžalovati, so to naši sedanji gospodarski odnošaji, ki narekujejo skrajno štedenje prostora, to sem ponovno poudarjal pri Sičevih publikacijah. Uvod bi bil prav lahko trikrat tolik, kakor je in bi podal mnogo gradiva, ki ga je prof. Sič — žal — zaklenil v predal za boljše čase.

Uvodu sledi 15 litografiranih listov; prvi je barvast in nudi kmečko hišo na Gorenjskem v njeni zunanosti in notranosti; posnet je po večji Sičevi publikaciji na dveh listih (950 × 625 mm), ki je prišla na svetlo lani (prim. Glasnik Muz. društva za Slovenijo, II.—III. letnik [1923], str. 48—49), samo da je v mnogo manjšem merilu in malo izpremenjen v barvah ter je dodan tej zbirki kot naslovna podoba. Za njim imamo 14 označenih listov (I—XIV): hiše v narisih, nekatere od dveh strani (»sprednje« in »stransko« lice), hleve in podrobnosti. V tehničnem oziru imamo dobro, vestno in jasno narisane spahe in sklade, prereze, ornamentalne profile, oblike pri vratih in oknih, železne mreže in zatvornice pri oknih. Dalje peč, klop, mizo — tudi tehnično! — stole, sklednike, žličnike, omare, kadunje, skrinje, zibel, uro, čelešnik, okove, kljuke, ščitke, ključe, trkala, primeže, leščerbe, stober in druge značilne podrobnosti.

Pri pregledni označbi se je vrnilo nekaj tiskovnih netočnosti, na katere opozarjam. Za list IV ima seznam namesto 3, 9, št. 39; za list V ima več predmetov, pri katerih ni jasno, da-li so s Šmarjetne gore ali neizvestnega izvora; tako tudi na listu VIII, št. 2 in 3, ni jasno, odkod sta; za list X je št. 3 dvakrat navedena, enkrat za Hribec, drugikrat za Puštal; v tem slučaju bo pač miza št. 3 s Hribca, druga (št. 7) pa iz Puštala ali narobe.

Vsa mapa obsega 257 predmetov v risbi; to je že po obsegu veliko delo, ne glede na mudno merjenje, primerjavanje in na vestno akribijo. Občudovati moramo Sičevo vztrajnost in čilost, s katerima tako hitro množi naše narodopisno slovstvo.

Zamišljena je bila ta zbirka, kakor izjavlja gospod avtor v uvodu, s praktičnim smotrom, ker je postal »naš domači slog«, zlasti gorenjski,

¹ Umetniško-tehnični slovar v slovenščini, francoščini, angleščini in nemščini bo v doglednem času na razpolago.

tako priljubljen, da se gradijo v tem slogu nova poslopja; zato je sestavil to zbirko tudi tako, da jo morejo uporabljati naše tehniške in obrtno-nadaljevalne šole kot vzorčno gradivo. To je vsekako hvalevredna namera; ne da se pa tajiti, da tiči v komodnosti teh zbirk za nesamostojne tehnike in obrtnike velika nevarnost, da se popolnoma zanesó na dane konstrukcije in oblike ter pozabijo na samostojnost dela; samostojnost pa je in mora biti tista sila, ki klije dalje in se razvija, posegajoč v naše moderno življenje. Naš narodni slog spočetka ni bil tak, kakršnega vidimo danes pred seboj, oziroma, kakršen je bil v 18. stoletju, ko je dosegel višek značilnosti, ampak napredoval je polagoma — in privzemal tudi tuje elemente v korekturo svojih tehnično dobrih, a sprva okornih in zastarelih metod. Kakor se je razvijal naš narodni slog prej, tako se more razvijati tudi v naših dneh — a ne samo more, tudi mora se, ako naj bo živ. Ker je pa slovenski narod dandanes drugače usmerjen, bo njegov okus, torej tudi slog drugačen, kakor je bil v prejšnjih dobah. Ne trdim, da je to edino pravo — a v človeškem življenju je pač tako. Važna pa ostane, tudi za moderne obrtnike stara, pre-mišljena tehnika; zato smo hvaležni prof. Siću, da se je oziral tudi na ta moment pri svojih posnetkih, katerim je dal neprimerno večjo vrednost, kakor bi jo imeli, ako bi bil zanemaril to stran. Da smo v boljših gospodarskih razmerah, bi smeli pričakovati tudi na tem poprišču obširnejših podatkov v besedi in risbi, a štedenje zadržuje pisatelju roko in mu narekuje, kakor i v prejšnjih publikacijah, skrajno zdržnost — in to je škoda. Uvod ugotavlja n. pr. lakonično: »Nekaterim stavbam sem dodal tloris«. Ta nadvse važen pripomoček za proučevanje kmečke hiše moramo zaenkrat pogrešati v precejšnji meri. Ne tajim, da je prav tloris najbolj odvisen od individualnosti gospodarjeve in torej kot vzorec ne baš neobhodno potreben za nove stavbe; največjega pomena pa je za vprašanje, kako se je razvijala slovenska hiša v prošlih dobah. Ako ugotovimo to, imamo tudi pojasnilo za marsikako podrobnost, ki nam sicer ostane nejasna in nas dovede tuptatam do napačnih sklepov.

Osnovna naprava, okoli katere se vrtí ves razvoj hišnega tlorisa, rekel bi sredotočje dóma, je kurišče. Slovenski narod ima prav v tem pogledu zanimivo zgodovino za seboj in z narodom tudi iztočno-alpske dežele.

Ni treba, da posegamo v pradobo nazaj, ko so bile podzemske jame, poglobljeni prostori in šotori človeška stanovanja; dovolj je, ako ostane pri prvotni, umetno zgrajeni slovanski hiši. Ta je bila enostaven, s streho pokrit prostor, bodisi štirikoten, bodisi krožen, v čigar notranjščini je bilo nameščeno kurišče. O tem ne moremo dvomiti, ako zasledujemo ostanke in opise. To velja za vse narode iztočne in celo sredomorske kulture (prim. kurišče pri Homerju). Dočim so pa ostali južni narodi pri prosto stoječem ognjišču, so Slovani sprejeli krito kurišče, ki so ga imenovali peč. Ne da se dognati, ali so

to kurišče izumili sami, ali so ga prevzeli od svojih iztočnih sosedov. Ko so v 6. stoletju prišli na zapad, so prinesli to peč — bila je primitivna naprava — s seboj; nedvomno so jo takrat rabili že stoletja, tako, da je bila zraščena z njihovo kulturo.

Prve podatke o slovanskih (slovenskih) hišah imamo iz 8. stoletja; v kremsmünsterski listini iz l. 777 omenja vojvoda Tassilo 40 lesenih hiš (casatas), ki so jih pripeljali ob rečico Ipfo in jih postavili ob tamošnjih gozdovih. Listina pač ne pove izrečno, da so te hišice bile delo Slovanov, pa je to zelo verjetno in celo nemški zgodovinarji se pridružujejo temu naziranju, ker so bili Slovani (Slovinci) na Gorenjem Avstrijskem najboljše lesni tehniki. V Raffelstettenski listini iz l. 904 se nazivljejo »reodarii«, t. j. rovtarji. V zvezi z gozdovi jih omenja oglejska listina iz l. 804 (okoli Rižana), in l. 888 druga, tudi oglejska listina, v zvezi z lesenimi hišami (casale); istotam so imeli l. 981 celo vas lesenih hiš. Arabski potopisec, Ibrahim Ibn Iakûb, pišoč okoli 970, omenja že izrečno slovanske kopalnice v ruskih krajih in v njih peč. Ta je bila improvizirana votlina, zložena iz kamnov, špranje so bile zamazane z ilovico; stala je sredi sobe (hiše) in služila za kuhinjo. Te peči so kurili prvotno seveda v sobi ali hiši, ker drugega prostora v hiši niso imeli. Dimnikov niso poznali, zato se je hiša zakajala in dobila od todi označbo dimnica, ki je še dandanes v rabi. Te vrste peči — mi bi jo imenovali dimnača (Nemci ji pravijo Rauchofen) — so Slovenci prinesli s seboj iz svoje stare domovine. Hiše z dimnačo se nahajajo še sedaj po raznih slovenskih krajih, n. pr. ob štajersko-hrvaški meji blizu Brežic, okrog Št. Lenarta, v bistriški dolini, na Pohorju, na slovenskem Koroškem in nedavno so jih imeli tudi še na Kočevskem.

Kjerkoli je ugotoviti dimnico, tam imamo povsodi vpliv slovenske kulture v iztočnih alpah. Kajti pred prihodom Slovencev teh peči niso imeli. To se da zasledovati. Prazgodovinska raziskavanja so odkrila hiše iz neolitske dobe na raznih krajih, n. pr. na Pohorju, ki je nam najbližje najdišče. Taka prekopavanja so dokazala, da v prazgodovinski dóbi niso imeli tu na zapadu še nikjer peči, temveč samo v tla poglobljena kurišča ali pa stoječa ognjišča. Ognjišče je pa prišlo od juga iz sredomorske kulture. Rimski dobi, ki je sledila prazgodovinski, je ostalo ognjišče kulturni znak. In naši kraji so ostali pod vplivom Rimljanov do konca 5. stoletja. Ostanke rimskega prebivalstva sicer niso imeli nikake politično odporne sile več, a životarili so dalje po smernicah rimske kulture. Ko so prodri Slovenci v iztočne Alpe, so torej našli samo ostanke rimske, t. j. sredomorske kulture, ki je poznala ognjišče — in v meščanskih hišah rafinirani hipokaust, to je centralno kurjavo svoje vrste. V kolikor so se tukaj naselili Germani, so prevzeli tem lažje rimsko ognjišče, ker so je poznali že prej. Dimnača in ž njo dimnica sta morali priti torej od drugodi. Ker so prišli v 6. stoletju Slovani, specialno Slovenci v te kraje, so ju morali prinesti oni s seboj,

ker so ju poznali in rabili v svoji kulturi. Kulturno okrožje dimnice sega proti zapadu samo tako daleč, do kamor je segala slovenska naselbina in njena kultura. Nemci so v ta namen, da doženejo izvor dimnače, preiskali natančno vso svojo domovino, pa tudi Dansko in Skandinavijo — a dimnice niso ugotovili nikjer (Brand, Rhamm, Schulz-Minden, Geramb in dr.). Pač pa je dognan vpliv dimnače in dimnice v iztočni Prusiji, Šleziji in v Lužicah, torej tam, kjer so bivali Slovani.

Tloris takih hiš ima svoj razvoj. Kakor sem že omenil, je imela prvotna — umetno zgrajena — hiša en sam prostor (dimnico), v katerem je bila postavljena peč. Nad pečjo je bila odprtina (leva) v strehi, da je odvajala dim. Ta hiša je dobila pred durmi napušč; pač v prvi vrsti zató, da so se prebivalci umikali prehudemu dimu, a so bili vendarle pod streho. Ta napušč so pozneje podpirali s stebriči iz tehniških razlogov, nazadnje so stebriče opazili — in tako je nastalo preddurje ali prvotna veža. V poznejši dóbi so postavili na drugi strani veže še eno stanico — in s to je dobilo poslopje dva prostora za bivanje: glavni je bila dimnica, kjer so kurili peč in kuhali v nji, stranski del pa je bila hiša, to je prostor brez peči. Veža je bila med obema in je segala od enega kapa do drugega: to je ostalo v pretežni večini pravilo za kmečke hiše do naših dni.

Ta primitivna uredba pa ni ostala samo nedotaknjena, ampak peč je dobila najprej nebo, kjer se je zbiral dim in se odvajal naravnost pod levo. Romanski in bizantiski vpliv sta izboljšala staroslovensko dimnačo; pri tem so posredovali tudi Nemci v veliki meri, ko so se priučili večje udobnosti pri Rimljanih in Bizantincih. Stara, velika in težka peč iz kamna se je umaknila pečničarki (poêle de faïence, Kachelofen), isteje so se okrenile za 90° in vso peč so pritisnili ob steno; to so predrli, a isteje naravnali v vežo, da so kurili zunaj. Od tedaj ima soba — prejšnja dimnica — tudi sklenjen in soliden strop, ker ni treba več visokega ostrešja z levo ali pa neba, da zbira dim in ga naravnava proti odprtini v strehi. Od 16. stoletja dalje se kurišče neprestano izboljšava; nad istejami peči zavaruje zidan obok leseno ostrešje in slamnato streho pred požarom. V stari dobi je bil dimnačam pridejan ozek zidec, da so mogli kaj tja položiti, kar so rabili pri kurjenju, ali da so imeli prostora, kamor so zgrebli pepel iz peči. Na tem zidcu niso kurili ali celo kuhali, zato ni istoveten z ognjiščem. Častita tradicija ga ohrani ob peči tudi potem, ko so peč kurili v veži. Pozneje se je priselilo ognjišče, najprej v 16. stoletju in se zvezalo z zidcem. Ta preuredba ni več pristno slovanska, ampak so jo zanesli k nam Romani in Nemci. Tako imamo še danes v naši kmečki hiši združene pristno slovenske elemente z drugorodnimi.

Ako sem prav poučen, je zastavil prof. Sič z nadaljnimi študijami o pastirskih kočah naših planin, torej pri najprimitivnejših zgradbah, ki jih kulturna estetika ni še omiljevala, ampak so ostale večinoma pri stari, morebiti celo prvotni primitivnosti; dobra ideja, ker se bo dalo tam

najbrže še marsikaj opazovati in dognati gledé kurišča.

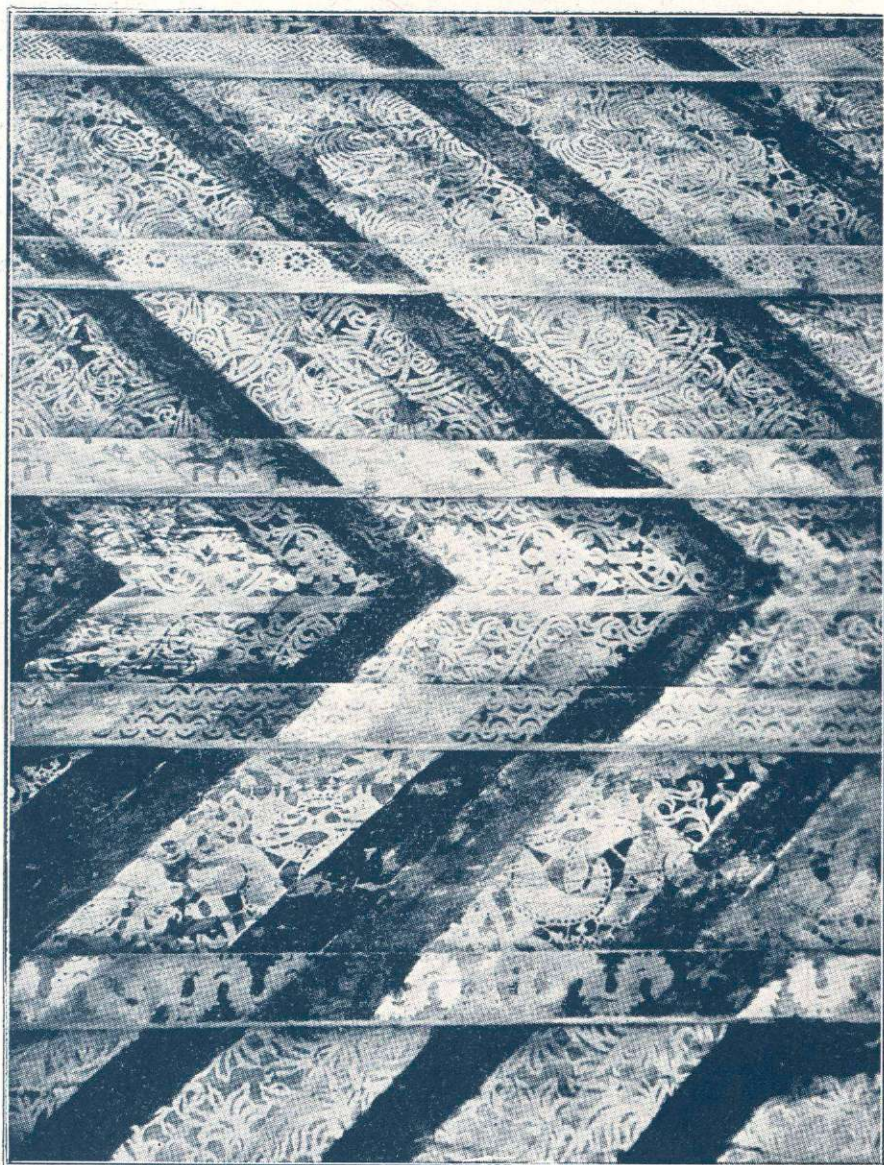
Kar tiče estetskih oblik naših kmečkih hiš, ki so jih postavili v prošlih dobah, — pred nesrečnim ameriškim izseljevanjem in pred velikim potresom l. 1895, — so vse izposojene iz akademske ali predstavnne (reprezentativne) umetnosti, to pa čim pozneje, v tem večjem obsegu; višek je doseglo izposojevanje v drugi polovici 18. stoletja. A baš pri tem se uveljavlja samoraslost slovenskega okusa. Nobena oblika ne pride neizpremenjena v kmečko stavbo, ampak vaški umetnik prikroji vsako kolikor toliko po svoje. Okrajki, nastavki, line, posebno pa silvete in izreze v ograjah ob hodnikih potrjujejo to naziranje. Posebno nazadnje imenovane. Najlepše ograje so najstarejše, zató, ker so vaški tesarji tedaj bili še na jasnem, kaj hočejo oblikovati. Takrat je bila glavna stvar, jedro ornamentalnih ograj, profilirana deska, dočim so bili ažurni deli slučajno nastale izrezbe. Profilirane deske pa predstavljajo v stari dobi naris stebrov iz kamnitih ograj pri obhajilni mizi v cerkvi ali ob stopnicah v gradovih in boljših meščanskih hišah. Kasneje, ko se je razvila izrezovalna tehnika do neke virtuoznosti, so pa začeli puščati fantaziji neovirano prostost in tako se je začelo igračkanje z dekorativnimi elementi; sedaj je postala ažurna praznina, ornamentalna luknja, glavna stvar. To se je začelo okrog 1780 in je trajalo nekako do tridesetih let preteklega stoletja. V teh izrezbah pa imamo nakopičenih nebroj elementov, ki so potekli res iz ljudske duše, ne da bi se opirali na dane vzorce velike umetnosti. Prosta narodna fantazija vlada tudi pri profilih v raznovrstnih odprtinah ali »linah«.

Pri mizah in stolih bi bilo zelo želeto tektonskih meril: višine pri stolih, naklonskih kotov pri nogah in naslonjalih, istotako pri mizah, posteljah in čelešnikih; to so skupinska karakteristika, iz katerih se da včasih mnogo sklepati.

Odveč bi bilo, ako bi hoteli ponavljati svoje naziranje in sodbo o teh Sičevih zbirkah; kar smo rekli o vseh, ki so prišle do sedaj na svetlo, to velja tudi o tej, da moramo biti hvaležni pisatelju — ne samo kot interesentje na publikacijah, ampak kot slovenski rojaki, katerim Sič ohranja toliko narodnega blaga v reprodukciji. Kajti narodno blago gine spričo brezbriznosti in suhoparnega amerikanizma in kmalu ne bomo imeli več izvornikov; zadnji čas je, da jih ohranimo vsaj v posnetkih.

Zdi se, da Sičevega dela naša javnost in naša podjetništva ne cenijo tako, kakor zasluži. Čudno je, da imamo skoraj na vsakem novem zvezku novega založnika: vezene je založila tvrdka Kleinmayr-Bamberg; Okraske na pirhih, kožuhih, orodju in pohištvu: Drž. zaloga šolskih knjig; Kmečko hišo (na dveh listih): Učiteljska tiskarna; Kmečke hiše (mapa 15 listov): Zvezna tiskarna. Res je, da se na ta način repartira riziko, istotako res je pa tudi, da se s tem ovira enotno in učinkovito razširjanje teh publikacij in da se na ta način podraže. Ali res nimamo podjetnih ljudi v tiskarski obrti?

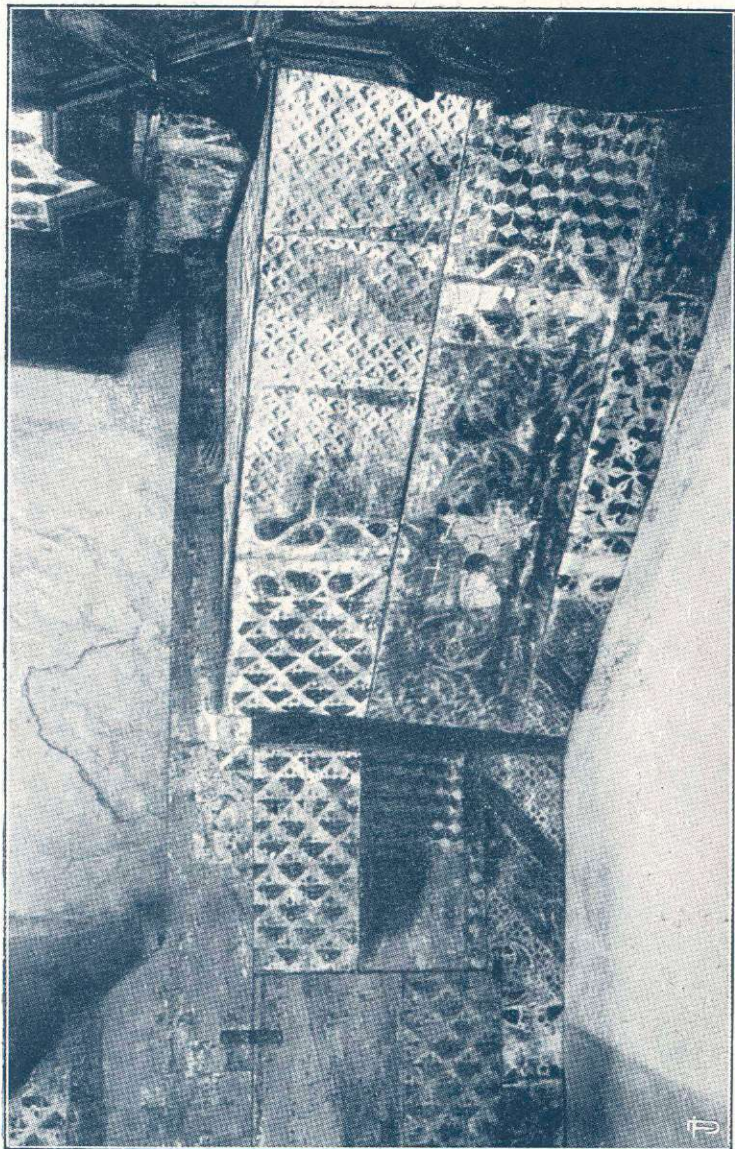
Mantuani.

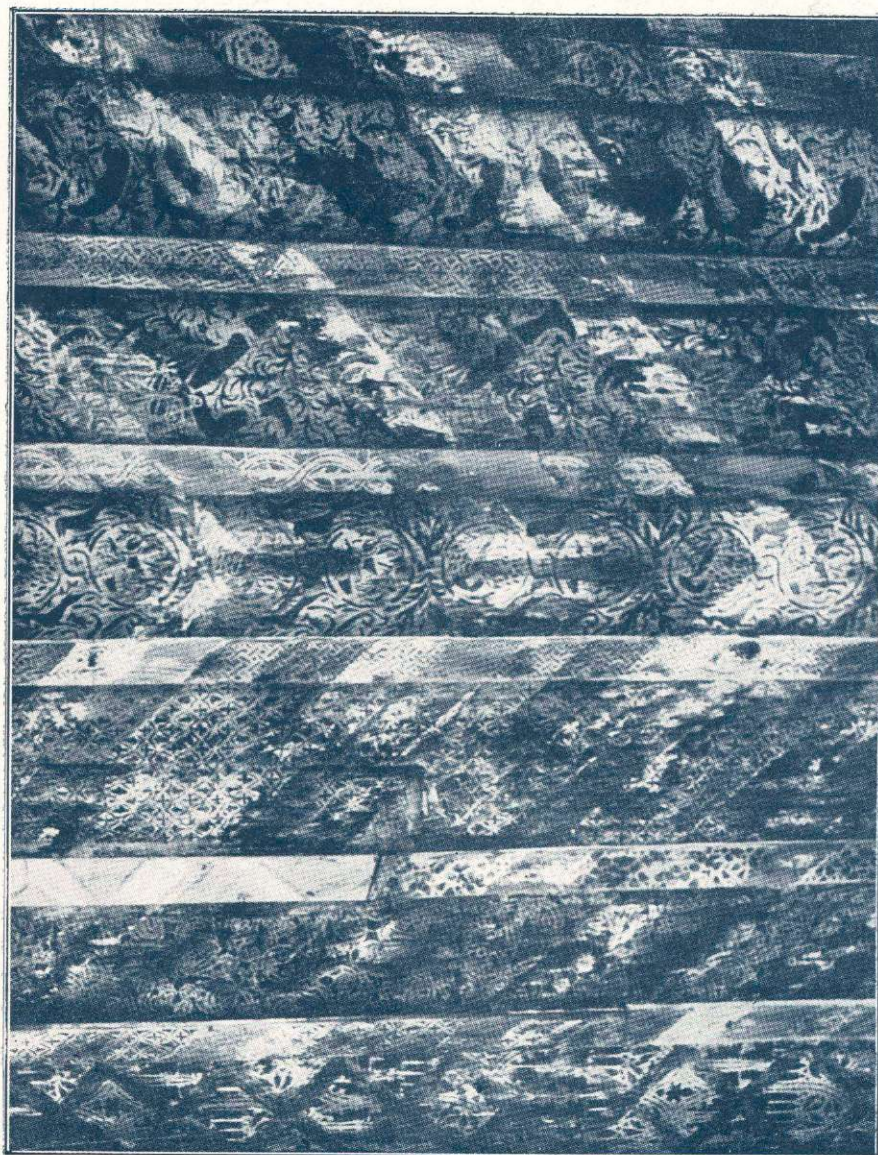
SL. 22. SV. PETER NAD KAMNIKOM, LESENI STROP, DETAJL Z GRIFI (KONEC XV. ST.).

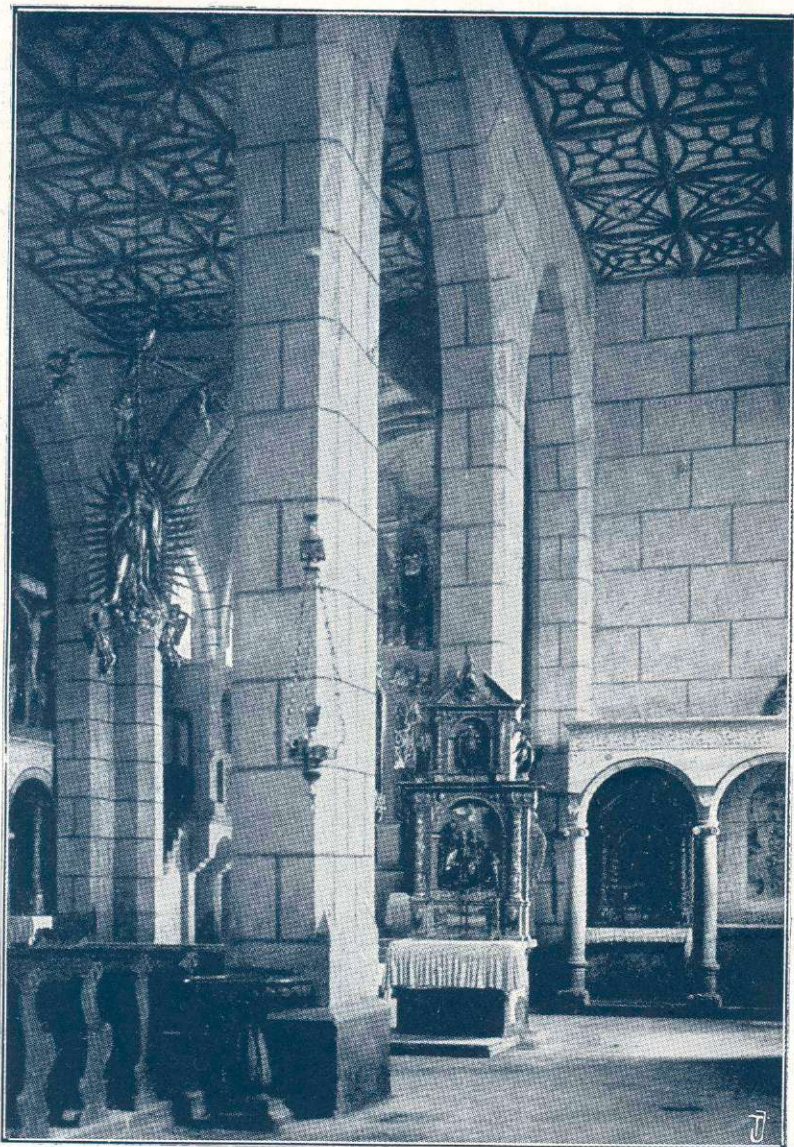
SL. 23. DOL PRI SORI, KOR, DETAJL S SVETNIKOM (L. 1516).

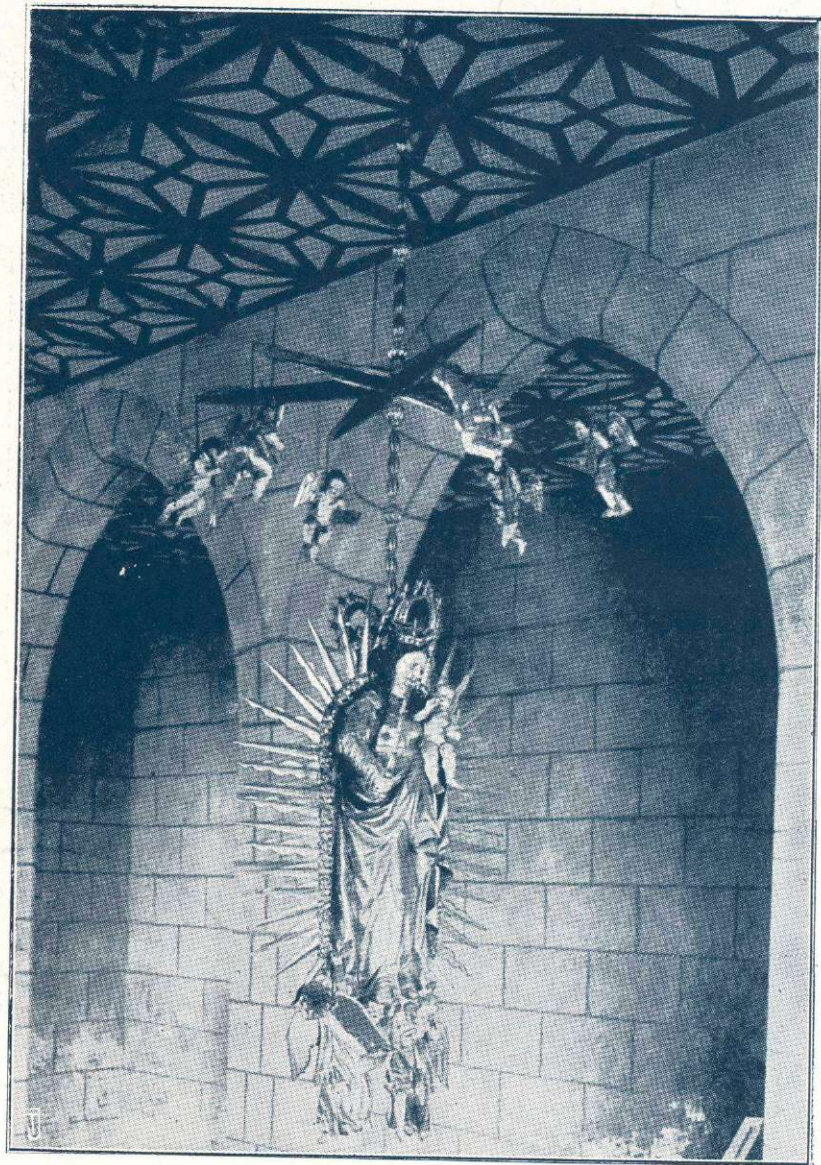
SL. 24. NADLESK, STOPNICE NA KOR Z GOTSKIMI PATRONI.

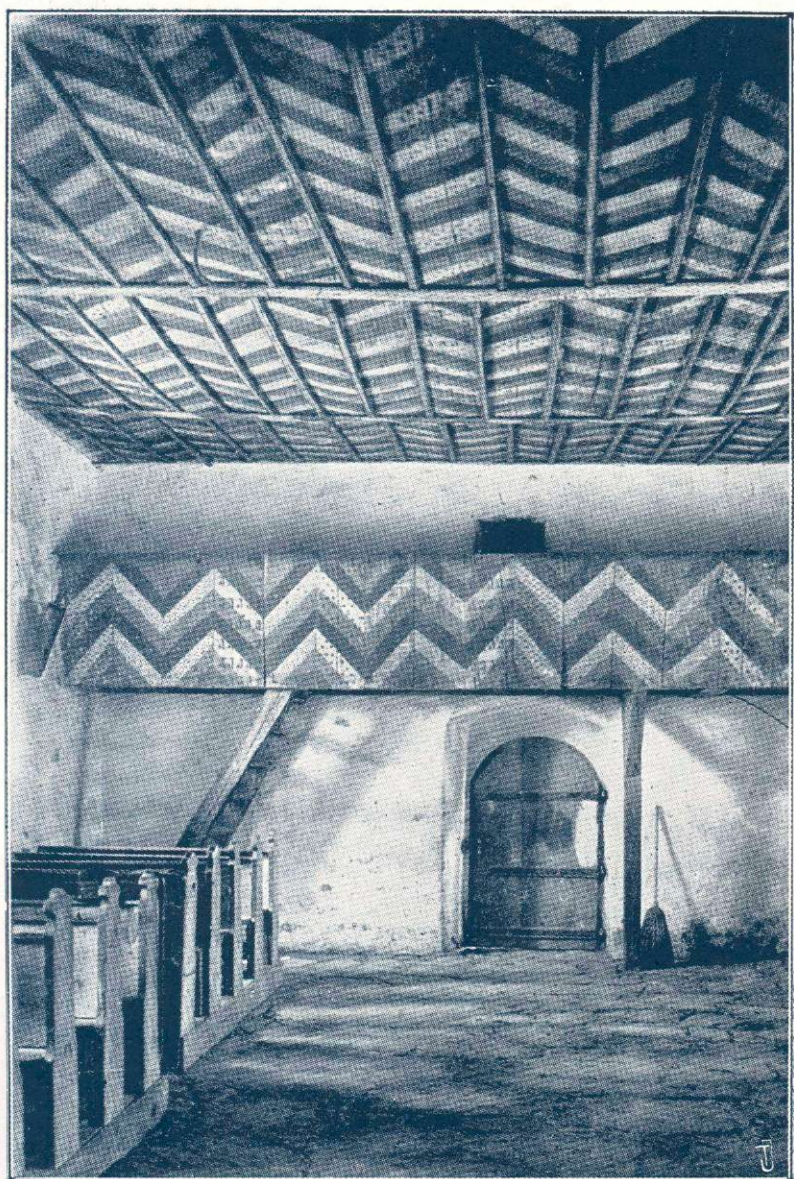
SL. 25. SV. PETER NAD KAMNIKOM, LESENI STROP, DETAJL S KORAKAJOČIM.

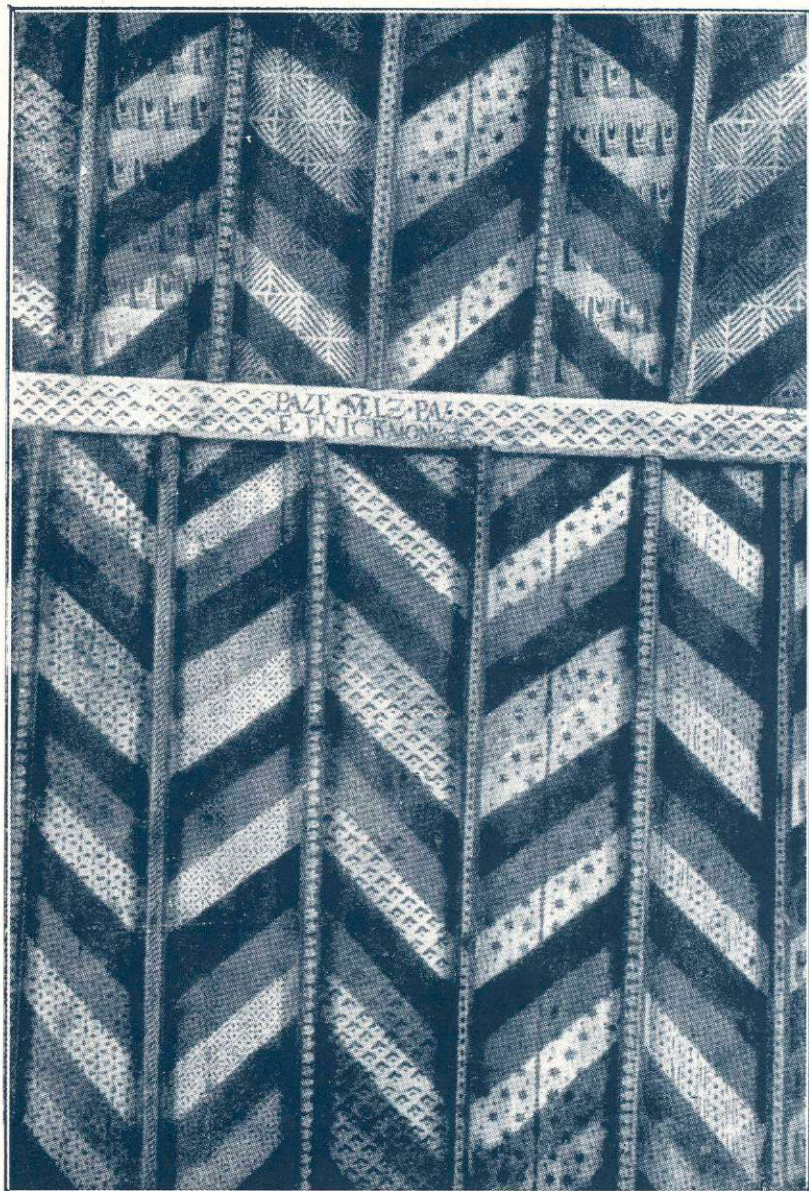
SL. 26. DVOR PRI POLHOVEM GRADCU,
LADJA S STROPOM (L. 1577).

SL. 27. DVOR PRI POLHOVEM GRADCU,
DETAJL STROPA Z MARIJO (L. 1577).

SL. 28. MALA GORA (MALGERN),
LADJA S STROPOM (L. 1623).

SL. 29. MALA GORA (MALGERN),
DETAJL STROPA (L. 1623).

PREJELI SMO V OCENO:

Dr. Georg Hagemann: **Logik und Noetik.** Ein Leitfadens für akademische Vorlesungen sowie zum Selbstunterricht. Nova izdaja. Dr. Adolf Dyroff: 11. in 12. izboljšana izdaja. Freiburg im Breisgau, 1924. Knjiga, katere 1. izdaja je izšla l. 1868., je v marsikaterem oziru popravljena in prilagodena novejšim nazorom.

Isidor Poljak: **Sa bijelog brda.** Pesmi. Zabavna knjižnica Narodne prosvjete, 5. Zagreb, 1924.

Fran Erjavec: **Slovinci,** iz slovenščine preložil B. Vybíral. Predgovor V. Buriana. Prostějov J. Fr. Buček, 1924.

Adam Mickiewicz: **Grażyna.** Novella lituana. Iz poljščine prestavil Aurelio Palmieri, uvod Romana Pollaka. Napoli, Riccardo Riccardi, 1924. Pubblicazioni dell'istituto per l'Europa orientale in Roma, 1. serie, Letteratura, arte, filosofia VII.

Spomenica o proslavi 30godišnjice jevrejskog kulturno-potpornog društva La Benevolencia u Sarajevu maja 1924. Uredio Stane Vinaver. Beograd, 1924.

Narodna Starina br. 4. Zagreb, 1924.

5. katoliški shod v Ljubljani 1923. Izdal in založil pripravljalni odbor. Ljubljana, 1924. Natisnila Jugoslovanska tiskarna.

F. L. Bulwer: **Poslednji dnevi Pompejev.** I. del. Splošna knjižnica št. 24. Zvezna tiskarna in knjigarna v Ljubljani, 1924.

Ivan Zorec: **Zeleni kader.** Povest iz viharnih dni našega narodnega osvobojenja. V Ljubljani, 1923. J. Blasnika nasl.

Jos. Matasović: **Kompanija kapetana Relkovića.** Posebni odtisk iz Narodne Starine. Zagreb, 1923.

Voj. Đ. Kostić: **Vojnički bukvar sa čitankom** (cir.). Izdala Goričar in Leskovšek, Celje, 1924. 2. izdaja.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. IV. l. 1.—4. snop. Uredili Fr. Kidrič, R. Nahtigal in Fr. Ramovš. Izd. Seminar za slovansko filologijo v Ljubljani, 1924. (Vsebina: M. Kos: Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. — P. Skok: Tri etimologije. — I. Prijatelj: Borba za individualnost sloven. knjiž. jezika v l. 1848 do 1857. — Fr. Kidrič: Stapleton in Slovenci. — I. Grafenauer: Pripombe k slovenskemu Stapletonu. — Fr. Ramovš: Razvoj imperfekta v rezijanščini. — Male vesti.)

L. Eisenhofer: **Katholische Liturgik.** Freiburg im Breisgau. Herder, 1924. (Vsebina: I. Splošna liturgika. Besedne in izvajalne oblike. Bogoslužni prostor in njegova oprema. Cerkevno leto. — II. Posebna liturgika. Sv. maša. Zakramenti. Zakramentalije. Brevir.)

G. Manojlović: **Povijest staroga orientu,** 1. knj. Od najstarijih vremena do u 11. stoljeće prije Isusa. Matica hrvatska, Zagreb, 1923.

Branislav Nušić: **Občinsko dete.** Ljubljana, 1923. J. Blasnika nasl.

G. Keller: **Regina.** Poslovenil Joža Glonar. Ljubljana, 1923. J. Blasnika nasl.

Ročni zemljevid Mariborskega okrožja I. Pohorje, Kozjak, II. Slovenske gorice, Dravsko polje. Risal Slavoj Dimnik. Zal. društvo Učiteljski dom v Mariboru, 1924.

Triglavski: **Hudič.** Odlomek iz politične komedije. Zal. uredništvo Slovenca v Ljubljani, 1924.

Pastuškin: **Križev pot Petra Kupljenika.** Zgodovinska povest. Prosveti in zabavi zv. 9. Izd. Zveza kulturnih društev v Ljubljani, zal. Tiskovna zadruga 1924.

Tisoč in ena noč. Šopek pravljic z Jutrovega. Jugoslovanski mladini povil Andrej Rapè. Ljubljana, 1924. Založila Učiteljska tiskarna. August Reatz: **Jesus Christus.** Sein Leben, seine Lehre und sein Werk. Herder & Co., Freiburg im Breisgau, 1924. — Knjiga podaja zgodovinsko sliko osebnosti, življenja, učenja in delovanja Jezusovega. Preprosto in stvarno stavi Jezusu racionalistične kritike nasproti sliko Jezusa, kakor ga vidi z vero spojena kritična znanost.

Nova Evropa, knj. X. br. 7. i 8. **Kulturna Slovenija u opisu samih Slovenaca:** Uvodna reč (M. Murko). — Slovenačka naučna kultura (J. Glonar). — Značenje vere za slovenački narod (A. Ušeničnik). — Slovenačko školstvo nakon ujedinjenja (L. Poljanec). — Stručne škole u Sloveniji (M. Presl). — Značaj starije slovenačke umetnosti (I. Cankar). — O slovenačkoj pučkoj umetnosti (J. Mantuani). — Slovenačko moderno slikarstvo (F. Mesesnel). — Slovenačka narodna muzika u staro doba (J. Mantuani). — Pregled razvitka slovenačke muzike (A. Lajovic). — Pregled najnovije slovenačke književnosti (J. Grafenauer). — Slovenačko kazalište (Fr. Albrecht). — Književni pregled: A. Gradnik: Nova setev, I. Pregelj: Beseda o besedi. — Knj. X. br. 9. **Prvi zbor pravniku Jugoslavije.** Med drugim: Naša pravnička udruženja, I. Slovenačko društvo »Pravnik« (D. Majaron). — Država i pravosuđe (M. Dolenc). — Četrtiljubljanski velesajam (I. Belin).

Ivo Šorli: **Zadnji val.** Roman. Ljubljana, 1924. Tiskovna zadruga.

Belokranjske otroške pesmi. Nabral Božo Račić, učitelj v Adlešičih. Ljubljana, 1924. Učiteljska tiskarna. Ilustriral M. Gaspari. **A. M. Slomšek.** Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flerè. Z risbami okrasil M. Gaspari. Ljubljana, 1924. Učiteljska tiskarna. Slovenski pesniki in pisatelji, VI. zvezek.

- M. Pirc: **Zemljepis kraljevine SHS** za meščanske šole. Maribor, Mariborska tiskarna, 1923.
- Fridolin Žolna: **Dvanajst kratkočasnih zgodbic II.** Splošna knjižnica zv. 21. Ljubljana, 1924.
- L. Novák: **Ljubosumnost.** Veseloigra v 1 dej. Poslovenil Fr. Bradač. Spl. knjižnica zv. 6. Ljubljana, 1924.
- V. M. Garšin: **Nadežda Nikolajevna.** Posl. U. Žun. Spl. knjižnica zv. 13. Ljubljana, 1923.
- Edm. in J. de Goncourt: **Renée Maupérin.** Prevel P. V. B. Spl. knjižnica zv. 15. Ljubljana, 1923.
- M. Pirc: **Zemljepis kraljevine SHS** za meščanske šole. Maribor, 1923. Mariborska tiskarna.
- Strossmayerova čitanka.** Sastavio dr. M. Prelog. Narodna knjižnica zv. 100. Zagreb, 1924. Tiskarna Narodnih Novina.
- Ljuba D. Jurković: **Kotarke** (cir.). Pesme za narod. Izdaja Zvezne tiskarne v Ljubljani, 1924.
- Jadranski almanah** za leto 1924. Ur. Janko Kralj. Naša založba, Trst, 1923.
- Slovenska misel.** Urednik Fr. Onič. I. letn. V Ljubljani, 1924.
- Nova Evropa,** knj. IX. br. 8. Naši osnovni pogledi. — Kriza intelekta i propadanje intelektualaca. — br. 9. i 10. Naše zadrugarstvo. Šimun Vlahov: **Historija češkoslovačke književnosti.** Grafički zavod »Makarije«, Beograd-Zemun, 1924.
- H. Sienkiewicz: **Potop.** Iz poljščine prevel dr. R. Molè. 1. in 2. snopič. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.
- Jos. Ribičič: **Kokošji rod.** Mladini in starim v pouk in zabavo. Gorica, »Narodna knjigarna«, 1924.
- Fl. Golar: **Kmečke povesti.** Druga, pomnožena izd. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1924.
- Pavel Flerè: **Slike iz živalstva.** Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1924.
- J. Mal: **Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih.** Knjižnica Nar. galerije I. Ljubljana, 1924.
- J. Kersnik: **Ciklamen.** Roman. Prosveti in zabavi zv. 7. Izd. Zveza kultur. društev v Ljubljani, 1924.
- H. Rosenberg: **Die Hymnen des Breviers** in Urform und neuen deutschen Nachdichtungen. 1. oddelek: Himne psalterija, Proprium de Tempore in Commune sanctorum. Uvod v himne. Freiburg im Breisgau, 1923. Herder.
- Zd. Nejedlý: **Bedřich Smetana.** Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.
- Lj. Pivko: **Proti Avstriji.** Carzano. 3. knjiga. **Vulkanska tla.** 17 slik. Maribor, 1924.
- Hermann Muckermann: **Kind und Volk.** Der biologische Wert der Treue zu den Lebensgesetzen beim Aufbau der Familie. 1. del. Vererbung und Auslese. 11.—15. izdaja. Freiburg im Breisgau, 1924. Herder. (Rešitev je samo v povrnitvi k biološkim zakonom.)
- Nova Evropa,** knj. IX. br. 11. U slavu J. J. Strossmayerja. Moralni zadatak zadrugarstva. Priložena je reprodukcija Meštovičevega Strossmayerjevega spomenika. Med drugimi članki M. Dolenc: **Malo kritike našeg zakonodavstva.** Knj. IX. br. 12. Uticaj Istoka na umetnost Balkanskog poluostrva (Predavanje J. Strzyowskega v Zagrebu.) — Palanka Nju-jork, srez nju-jorški, okrug severno-američki S. H. S. (m. j. »Naši u Americi« i »Naši uopšte«). — Knj. IX. br. 13. **Sovjetska Rusija.** Poleg člankov o teritoriju, prebivalstvu, gospodarstvu in vojaštvu članek A. V. Samsonova: Nova ruska proza (Boris Pilnjak, Vsevolod Ivanov, M. Zoščenko in N. Nikitinov).
- J. Š. Baar: **Župnikova gazdarica.** Preveo S. Rakošev. Predgovor napisao A. Matasović. Osijek, 1923.
- H. Grisar S. J. in Fr. Heege S. J.: **Luthers Kampfbilder III.** Der Bilderkampf in den Schriften von 1523 bis 1545. — IV. Die »Abbildung des Papsttums« und andere Kampfbilder in Flugblättern 1538—1545. — Zadnji odstavek podaja splošni pregled čez Luthrov boj in njegove gonilne sile. Posebej se razpravlja o Luthrovi udeležbi pri postanku posameznih bojnih listov in o vplivu teh letakov s slikami.
- Naša muzika.** Stručna revija za savremenu muzičku kulturo. Priloga Vijencu. Zagreb, 1924. I. letnik.
- R. de Riess: **Atlas scripturae sacrae.** 10 tabulae geographicae cum iudice locorum scripturae sacrae vulgatae editionis, scriptorum ecclesiasticorum et ethnicorum. 3. izd., popravljena po L. Heidetu. Freiburg im Breisgau, 1924, Herder.
- Mednarodna organizacija dela in njeno poslovanje.** Beograd, 1923. Mednarodni urad dela.
- Zbirka zakonov.** XIV. snopič, zakon, s katerim se razširjajo na vse območje kraljevine SHS odredbe IX. in X. pogl. »Kriminalnega zakonika za kraljevino Srbijo«. — Zakon o posesti in nošenju orožja. XV. snopič. Zakon in naredba o prisilni poravnavi izvan konkurza. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1924.